

IJTIMOIIY ONG VA AXLOQIIY TANLOV:

KORRUPSIYAGA MUROSASIZLIKNI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI

RESPUBLIKA
ILMIY-NAZARIY ANJUMAN
MATERIALLARI TO'PLAMI

22 MAY, 2026-YIL

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI
IJTIMOIY FANLAR VA JISMONIY MADANIYAT KAFEDRASI**

**«IJTIMOIY ONG VA AXLOQIY TANLOV:
KORRUPSIYAGA MUROSASIZLIKNI
SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI»
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-
NAZARIY ANJUMAN MATERIALLARI
TO‘PLAMI**

(22 may, 2026-yil)

**“KAMOLOT” nashriyoti
Buxoro - 2026**

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

UO‘K: 343.35:316.64:172

KBK: 67.408.142 + 60.56.

I95

«Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari»
// Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari. Ilmiy to‘plam Buxoro davlat texnika universiteti. Buxoro: 2026. 116 b.

Ushbu to‘plamda O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2026-yil 16-yanvardagi «2026-yilda xalqaro va respublika miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejalarini tasdiqlash to‘g‘risida»gi buyrug‘i ijrosini ta‘minlash maqsadida 2026-yilning 22-may kuni Buxoro davlat texnika universitetida o‘tkazilgan «Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari» mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjumanning materiallari e‘lon qilinmoqda.

Anjuman Buxoro davlat texnika universiteti va hamkor tashkilotlar – Buxoro davlat universiteti, Samarqand davlat universiteti, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro davlat tibbiyot instituti, Mir Arab oliy madrasasi, Bahouddin Naqshband ilmiy tadqiqot markazi, Jo‘ybori kalon ayollar madrasasi, Yangi asr universiteti, Ma‘mun universiteti, Osiyo xalqaro universiteti bilan hamkorlikda tashkil etildi.

Mas‘ul muharrir

Muradov Sanjar Aslovovich

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, f.f.b.f.d.(PhD)

Tahrir hay‘ati

Shodiyev Jaxongir Juraqulovich

Buxoro davlat texnika universiteti professori, f.f.d.(DSc)

Bafoev Feruz Murtazoyevich

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, s.f.n.

Isayeva Dilbar Abdukadirovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, f.f.b.f.d.(PhD)

Alimova Moxichexra Muzaffarovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, t.f.b.f.d.(PhD)

Berdieva Gulmira Aminovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, t.f.n.

Qalandarova Farida Azamatovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti

Jabborov Oybek Axror o‘g‘li

Buxoro davlat texnika universiteti

Taqrizchilar

Navro‘zova Gulchehra Ne‘matovna

Buxoro davlat texnika universiteti professori, f.f.d.

Zoyirov Erkin Xalilovich

Buxoro davlat texnika universiteti professori, f.f.d.(DSc)

Nashrga tayyorlovchi

Sultonova Latofat Saydullayevna

Buxoro davlat texnika universiteti katta o‘qituvchi

Maqolalarda keltirilgan iqtiboslar va maqolalar mazmuni uchun javobgarlik mualliflar zimmasida.

ISBN: 978-9910-767-03-6

7. Ergasheva M. Jadidlarning davlat-huquqiy qarashlari. T.: «Buxoro nashr». 2022 yil, 113-b.
8. O'zbekiston yuridik ensiklopediyasi. T.: «Adolat». 2010 yil, 368-b
9. Hoji Muin. Pora va poraxo'rlik. Tanlangan asarlar/ To'ldirilgan ikkinchi nashri. T.: «Ma'naviyat». 2010 yil, 153-b.

OILADA HUQUQIY ONG VA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH - KORRUPSIYASIZ JAMIYAT POYDEVORI

G'afurov Doniyor Oripovich

Buxoro innovatsiyalar universiteti dotsenti

Hozirgi paytda mamlakatimiz aholisining siyosiy-huquqiy madaniyati va ijtimoiy ong darajasining o'sib borishi jamiyatni demokratlashtirish va liberallashtirish jarayonlari bilan uzviy bog'liq holda rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, globallashtirish sharoitida huquqiy ong va madaniyat jamiyat barqarorligini ta'minlovchi eng muhim omillardan biri bo'lib, korrupsiyaga qarshi kurash jarayonida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Chunki huquqiy savodxonlik yuqori bo'lgan jamiyatda korrupsion holatlarga nisbatan murosasizlik kuchayadi va adolat tamoyillari mustahkamlanadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. "Korrupsiyasiz soha" loyihalarining joriy etilishi, byurokratik to'siqlarning qisqartirilishi hamda davlat boshqaruvida shaffoflikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar bu boradagi muhim qadamlar hisoblanadi. Bu islohotlar fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va huquqiy davlat asoslarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, korrupsiya jamiyat rivojiga jiddiy to'siq bo'ladigan eng xavfli ijtimoiy illatlardan biridir. Shu bois, unga qarshi kurashishda faqat huquqiy choralar emas, balki kuchli huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish ham muhimdir. Bu esa, avvalo, insonning oilada oladigan tarbiyasi bilan bevosita bog'liqdir.

Oila - shaxs huquqiy ongining birlamchi shakllanadigan muhitidir. Farzandlarda halollik, adolat, mas'uliyat, qonunga hurmat kabi fazilatlar aynan oilada shakllanadi. Agar oilada huquqiy madaniyat yuqori bo'lsa, yoshlar jamiyatda ham qonunlarga hurmat bilan yondashadi va korrupsion holatlarga nisbatan murosasiz bo'lib ulg'ayadi.

Shu nuqtai nazardan, oilada huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish korrupsiyasiz jamiyat poydevorini yaratishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Chunki sog'lom ma'naviy va huquqiy tarbiya olgan avlodgina jamiyatda adolat, shaffoflik va halollik tamoyillarini mustahkamlashga qodir bo'ladi.

Demokratiya va inson huquqiy madaniyatga mutanosibligini ta'minlash jamiyat siyosiy hayoti qonunlaridan biridir. Bu qonun o'z mohiyati bilan ob'ektiv xususiyatga ega. Huquqiy ong va madaniyat inson siyosiy saviyasi bilan ham bog'liq. Insonlar demokratiyaning yo'llarini zaruriy va qonuniy tomonlarini hisobga olib, undan oqilona foydalanishlari o'zlariga xizmat qildirishlari, o'z erkinliklariga aylantirishlari mumkin. Qolaversa demokratiyaning muhim belgisi bo'lgan barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, jamiyatda Konstitutsiya va qonun ustunligi, davlat hokimiyatining qonuniy tashkil etilishi jamiyatda korrupsiyaga qarshi kurashish uchun asos bo'ladi. Har bir mamlakatda Konstitutsiya va qonunlarning ustuvorligi so'zsiz tan olinishi lozim. Shuningdek, davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'rishlari zarur.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Korrupsiyani oldini olish jarayonida quyidagi omillardan unumli foydalanish maqsadga muvofiq:

- jamiyatda siyosiy, millatlararo, ijtimoiy va moddiy tenglikni ta'minlovchi samarali tizimga asoslangan qonunlarning mavjudligi;
- barcha bo'g'indagi davlat idoralari faoliyatining huquqiy asosi bo'lib xizmat qiladigan qonunlar tizimining barpo etilganligi;
- davlat xizmatchilarining maqomi qonun tomonidan belgilanishi;
- huquqiy davlatning rivojlanishida jamiyatni, kishilar munosabatlarini boshqaruvi buyruqbozlik, zo'ravonlik asosida bo'lmasdan, aksincha qonun asosida bo'lib, huquqiy kafolatlangan tarzda amalga oshirilishi lozim. Bu maqsadga erishish jamiyat a'zolarining siyosiy ongi, madaniy darajasining rivojlanganlik darajasi bilan ham belgilanadi. Korrupsiya inson huquqlarini, erkin va demokratik munosabatlarni poymol qiladi. Korrupsiyaga qarshi kurash bu ayrim guruhning yoki partiyaning, ayrim shaxslarga bergan imtiyozlari bo'lmasdan, balki barcha fuqarolarning hayot normalari va qoidalariga aylanishi kerak. Jamiyat taraqqiyotining dialektikasiga binoan insoniyat hayotining istiqbolida demokratiya xalqning, ma'lum darajada erkinlik va teng huquqli fuqarolik jamiyatining an'alariga aylanishi lozim. Bunday holatda demokratik normalarning davlatchilik va siyosiy ahamiyati oshib, jamiyat a'zolarining madaniyat, aql-zakovat asosida o'z faoliyatlarini tashkil etishiga yordam beradi. Jahon miqyosida korrupsiya masalasi oddiy hodisa bo'lmasdan, aksincha, murakkab, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan tarixiy-siyosiy jarayon hisoblanadi. Jamiyat hayotini, uning ayrim sohalarini qisqa muddatda yangilash mumkin emasligi kabi, korrupsiyani oldini olishda ham to'g'ri, ochiq, mazmunli iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, madaniy yo'nalishlar asosida maqsad qo'yiladi. Bugungi kunda korrupsiyaga qarshi kurash dolzarb muammoga aylandi. Albatta ushbu illatga qarshi kurashishda xalqning xuquqiy ongi va huquqiy savodiga e'tibor qaratish, shaxsning huquqlarini kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik, ma'suliyat va burchlarini bajaradigan, «inson huquqlari haqidagi qoidalar»[2]ni so'zsiz ta'minlanishiga e'tibor qaratish muhimdir.

Insonning mehnat qilish, ma'lum ish joyini egallash, o'ziga xos kasb, mutaxassislikni tanlab olish, o'z manfaatlariga to'g'ri keladigan joyda ishlash, mehnatda o'z qobiliyatidan to'la bahramand bo'lib foydalanish, mehnatining jamiyat uchun samarali bo'lishi, erkinligi va teng huquqliligi ta'minlangan bo'lishi lozim. Xuquqiy ong va madaniyat yuksak jamiyatdagina ushbu masalalar ijobiy xal etiladi va inson hayoti demokratik xususiyatlarining asosini tashkil qiladi. O'zbekistonning Birinchi Prezidenti korrupsiya jinoyatchiligining o'sishi nafaqat islohotlar yo'lga jiddiy to'siq, balki o'tish davrida belgilangan maqsadlarga erishishga bevosita tahdid tug'diradi, deya ta'kidlagan va shu sababli, mustaqil davlatimiz mavqeini mustahkamlash maqsadida, bu illatning oldini olish bo'yicha bir qator tavsiyalar bergan edilar. Korrupsiya jinoyati jamiyatimiz farovonligi va iqtisodiy taraqqiyotimiz kushandasidirki, unga qarshi kurashishni aslo susaytirmasligimiz lozim. O'z navbatida jamiyat yoshlarining jismoniy baquvvat, ma'naviy sog'lom bo'lib, unib o'stirish, ularning xuquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish yo'lida katta xarakterli amalga oshirishmoqda. Manbalarda ta'kidlanganidek: «Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tibori avvalambor farzandlarimizning unib-o'sib, ulg'ayib, qanday inson bo'lib hayotga kirib borishiga bog'liqdir. Biz bunday o'tkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak»[3].

Bugun vatanparvarlik, xalollik, kasbiga fidoyilik tushunchalarini mazmun-mohiyatini yoshlar ongiga singdirishning samarali usul va uslublarini ishlab chiqish ham oldimizdagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ma'lumki, korrupsiya illati, fuqarolik ongi va milliy g'oyalarni xalq ongiga yetkazishda targ'ibot qilishdan oldin targ'ibotga munosib tayyorgarlik ham katta ahamiyatga ega. Nima haqida gapirish emas, u haqida qanday gapirish muhim. Mamlakatimizda olib borilayotgan tub islohotlar sharoitida davlat qurilishi va huquqiy siyosatning mazmun va

mohiyatini aniqlashtirish, uning maqsad va vazifalarini islohotlarning bugungi taraqqiyoti asosida shakllantirib borish, inson manfaatlarini ta'minlashning strategik jihatdan yangi vositalar bilan bir qatorda, ham taktik xususiyatga ega bo'lgan yangi usullarni qo'llash, shaxs hamda jamiyat manfaatlarini yanada samaraliroq himoya qilish, korrupsiyaning oldini olishning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish ehtiyoji vujudga kelishini ta'minlash zarur. 2017 yil 2 fevraldagi «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni mamlakatda korrupsiyaga barxam berish va unga karshi kurashda muhim ahamiyat kasb etdi [4]. Shu bilan birga «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonunning qabul qilinishi, shuningdek Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha respublika idoralararo komissiyasining tashkil etilishi va korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha Davlat dasturining tasdiqlanishi mamlakatda korrupsiya bilan bog'liq huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan qator chora-tadbirlarni samarali amalga oshirilishini ta'minladi. Misol uchun, qisqa vaqt ichida korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirishga oid beshta normativ-huquqiy hujjat, shu jumladan, «Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida»gi, «Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida»gi, «Jamoatchilik nazorati to'g'risida»gi, «Davlat xaridlari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlari hamda Davlat rahbarining bir qator Farmonlari qabul qilindi. Ushbu farmon va qonunlarning mazmun-mohiyatini yosh avlodga doimiy yetkazish, ongiga singdirib borish muhim ahamiyatga ega.

Hulosa sifatida shuni aytish joizki, jamiyat barqarorligi sog'lom turmush tarziga amal qiladigan yosh avlodni shakllantirishga bevosita bog'liq. Yoshlarning huquqiy ongi va madaniyatini o'stirish – korrupsiyaga qarshi kurashishning muhim omili ekanligi barcha fuqrolarning asosiy vazifasi xisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalk farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. //Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – T.: O'zbekiston, NMIU. 2017.-B.110.

2. Asrorov U. Korrupsiyaga qarshi kurashishda yangi tizim va yangi mexanizm yaratiladi. Respublika Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktori A.Burxonov bilan suhbat. – »Yangi O'zbekiston» gazetasi, 2020 yil 7 oktabr.

3. I.A.Karimov «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch». T.: «Ma'naviyat», 2010. 1-bet.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2-fevraldagi «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi konunining koidalarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PK-2752-sonli karori. O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami, 2017 y., 37- son, 982-modda.

BUGUNGI TA'LIMDA HALOLLIK VA SHAFFOFLIK - INSON TARAQQIYOTINING MUHIM OMILI

Sheroz To'rayevich Temirov

Osiyo xalqaro universiteti prorektori, Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent.

Ta'lim tizimida korrupsiya o'zining murakkabligi va ko'p qatlamliligi bilan ajralib turadi. U ba'zan to'g'ridan-to'g'ri emas, balki vositachilar orqali amalga oshirilishi, rasmiy vakolatlariga ega bo'lmagan shaxslarning ham jarayonga aralashishi bilan namoyon bo'ladi. Masalan, oliy ta'lim muassasasiga kirish jarayonida vositachilik, davlat mablag'laridan maqsadsiz foydalanish, diplomlarni noqonuniy sotib olish, imtihonlarda adolatsiz baholash, shuningdek, pedagoglar va

OILADAGI TARBIYA VA FUQAROLIK JAMIYATI HAMKORLIGI - KORRUPSIYANING OLDINI OLISHNING MUHIM OMILI.	
G'afurov D. O.	126
HALOLLIK VAKSINASI - INSON QADRI VA BARQAROR TARAQQIYOTNING ILMIY ASOSI. Shodiyev J.J.	129
HALOLLIK VAKSINASI TAMOIYILINI JORIY ETISH - BUGUNGI TARAQQIYOT VA INSON QADRINI YUKSALTIRISHNING DOLZARB MASALASI. Karimov B. X.	130
AKSILKORRUPSION AXLOQ VA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH - BUGUNGI TARAQQIYOT VA INSON QADRINI YUKSALTIRISH ASOSI.	
Haydarova H. B.	136
JAMIYATDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH - MA'NAVIYAT VA BUGUNGI TARAQQIYOT ASOSI. Qaxxorova S.Q.	140
KORRUPSIYA TUSHUNCHASI VA UNING MAZMUN-MOHİYATI: PEDAGOGIYALAR FAOLIYATIDA PEDAGOGIK STRESS OMILLARI BILAN BOG'LIQLIGI. Usmonova S.M.	142
MA'RIFATPARVARLAR MEROSI - BUGUNGI JAMIYATDA PORAXO'RLIKKA QARSHI MA'NAVIY QALQON. Berdiyeva G.A.	144
OILADA HUQUQIY ONG VA MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH - KORRUPSIYASIZ JAMIYAT POYDEVORI.	
G'afurov D. O.	148
BUGUNGI TA'LIMDA HALOLLIK VA SHAFFOFLIK – INSON TARAQQIYOTINING MUHIM OMILI.	
Temirov Sh.T.	150
KORRUPSIYA - BUGUNGI TARAQQIYOTGA ENG KATTA TAHDID VA JAMIYAT RIVOJLANISHINING KUSHANDASI.	
Kuziyev N. A.	152
SHAHARSOZLIKDA KORRUPSIYANING IJTIMOYIY OQIBATLARI VA UNI BARTARAF ETISHNING BUGUNGI DOLZARB YO'LLARI.	
Haydarova H. B.	154
AZIZIDDIN NASAFIY TA'LIMOTIDA INSON MA'NAVIYATI VA KORRUPSIYAGA QARSHI HUQUQIY ONG UYG'UNLIGI.	
Dehqonov B. B.	156
DOSTOEVSKIY FALSAFASIDA INSON RUHI ERKINLIGI VA KORRUPSIYAGA QARSHI G'OYAVIY YONDASHUV.	
Temirova M.I.	159
XALQIMIZ MA'NAVIY MEROSIDA KORRUPSIYAGA QARSHI MUROSASIZLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI.	
Niyozova Sh.N.	162
DOSTOEVSKIY FALSAFASIDA INSON FAROVONLIGI VA ERMANIYA TAJIRIBASI ASOSIDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH UYG'UNLIGI.	
Temirova M.I.	165
TASAVVUF TA'LIMOTIDA HALOLLIK VA KASBGA MUNOSABAT - BUGUNGI KUNDA INSON QADRINI YUKSALTIRISH OMILI.	
Abdiraxmanov M. Z.	167

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI
IJTIMOIY FANLAR VA JISMONIY MADANIYAT KAFEDRASI**

**«IJTIMOIY ONG VA AXLOQIY TANLOV:
KORRUPSIYAGA MUROSASIZLIKNI
SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI»
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-
NAZARIY ANJUMAN MATERIALLARI
TO'PLAMI**

(22 may, 2026-yil)

**“KAMOLOT” nashriyoti
Buxoro - 2026**

UO‘K: 343.35:316.64:172

KBK: 67.408.142 + 60.56.

I95

«Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari»
// Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari. Ilmiy to‘plam Buxoro davlat texnika universiteti. Buxoro: 2026. 116 b.

Ushbu to‘plamda O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2026-yil 16-yanvardagi «2026-yilda xalqaro va respublika miqyosida o‘tkaziladigan ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejalarini tasdiqlash to‘g‘risida»gi buyrug‘i ijrosini ta‘minlash maqsadida 2026-yilning 22-may kuni Buxoro davlat texnika universitetida o‘tkazilgan «Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari» mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy anjumaning materiallari e‘lon qilinmoqda.

Anjuman Buxoro davlat texnika universiteti va hamkor tashkilotlar – Buxoro davlat universiteti, Samarqand davlat universiteti, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro davlat tibbiyot instituti, Mir Arab oliy madrasasi, Bahouddin Naqshband ilmiy tadqiqot markazi, Jo‘ybori kalon ayollar madrasasi, Yangi asr universiteti, Ma‘mun universiteti, Osiyo xalqaro universiteti bilan hamkorlikda tashkil etildi.

Mas‘ul muharrir

Muradov Sanjar Aslonovich

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, f.f.b.f.d. (PhD)

Tahrir hay‘ati

Shodiyev Jaxongir Juraqulovich

Buxoro davlat texnika universiteti professori, f.f.d. (DSc)

Bafoyev Feruz Murtazoyevich

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, s.f.n.

Isayeva Dilbar Abdukadirovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, f.f.b.f.d. (PhD)

Alimova Moxichexra Muzaffarovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, t.f.b.f.d. (PhD)

Berdieva Gulmira Aminovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, t.f.n.

Qalandarova Farida Azamatovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti

Jabborov Oybek Axror o‘g‘li

Buxoro davlat texnika universiteti katta o‘qituvchi

Taqrizchilar

Navro‘zova Gulchehra Ne‘matovna

Buxoro davlat texnika universiteti professori, f.f.d.

Zoyirov Erkin Xalilovich

Buxoro davlat texnika universiteti professori, f.f.d. (DSc)

Nashrga tayyorlovchi

Sultonova Latofat Sa‘dullayevna

Buxoro davlat texnika universiteti katta o‘qituvchi

Maqolalarda keltirilgan iqtiboslar va maqolalar mazmuni uchun javobgarlik mualliflar zimmasida.

ISBN: 978-9910-767-03-6

SO‘Z BOSHI

Bugungi chuqur transformatsiya sharoitida korrupsiya insoniyat oldidagi eng keskin va murakkab ijtimoiy-siyosiy muammolardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. U nafaqat alohida davlatlarning iqtisodiy barqarorligiga, balki butun dunyo miqyosida ijtimoiy adolat, qonun ustuvorligi va demokratik boshqaruv tamoyillariga ham tahdid solmoqda. Xalqaro tashkilotlarning (Jahon banki, BMT, Transparency International va boshqalar) ma’lumotlariga ko‘ra, korrupsiya global yalpi ichki mahsulotning qariyb besh foizini yemirib yuboradi, natijada kambag‘allik darajasi ortadi, investitsion muhit yomonlashadi va fuqarolarning davlat institutlariga bo‘lgan ishonchi susayadi. Shu bois korrupsiyaga qarshi kurash bugungi kunda nafaqat milliy, balki xalqaro darajadagi ustuvor strategik vazifaga aylangan bo‘lib, u siyosiy, huquqiy, ma’naviy va ma’rifiy yondashuvlarni uyg‘unlashtirishni talab etadi.

Korrupsiya, uning ko‘lami, o‘ziga xosligi va rivojlanish dinamikasi mamlakatdagi umumiy siyosiy, ijtimoiy hamda iqtisodiy muammolarning oqibatidir. Ayniqsa, korrupsiya ko‘laming keskin o‘sishi mamlakat modernizatsiya bosqichida bo‘lgan davrlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. korrupsiya va uni keltirib chiqaruvchi muammolar (sabablar) o‘rtasida ikki tomonlama bog‘liqlik mavjud. Bir tomondan, mavjud ijtimoiy va siyosiy muammolar korrupsiya jarayonlarini yanada kuchaytiradi, ularning ijobiy hal etilishi esa butun davlat tizimidagi korrupsion unsurlarni kamaytirishga yordam beradi. Boshqa tomondan, keng ko‘lamli korrupsiya o‘tish davriga xos muammolarni saqlab qoladi, ularni yanada chuqurlashtiradi va ularning yechimini qiyinlashtiradi. Shundan kelib chiqadiki, birinchidan, korrupsiyani kamaytirish va cheklash mumkin, faqat uni keltirib chiqaruvchi muammolarni ham baravariga hal etish orqali; ikkinchidan, mazkur muammolarni bartaraf etishning o‘zi ham korrupsiyaga qarshi keskin va kompleks kurashni talab qiladi.

Korrupsiya illati siyosat, iqtisodiyot, ta’lim, sog‘liqni saqlash, hatto ma’naviy hayot sohalariga kirib borgan. Uning barqaror rivojlanishi qonunchilikdagi repressiv choralar yoki nazorat mexanizmlarining o‘zidan ko‘ra, inson ongi va axloqiy qadriyatlarida yetishmayotgan halollik madaniyati bilan bevosita bog‘liqdir. Shu sababli korrupsiya bilan kurash faqat huquqiy emas, balki ma’naviy va madaniy masalaga aylangan. korrupsiya faqatgina jinoyat yoki huquqbuzarlik emas, balki axloqiy buzilish hamdir. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashish har bir sof vijdonli insonning, demokratik jamiyat va davlatning muqaddas burchi hisoblanadi. Jamiyatda korrupsiyaga nisbatan toqatsizlik, Konstitutsiya va qonunlarni chinakam ma’noda hurmat qilish madaniyatini shakllantirish dolzarb ahamiyatga ega¹.

O‘zbekiston Respublikasida inson qadr-qimmatini yuksaltirish, halollikni hayot mezoni sifatida shakllantirish, adolat va qonun ustuvorligini ta’minlash korrupsiyaga qarshi siyosatning ustuvor maqsadlaridandir. Mustaqillikning ilk yillaridan boshlab ushbu yo‘nalishdagi kurash umumdavlat miqyosidagi strategik vazifaga aylangan. 2017 yil 3 yanvarda qabul qilingan «korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida»gi qonun mazkur yo‘nalishdagi tarixiy burilish bo‘ldi.

Korrupsiya insonning qadrsizlanishiga olib keladi. Davlatimiz tomonidan so‘nggi yillarda bunga yo‘l qo‘ymaslik uchun korrupsiyaga qarshi kurash masalalariga izchil va tizimli e’tibor qaratilmoqda².

Davlat xizmatlari tizimini optimallashtirish, 2020 yilda tashkil etilgan korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi faoliyati ham mazkur jarayonning muhim bo‘g‘iniga aylandi. Bu agentlik jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, korrupsiyaga qarshi madaniyatni yuksaltirish va qonunchilikni takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev o‘z nutqlarida

¹ Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O‘zbekiston. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2024. – 27 b.

² Мирзиёев Ш. М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т., – 2021. – Б. 417–434.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

qayta-qayta ta'kidlaydi: «Jamiyatimizning barcha qatlamlari 'halollik vaksinasi' bilan emlanmas ekan, korrupsiyaning oldini olish mushkul. Biz uning oqibatlari bilan emas, sabablarini yo'q qilish bilan shug'ullanishimiz kerak». Shu tamoyilga asoslanib, 2025 yil 21 aprel kuni Prezident tomonidan «korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmon imzolandi. Unga muvofiq, yirik investitsiya loyihalarida korrupsiya xavfini kamaytirish, xalqaro standartlarga mos mexanizmlarni joriy etish belgilandi. Bu jarayon OECD tavsiyalari, Integrity Pact va BMTning korrupsiyaga qarshi konvensiyasi (UNCAC) talablariga uyg'un holda amalga oshirilmoqda.

Aksilkorrupsiya madaniyati - bu jamiyatda halollik, adolat, javobgarlik va vijdon tamoyillarini ongli ravishda shakllantirishga qaratilgan ma'naviy tizimdir. U korrupsiyaga qarshi kurashni faqat huquqiy jarayon emas, balki har bir fuqaroning ijtimoiy burchi sifatida talqin qiladi. Aksilkorrupsiya madaniyatining mohiyati korrupsiyani inkor etuvchi, halollikni qadrlovchi ijtimoiy muhitni yaratishdir. Bu madaniyat insonni nafaqat korrupsion xatti-harakatlardan tiyadi, balki uni halollik, fidoyilik va vatanparvarlik yo'lida harakat qilishga undaydi. Shu sababli O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurash siyosatining muhim yo'nalishi sifatida aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish belgilangan.

Korrupsiyaga nisbatan murosasizlik madaniyati esa inson ongida bu illatni hech qanday shaklda ham qabul qilmaslik e'tiqodini shakllantirishdir. Bunday madaniyatda fuqarolar korrupsion holatlarni odatiy hol emas, balki milliy qadriyatlarga zid, axloqiy jinoyat sifatida baholaydilar. Prezident Shavkat Mirziyoyevning so'zlari bilan aytganda: «Biz korrupsiyaning oqibatlari bilan emas, uning ildizlari bilan kurashishimiz kerak. Jamiyatimizning har bir a'zosi halollik vaksinasi bilan emlanmas ekan, bu illatni yengib bo'lmaydi.» Murosasizlik madaniyati shakllanganda, har bir fuqaro korrupsion xatti-harakatni nafaqat qonunga xilof, balki vijdon va insofga zid ish sifatida qabul qiladi, natijada jamiyatda «nol toqat» muhitini yaratish imkoniyati tug'iladi. Bu esa jamiyatda sog'lom axloqiy muhit, adolat va qonun ustuvorligini ta'minlaydi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyotida halollik nafaqat axloqiy qadriyat, balki davlat boshqaruvining markaziy tamoyiliga aylandi. «Halollik vaksinasi» konsepsiyasi davlat xizmatida insonni mas'uliyatli, adolatparvar va fidoyi bo'lishga undaydi. Halollik — bu ijtimoiy ishonchning asosi, uning yo'qligida esa jamiyat tanazzulga uchraydi. Shu bois, halollik madaniyatini shakllantirish va uni kundalik hayot mezoniga aylantirish har bir fuqaroning ma'naviy mas'uliyatidir. Xulosa qilib aytganda, korrupsiyaga qarshi madaniyat va korrupsiyaga nisbatan murosasizlik jamiyatning ma'naviy poydevorini mustahkamlaydi, adolatli boshqaruvni ta'minlaydi hamda iqtisodiy rivojlanish uchun muhim sharoit yaratadi. Bu madaniyatlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, boshqaruv samaradorligini oshiradi, fuqarolarda davlatga ishonchni kuchaytiradi va halollikni milliy qadriyat sifatida e'tirof etadi.

Siddiqova Sadoqat Gaffarovna
Buxoro davlat texnika universiteti rektori

НАФСНИ ТАРБИЯЛАШ – КОРРУПЦИЯНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛИ

Наврўзова Гулчехра Нейматовна

*Бухоро давлат техника университети «Ижтимоий фанлар ва жисмоний маданият»
кафедраси профессори, фалсафа фанлари доктори Тел: 91 411-77-07 email:*

premium.progress@mail.ru

Янги Ўзбекистонда Учинчи Ренессанс пойдеворини барпо этиш учун баркамол, соғлом авлодни тарбиялаш масаласи долзарбдир. Глобаллашув шароитида оммавий маданият таъсирида маънавий қашшоқланиш жараёни сезилмоқда. Нафс истакларига берилиш, худбинлик, ҳасад, ғазаб каби иллатлар жамоаларда парокандалик ва низоларни келтириб чиқармоқда. Бу иллатлар коррупцияни манбаи бўлиб мамлакат иқтисодиётига салбий таъсир этмоқда. Инсон кадрлари улуғланаётган ва инсонга эътибор қаратилаётган ҳозирги даврда нафсни тарбиялаш масаласи долзарб бўлиб қолмоқда.

Баҳоуддин Нақшбанд номи билан машҳур бўлган Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Бухорий (1318-1389) томонидан асосланган жаҳонга машҳур Нақшбандия таълимотида нафс тарбияси мўътадил, меъёрида, мақбул йўллар билан олиб борилган. Бу таълимотда «Дил ба Ёру, даст ба кор» шиори асосида инсонни имонли ва меҳнатсеварлик руҳида тарбиялашнинг мақбул услублари топишган. Нақшбандия таълимотининг нафс тушунчаси, нафс тарбиясига оид ғояларини ўрганиш фаровон, тинч ва бахтли ҳаётни таъминлашга ёрдам беради. Шунинг учун мақолада Нақшбандия таълимотидаги нафс тушунчасини фалсафий таҳлил этишни мақсад қилиб қўйдик.

Манбалар асосида Баҳоуддин Нақшбанд таълимотига оид монографиянинг нашр этилиши, [1] Бухоронинг Етти Пири ҳақида [2] рисола яратилиши Нақшбандияни мукамал ўрганишга илк қадамлар бўлди.

Нақшбандия таълимотидаги нафс масаласи М.А.Жўшоннинг «Тасаввуф ва нафс тарбияси» ҳамда Муҳаммад Зоҳид Қудқунинг «Нафс нимадир?» асарларида яхши таҳлил этилган. 2021 йилда Зебунисо Ҳусайн қизи томонидан таржима этилган. Муҳаммад Зоҳид Қутқунинг «Нафс нимадир?» асарида нафс тушунчаси, унинг етти тури: нафси аммора, нафси лаввома, нафси мулҳама, нафси мутмаинна, нафси розия, нафси марзия, нафси софия батафсил таҳлил этилган. Асарда нафси амморанинг 12 аломати: ёмон сифати ва одатлари: куфр, ширк, ғафлат, жаҳолат, гуноҳларга шўнғимоқ, кибр, хирс, бахиллик, ғазаб, ҳасад, нафрат, шаҳват тавсифланган ва уни тарбиялаш йўллари кўрсатилган.

Файласуф олим Омунулла Файзуллаевнинг «Нафс, жон ва рух» асарлари бу мавзунинг ёритишда муҳим манбадир.

Нафс нимадир? «Нафс инсоннинг моддий ўзлиги, «Мен»лигидир. Бизнинг ботинимизга бир идора этувчи, жисмимизни, моддий борлиғимизни, ҳаёт учун зарурий манфаатларимизни қўриқлаш ва қўллаш мақсадида фаолият кўрсатувчи маънавий бир борлиқ нафсдир» [3]. Демак, нафс инсон вужудига рухнинг кирганидан бошлаб ҳаёти давомида моддий борлигини меъёридаги эҳтиёжларини қондириш учун ҳосил бўладиган қувватдир. Умуман олганда нафс меъёрида бўлганида зарурийдир. Файласуф олим фалсафа фанлари доктори, профессор О.Файзуллаев нафсни зарурий ва зарарли деб икки турга бўлганлари жуда тўғридир. Нафс меъеридан ошса зарарли бўлади. Нақшбандия таълимоти нафсни меъёрда сақлаш учун «Дил ба ёру даст бакор» – «Қалб оллоҳ билан, қўл ишда» шиори асосида инсоннинг маънавий ва моддий томонини уйғун ҳолда бўлишига эътибор қаратади. Бу таълимот шиори асосида инсон иймонли ва меҳнатсевар бўлиб камолга етади.

Нақшбандия таълимотидаги нафс тушунчасини шаклланишида Юсуф Ҳамадоний ва Ҳожагон тариқати пирларининг асарлари манба бўлиб хизмат қилган. Адабиёт шунос олимлар Сайфиддин Сайфуллоҳ ва Нодирхон Ҳасан Юсуф Ҳамадоний асарларини таржима қилганлар. Шайх Юсуф Ҳамадоний ўзининг «Одоби тариқат»асарида инсон камолоти учун тўрт асосга эътибор бериш лозимлиги таъкидлаб ўтган. Биринчи асос нафс риёзати бўлиб, бунда: «Инсон шахват, яъни дунёвий орзу-истаги ўлчовида эмас, балки ҳожат доирасида ейиши, ичиши, кийиниши керак»[4], дейди Юсуф Ҳамадоний. Унинг бу ғояларининг мазмун-моҳиятини Баҳоуддин Нақшбанд тушуниш ва амалда қўллаш учун нафс нима эканлиги масаласига махсус эътибор берган.

Нафснинг мавжудлиги зарурат ва унинг истаклари табиийдир. Лекин уни назорат қилиш, тарбиялаш ва ёмон иллатлардан поклаб туриш шарт. Чунки унинг табиий истаклари бажо этилаверса, у ҳаддидан ошади ва жиловлаб бўлмайдиган ҳолатга келади. Бобораҳим Машрабнинг бу борада айтган қуйидаги фикри бунга далилдир: «Нур бўлур эрдимки, нафс аждарҳоси бўлмаса».

Нақшбандия талимотида нафснинг етти тури: нафси аммора, нафси лаввома, нафси мулҳама, нафси мутмаинна, нафси розия, нафси марзия, нафси софия борлиги таъкитланади. Нафси амморанинг 12 аломати, ёмон сифати ва одатлари: куфр, ширк, ғафлат, жаҳолат, гуноҳларга шўнғимоқ, кибр, хирс, бахиллик, ғазаб, ҳасад, нафрат, шахват борлиги кўрсатилади.

Нафснинг дастлабки ҳолати амморалик бўлиб, бу инсонни гуноҳларга ботиб юришига сабабчи бўлади. Уни манбаларда қуйидагича таърифлаганлар:

Нафси аммора бири, ҳам кўкдир унинг ранги,

Сифатлари еттидир, ҳам ҳайвони ваҳшийдир.

«Лааммаратул биссу» мазҳаридир,

Ҳирс, тамаъ, шахват, бугзу ҳасад, бахиллик феълидир.

Дарду зулум, хуббу дунё завқидир.

Салбу дунё, мавти жони хавфидир [5].

Тасаввуф аҳли умумий нуқтаи назари бўйича, нафси аммора барча ёмонлик, ифлослик гуноҳларнинг дояси эрур. Жунайд Бағдодий «Куфрнинг асоси - нафснинг муроди эрур», деса, Абу Сулаймон Дароний «Нафс ҳам хоин, ҳам ғаним эрур. Энг яхши амал унга қарши курашмоқдир», дейди. Нажмиддин Комилов «Нафс – шайтон қутқуси, нафс – тубанликка тортадиган куч, нафс – хирсу ҳавас даракчиси, таъма, манманлик, жаҳолат, фаҳшни келтириб чиқарадиган қувват. Шунинг учун инсоннинг биринчи вазифаси ўз нафсини жиловлаб олиш, уни маҳв этишдир» [6] дейди.

Баҳоуддин Нақшбанд нафс ҳақида қуйидаги фикрларни айтганлар:

«Бу йўлда юрувчи ўз нафсини Фиръавннинг нафсидан юз марта баттар деб билмаса, демак бу йўлда эмас».

«Ҳар бир тавфиқ эгаси ўз нафсига қарши турмоғи ва бу ҳар қанча оз бўлса ҳам кўп билсин ҳамда бу тавфиқнинг шукрини қилсин».

«Агар абдоллар мақомини хоҳласанг, бас, сенга аҳвонни ўзгартириш керак» деганларидан мурод бу Аллоҳ жалла жалоллоҳуга суянган ҳақиқий муршид инояти орқали ахлоқни ҳамда ёқимсиз феълларни ўзгартириш билан нафсга қарши курашишдир». Байт:

Абдол он, ки ў мубаддал шавад,

Ҳамраш аз табдили Яздон халл шавад.

Мазмуни: Ўзини аллоҳ инояти билан ўзгартира олган, шароби сиркага айланган одам абдолдир.

«Киши ўзининг нафсига тухмат қилиши керак. Кимки Ҳақ субҳонаҳу инояти билан ўз нафсининг ёмонлигини таниган, унинг хийла-найрангини англаган булса, бундай қилиш унга осон булади».

«Агар хоҳласам, нафсимни эллик марта сув лабига олиб бориб, яна ташна ҳолда қайтариб келаман».[7]

Баҳоуддин Нақшбанд нафсларини жиловлаб, юксак даражаларга эришганлар. Бу ҳақида «Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд» асарида шундай сўзлари келтирилган: «Ҳар бир машойихнинг ойнасида икки томон бор, бизнинг ойнамизда эса олти томон. Қирк йилдирки, биз ойнадорлик қиламиз, вужудимиз ойнаси ҳеч қачон хато қилган эмас. Ҳар вақт сенинг кўнглингдан нимаики ўтса биз уни беҳато кўрамиз».

Қутбу-л-авлиё Абдул Куддусдан нақл қилинишича, у айтган экан: «Ҳожамиз (қадасаллоҳу сирраҳу-л-азиз) нинг сайри осмон ва ернинг барча табақаларига жорий эди».

Нақшбандия таълимотида бўлган Ҳазрат Алишер Навоий хирсу ҳавас, нафсу ҳаво, зулму ситам ҳақида гапирар экан, уни қуйидаги сатрларда ифода этади:

То хирсу ҳавас хирмани барбод ўлмас,
То нафсу ҳаво қасри барафтод ўлмас,
То зулму ситам жониға бедод ўлмас,
Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас.

Шунингдек, Навоий нафсни душмандан-да хавфли душман, унга тобе бўлиб ғанимни банд айлаши мумкин, лекин нафсни таслим этиш беҳад душвор, дея таъкидлайди:

Бўлиб нафсингга тобиъ, банд этарсен тушса душманни,
Сенга йўқ нафсдек душман, қила олсанг ани қил банди.

Аммора нафсига хос бўлган бу иллатлар инсон қўл-оёқларини боғлаб, уни фақат ёмонлик қилишга чорлайди. Шунинг учун Юсуф Ҳамадоний инсон камолотининг биринчи асосини нафс риёзиёти, деб билади. Инсон нафси тарбияланиб, аммораликдан мутмаинна даражасига етганида, нафс хотиржам бўлади ва инсон ахлоқий камолотга етади. Шунинг учун нафси мумаиннани меъёрдаги нафс дейиш мумкин. Инсон камол топиб нафси розия, марзия, сафия даражасига юксалганида, унда малакий, авлиё ва набийларга хос ҳамда илоҳий сифатлар юзага келади. Бу вақтда у Комил Инсонга айланади.

Юсуф Ҳамадоний «Одоби тариқат» рисоласида нафс риёзати ҳақида ёзадики, агар бир кеча кундузда бир марта таом ейиш кифоя қилса, икки марта ейиш керак эмас, агар бир марта озгина ейиш кифоя қилса тўйиб емаслик лозим. Агар очлик оғир машаққат бўлса, ҳаётни очлик асосида қуриш керак эмас. Бу фикрдан маълум бўладики, инсон ўз эҳтиёжи доирасида нафсига муҳолифат қилиши, аммо очлик билан ўзини машаққатда қолдирмаслиги керак. Инсоннинг ҳолдан тойиши ва нобуд бўлиши нафс риёзати эмас. Баҳоуддин Нақшбанд ҳам нафс тарбиясига меъёрни сақлаш, зарурий нафсни эътиборга олиш кераклигини айтганлар.

Юсуф Ҳамадонийнинг асарида нафс риёзати икки кўринишда бўлиб, биринчиси узлат, иккинчиси эса кам ухлашдир, деб кўрсатилган.

Узлат деганда Юсуф Ҳамадоний аввало «кўнгил муҳофазаси» ни назарда тутди. Бунда инсон ўз қалбини кибр, ҳасад, ғазаб, таъма, ғийбат, хирс ва шайтон васвасасидан муҳофаза қилиши лозим. Чунки қалб бир покиза макон, яъни буюк Аллоҳ маконидир. Мана шу қалбни покиза сақлай олган инсонгина комиллик даражасига етади. Узлатнинг бошқа мазмуни «зеҳн муҳофазаси». Бунда ҳам инсон ўзининг зеҳнини муҳофаза, яъни уни ҳар хил кераксиз ўйлардан холи қилиши зарур. Зеҳн – бу хотира, хаёл қувватидир. Азалдан халқ орасида кам учрайдиган ўткир зеҳнли, қувваи ҳофизаси кучли, хаёлий даражаси жуда кенг бўлган инсонлар улуғланганлар. Инсон хотирасидаги гина, ғазаб, кераксиз фактлар инсон камолотига ғов бўлади. Шунинг учун зеҳнда керакли маълумотларни сақлаш лозим. Умр

окиб кетар дарё кабидир. Инсон умрини беҳуда ҳаёллар билан ўтказмаслиги, руҳини азобга қўймаслиги лозим. Чунки жон, рух, тана омонат экан, уни ҳар қандай кераксиз ҳаёллар билан азоблашга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Бир-бировимизга, ота-она, фарзандларга, ака-ука, қариндош-уруғ, қўни-қўшниларга кечиримли бўлиб, уларга нисбатан ёмон фикрларни сеҳнимиздан, ҳаёлимиздан олиб ташлаш камолотга имкон бўлади.

Юсуф Ҳамадонийнинг узлатни «қўнгил муҳофазаси» ва «зеҳн муҳофазаси» сифатида талқин этиши Нақшбандия таълимотида «Хилват дар анжуман» тамойили ва «Дил ба Ёру даст ба кор» шиорини шаклланишига асос бўлди.

Юсуф Ҳамадоний ўзининг «Одоби тариқат» асарида нафс риёзатининг яна бир кўринишини «кам ухлаш»дир, деб изоҳлайди. «Кўп ухлашлик умрни зое этади, баданни бўшаштиради, иш унуми ва иштиёқини йўқотади», деб таъкидлайди. «Киши бир кунда саккиз соатдан ортиқ ухлалмаслиги керак. Акс ҳолда инсон умрининг учдан бирини йўқотган бўлади», - дея муаллиф Имом Ғаззолийнинг фикрига иқтибос келтиради.

Юсуф Ҳамадоний ўз асарида овқатланиш ва ухлашнинг шартларини баён этади ва овқатланиш шартларига қуйидагиларни киритади: инсон ейишга эҳтиёж сезганда, таҳоратли ҳолда, яқинлари билан бирга овқатланишга амал қилиш, шунингдек, «Бисмиллоҳ» деб бошлаш ва неъмат шукронасини келтириш, оғзига луқмани кичикроқ олиш, овқатни аста-секин истеъмол қилиш, бировнинг луқмасини емаслик. Ухлаш шarti: таҳоратли ҳолда ётиш, қорни тўқ ухлалмаслик, дуо, салавотлар ва Аллоҳ зикри билан уйкуга ётиш. Баҳоуддин Нақшбанд ҳам инсон камолотга етиши учун оз ухлаши, оз ейиши ва оз гапириши лозим деган фикрни таъкидлаганлар.

Нафси аммора инсонни ғафлат ҳолатига солади [8]. Ҳолбуки Нақшбандияда нафасни беҳудага исроф қилиш қаттиқ қораланади. Нақшбандия таълимотидаги «Ҳуш дар дам» ва «Назар бар қадам» рашҳа – ҳаётбахш ўғитдари инсонни ғафлат ҳолатида чиқариб мушоҳада майдонига киритади.

Нақшбандия таълимотидаги нафс тарбияси масалаларини таҳлили асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

Нафс даражасига боғлиқ инсон ахлоқий камолот мақомларини билиши, ўрганиши, ажратиши инсонни ўз-ўзини англаши учун зарурдир. Нафс тарбияси руҳий камолот йўлида, маънавий баркамол инсонни тарбиялашда катта аҳамият касб этади.

Нафс тарбиясида меъёрга амал қилиши лозим. Нафс инсон моддий борлигининг эҳтиёжи даражасида бўлса у зарурийдир. Эҳтиёждан ортган нафс зарарли бўлиб, унга курашиш лозим.

Нафси мутмаинна – хотиржам нафс етти нафс тури ичида меъёрдаги нафсдир. Ундан пастда бўлган нафс кўринишларини тарбиялаш зарур. Ундан юксак ҳолатдаги нафс инсонни комиллик даражасига етказди.

Баҳоуддин Нақшбанднинг нафс тарбиясига оид ғояларининг шаклланишида Юсуф Ҳамадонийнинг асарлари манба бўлиб хизмат қилган.

Юқоридаги хулосалар асосида қуйидаги таклифни тавсия этамиз:

Мактабгача тарбия масканларидан то олий ўқув юртларигача бўлган таълим жараёнига албатта «Нафс тарбияси» фанини ва шунга оид машғулотларни киритиш лозим. Шунда таълим сифати талаб даражасида бўлади.

Адабиётлар рўйхати

1. Наврўзова Г.Н. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти ва маънавий мероси. Т.: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти давлат корхонаси, 2021. 244 б.

2. Наврўзова Г., Зоиров Э. Бухорои шарифнинг етти пири. – Тошкент: Muharrir nashriyoti, 2018. 72 б.

3. Жўшон М. А. Тасаввуф ва нафс тарбияси. Т.: Чўлпон, 1998. 13-бет.
4. Хожа Юсуф Ҳамадоний. Одоб тарикат.// Ҳаёт мезони. Одоб тарикат, Коинот ва инсон ҳақида. Т.: «Movarounnahr», 2018. 101- бет.
5. Сиддиқ Нажи Эрен. Аллоҳга ва расулига энг яқин йўл. 3-нашр. Истамбул: Сена, 1992. 229-бет.
6. Комилов Н. Тасаввуф. Т.: Мовараннахр-Ўзбекистон, 2009. 396-бет.
7. Абул Муҳсин Муҳаммад Боқир ибн Муҳаммад Али. Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд. / Форсийдан таржимон, сўз боши, изоҳ ва луғат муаллифи Маҳмуд Ҳасаний. Тошкент: «O'zbekiston» НМИУ, 2019. 114-116, 128 б.
8. Муҳаммад Зоҳид Қутку. Нафс нимадир?. Т.: «Sharq», 2021. 39-41 б.

КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Пардаева Мархабо Давлатовна

Бухоро давлат техника университети Ёшлар масалалари ва маънавий-маърифий ишлар бўйича биринчи проректори, фалсафа фанлари доктори, профессор

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашнинг ҳуқуқий асосларининг тадрижий ривож ва такомиллашув жараёнлари тўғрисида фикр юритилган.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ

Пардаева Мархабо Давлатовна

Первый проректор по вопросам молодежи и духовно-просветительской работы Бухарского государственного технического университета, доктор философских наук, профессор

Аннотация: В данной статье рассматриваются процессы поэтапного развития и совершенствования правовых основ борьбы с коррупцией в Республике Узбекистан.

LEGAL FRAMEWORK FOR ANTI-CORRUPTION

Pardaeva Markhabo Davlatovna

First Vice-Rector for Youth Affairs and Spiritual-Educational Work of Bukhara State Technical University, Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Annotation: This article discusses the processes of gradual development and improvement of the legal framework for the fight against corruption in the Republic of Uzbekistan.

Давлат ва жамият ривожланиши учун катта ғов, тўсиқлардан бири бу коррупция иллатидир.

Ҳозирги глобаллашув, минтақа ва давлатлараро интеграция жараёнлари жадаллашиб бораётган мураккаб бир шароитда коррупция чегара билмас муаммога айланди.

Айтиш лозимки, коррупция келтириб чиқараётган оқибатлар жамиятларни ич-ичидан емириб, демократик ва ҳуқуқ устуворлиги асосларига путур етказди, инсон ҳуқуқларининг қўпол равишда бузилишига олиб келади, иктисодий-ижтимоий ривожланишни издан чиқаради. Жамият ва давлат учун ўта хавфли бўлган уюшган жиноятчилик ва терроризмнинг кенг ёйилишига шароит яратиб беради.

Коррупция – бу жамият равнакига тўсиқ, давлатни тинчлиги ва хавфсизлигига ички хавф ва инсонларни жамиятдаги ислохотларга ҳамда давлат ташкилотлари ходимларига нисбатан ишончсизлик ҳиссини келтириб чиқаради.

Коррупция (лот.corruptio – айниш, порага сотилиш, бузилиш) – мансабдор шахснинг эгаллаб турган лавозими бўйича берилган мансаб ваколатларини шахсий бойиш мақсадларида бевосита ёки билвосита сиистеъмол қилишида ифодаланади.

Жамиятни ҳар томонлама ривожлантириш ҳар бир мамлакат олдида турган асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Бу борада хориж тажрибасига назар солсак айрим давлатлар борки, уларнинг ҳар бирида коррупцияга қарши курашиш тўғрисида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган.

Мамлакатимизда ҳам коррупцияга қарши курашиш борасида ишлар босқичма-босқич изчиллик билан олиб борилмоқда.

Бу борада дастлаб Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг бир қатор моддаларида коррупцион жиноятлар учун жавобгарлик масалалари қатъий белгиланди.

Жиноят кодексига дастлаб белгиланган пора олиш билан боғлиқ жиноятлар ва бунинг учун жавобгарлик масалалари асосан давлат хизматчиларининг хатти-ҳаракатларига нисбатан талқин қилиниши тор доирадаги коррупциявий жиноятлар билан курашишни тақозо этарди.

Бироқ, жамиятда коррупциявий жиноятлар усуллари, объект ва субъектларининг турлари ортиб бориши, миллий қонунчилик базасини такомиллаштириш, халқаро нормалар ва хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш лозимлигига эҳтиёж билдирди.

2008 йилда Коррупцияга қарши Конвенцияга, 2010 йилда Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти доирасида қабул қилинган Коррупцияга қарши курашининг Истанбул режасига қўшилганлигини, Олий Мажлис томонидан 2011 йилда Жиноий даромадларни легаллаштиришга ва терроризмни молиялаштиришга қарши курашиш бўйича Евроосиё гуруҳи тўғрисидаги битим ратификация қилинганлиги миллий қонунчилик базасини изчиллик билан ривожланишини таъминлади.

Хусусан, 2014 йил 5 майда «Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлиги тўғрисида»ги Қонун, 2017 йил 3 январда «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги қонун, 2018 йил 12 апрелда «Жамоатчилик назорати тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Қонунлари қабул қилиниши коррупцияга қарши курашиш механизмини шакллантириш хизмат қилди.

Шунингдек, 2019 йил 27 майда «Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Президент Фармони, 2022 йил 12 январда «Коррупцияга қарши курашиш ишларининг самарадорлигини рейтинг баҳолаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Президент Қарори каби қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

2017 йилда «Коррупцияга қарши кураш тўғрисида»ги Қонуннинг қабул қилиниши жамиятимизда мазкур иллатни камайтиришда янги босқични бошлаб берди. Мазкур қонун билан коррупция, яъни порахўрлик, мансабдан фойдаланган ҳолда қонунни суиистеъмол қилиш, таниш-билишчилик, қариндош-уруғчилик, истеъдодли кадрларнинг ўсишига тўсиқ бўлиш, инсон ҳуқуқларини бузиш, таъмагирлик қилиш каби жирканч ҳолатларга йўл қўйганлик учун қатъий жазо муқаррарлиги аниқ-равшан белгиланди.

Коррупциянинг олдини олиш мақсадида қонунчиликда жавобгарлик қатъий белгиланиб, ҳатто коррупцион жиноят содир этган шахслар, тегишли жазони ўтаб бўлгандан сўнг ҳам уларга нисбатан бир қатор чекловлар назарда тутилган.

Жумладан, коррупцияга оид жиноятларни содир этишда айбдор деб топилган шахсларнинг очиқ электрон реестри юритилиши ва ушбу реестрга киритилган шахсларга қуйидагилар тақиқланиши белгиланган:

- давлат хизматида қабул қилиниш;
- давлат мукофотлари билан тақдирланиш;

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

сайланадиган ёки алоҳида тартибда тайинланадиган лавозимларга номзодини кўрсатиш;

давлат улуши 50 фоиздан юқори бўлган ташкилотларда ва давлат таълим муассасаларида раҳбарлик лавозимларида фаолият юритиш;

улар томонидан таъсис этилган ва (ёки) улар иштирокчиси ҳисобланган тадбиркорлик субъектлари давлат харидларида ва давлат-хусусий шериклик тўғрисидаги битимда иштирокчи (ижрочи) сифатида қатнашиш, шунингдек, давлат активларини хусусийлаштириш билан боғлиқ тендер ва танлов савдоларида иштирок этиш.

Коррупцияни олдини олиш мақсадида юқоридаги каби тақиб ва чекловлар мавжудлиги, албатта ҳар бир ходимни сергак тортишга ва коррупцияга яқинлашмасликка ундайди.

Қонунчилик нормаларидаги коррупциявий омилларнинг умумий кўринишларига қуйидагилар киради:

- ✓ дискрецион ваколатларнинг кенглиги;
- ✓ аниқ белгиланмаган ваколатлар;
- ✓ давлат органларининг такрорловчи ваколатлари ҳамда вазифаларнинг мавжудлиги;
- ✓ давлат органи томонидан ўзининг ваколатига кирмайдиган масалалар бўйича норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилиниши;

- ✓ вазифа ёки топшириқни бажариш учун ижрочида етарли ваколатлар ва ресурсларнинг мавжуд эмаслиги;

- ✓ кечиктириб тартибга солиш;

- ✓ манфаатлар тўқнашуви;

- ✓ афзалликларнинг асосиз белгиланиши;

- ✓ норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг кучга киришини асосиз равишда кечиктириш;

- ✓ ҳуқуқ ва мажбуриятлар ўртасидаги номутаносибликлар.

2020 йилда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Коррупцияга қарши курашиш агентлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги Қарори мазкур соҳадаги махсус ваколатли давлат органи ҳисобланувчи Ўзбекистон Республикаси Коррупцияга қарши курашиш агентлигининг ташкил этилди. Ушбу ваколатли органнинг асосий вазифаси коррупциянинг олдини олиш ва унга қарши курашиш соҳасида давлат сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш, давлат органлари, оммавий ахборот воситалари, фуқаролик жамияти институтлари ва бошқа нодавлат сектор вакилларининг биргаликдаги самарали фаолиятини таъминлаш бўлиб ҳисобланади.

Коррупцияни олдини олиш мақсадида инсон омилини чеклаш, хусусан рақамлаштириш орқали коррупцияга имкон берадиган йўлак қолдирмаслик бугунги кунда жуда самарали восита ҳисобланади.

Масалан, адлия тизимида давлат хизматлари маркази мисолида рақамлаштириш, яъни замонавий ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда хизмат кўрсатиш орқали инсон омили чекланганлиги, коррупциянинг олдини олишга хизмат қилмоқда.

Бундан ташқари, матбуот эркинлиги ва маълумотлар очиқлиги коррупциянинг олдини олишда муҳим аҳамиятга эга.

Шунингдек, Парламент олдида мансабдорлар, ташкилот вакилларининг ҳисобдорлигини таъминлаш коррупцияга қарши курашда самарали восита бўлиб ҳисобланади.

2022 йил 8 августда қабул қилинган «Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида»ги Қонунда ҳам коррупция билан жавобгарликка тортилган шахслар давлат хизматига қабул қилинмаслиги белгиланган.

«Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида»ги Қонуннинг ўзида алоҳида боб сифатида давлат фуқаролик хизматида коррупцияга қарши курашиш боби мавжуд. Унда коррупциянинг олдини олишга доир чора-тадбирлар сифатида қуйидагилар санаб ўтилган:

давлат фуқаролик хизматчилари томонидан коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларга йўл қўйилмаслиги;

Давлат фуқаролик хизматчиларининг одоб-ахлоқ қоидаларига риоя этилишини таъминлаш;

давлат фуқаролик хизматчисининг манфаатлар тўқнашувини олдини олиш ва ҳал қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини яратиш, уларга риоя этилиши устидан мониторинг ва назорат ўтказилишини таъминлаш;

давлат фуқаролик хизматчисининг даромадлари ва мол-мулкни декларациялаш тизимини жорий этиш;

давлат фуқаролик хизматчиси томонидан совғалар олиш ва бериш тартибини белгилаш;

давлат фуқаролик хизматчисининг ижтимоий жиҳатдан ҳимоя қилинишини, моддий таъминот олишини ва рағбатлантирилишини таъминлаш.

Бундан ташқари, 2022 йил 14-октябрдаги Вазирлар Маҳкамасининг 595-сонли қарори билан тасдиқланган Давлат фуқаролик хизматчилари одоб-ахлоқининг намунавий қоидаларига кўра коррупциявий ҳолатларга мurosасиз муносабатда бўлиш ва қарши курашиш бу – давлат хизматчилари учун ўз касбий фаолиятини амалга оширишда асосланадиган принциплардан бири сифатида белгиланган.

Бундан ташқари, коррупцияни олдини олишнинг энг самарали йўли бу аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини ошириш ҳисобланади.

Қачонки, шахс маълум ҳаракат учун жавобгарлик борлигини англаса, ҳуқуқ ва мажбуриятларини тушунса ҳамда белгиланган ҳуқуқ нормаларига амал қилса ўшандагина ушбу шахсни ҳуқуқий онгли ва ҳуқуқий маданиятли дейишимиз мумкин. Албатта, ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданияти етук инсон ҳуқуқбузарликка қўл урмайди.

Кўпчилик фуқароларимиз қонунчиликдан хабардор эмаслиги, хусусан ўз ҳуқуқини билмаслиги сабабли коррупцион ҳолатлар содир этилишига сабабчи бўлади.

Албатта қонун ҳужжатларидан фуқароларнинг хабардорлигини ошириш бу аҳолининг ҳуқуқий онгини ошириш ҳисобланади. Бу барча давлат органларининг зиммасидаги масъулият, барча идораларнинг бирдек вазифасидир.

Чунки 2017 йил 7 сентябрдаги «Ҳуқуқий ахборотни тарқатиш ва ундан фойдаланишни таъминлаш тўғрисида»ги Қонунида вазирликлар, давлат кўмиталари ва идоралар ўз ваколатлари доирасида ҳуқуқий ахборотни белгиланган тартибда тарқатади, шу жумладан норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни юбориш, эълон қилиш, ўз расмий веб-сайтларига жойлаштириш орқали тарқатади, - деб белгилаб қўйилган.

Бундан ташқари, Вазирлар Маҳкамасининг 2017-йил 22-декабрдаги 1013-сон қарорига кўра давлат идоралари ўзлари қабул қилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни, шунингдек, ўз фаолиятига оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ўзларининг расмий веб-сайтларига жойлаштириб бориши лозим.

Бу фуқароларга қонунчиликдан хабардор бўлиш учун қулайлик яратади.

Қачонки фуқаро қонунчиликни яхши билса, ҳуқуқий саводхон бўлса, давлат идорасига мурожаат қилганда ундан ортиқча ҳужжат талаб қилинаётганлигини, ортиқча тўлов тўлаш

талаб қилинганлигини, асоссиз равишда бошқа идорага йўналтирилаётганлигини ва бошқа шу каби коррупцияга сабаб бўлувчи хатти-ҳаракатларни тушуниб етади.

Мамлакатимизда кейинги йилларда қабул қилинган қонунлар миллий қонунчилигимизнинг коррупцияга қарши курашувчи жиҳатларини жиддий кучайишига олиб келди. Айниқса 2014 йилда қабул қилинган «Давлат бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлиги тўғрисида»ги, «Ижтимоий шерикчилик тўғрисида»ги Қонунлар, 2022 йилда қабул қилинган «Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида»ги Қонун шулар жумласига киради.

Лекин бу йўналишда амалга ошириши лозим бўлган тадбирлар кўлами янада кенг.

Бундай шароитда, коррупцияга оид қонунчиликдаги салбий кўринишларни бартараф этиш, янада кенг кўринишдаги ижтимоий-ҳукукий назоратни кучайтириш зарурияти туғилади.

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида»ги Қонунига асосан давлат фуқаролик хизмати соҳасида коррупцияга қарши курашиш йўналишлари белгиланди. Хусусан, бундай йўналишлар сифатида қуйидагилар келтирилди: коррупцияни олдини олишга доир чора тадбирлар, коррупцияга нисбатан мurosасиз муносабатда бўлиш, хизматчиларининг одоб-ахлоқ қоидалари, хизматда совғаларга нисбатан муносабатда бўлиш шартлари, манфаатлар тўқнашувини олдини олиш, хизматчи томонидан даромад ва мол-мулкни декларациялаш.

Шу мақсадда, манфаатлар тўқнашувини аниқлаш, унинг олдини олиш ва тартибга солиш тартибини белгилайдиган «Манфаатлар тўқнашуви тўғрисида»ги Қонун лойиҳасини тезроқ қабул қилиш лозим.

Шунингдек, коррупциявий жиноятлар субъектларини аниқлаш, жавобгарлик масалаларини одилона ҳал этиш мақсадида давлат фуқаролик хизмати ходимлари реестрини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади.

ЯЪҚУБИ ЧАРХИЙ ТАФСИРИДА ТАМАЪ МАСАЛАСИ: ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛ

Зойиров Эркин Халилович –

Бухоро давлат техника университети профессори, фалсафа фанлари доктори(DSc)

Тасаввуф фалсафасида инсон камолотининг асосий шarti нафсни тарбиялаш ва унинг хоҳиш-истакларини жиловлаш ҳисобланади. Марказий Осиё тасаввуф мактабининг йирик намояндаси Яъқуби Чархий ҳам инсон маънавий юксалишига тўсқинлик қилувчи иллатлар қаторида тамагирликни алоҳида таҳлил қилади. Унинг «Қалам» сураси тафсирида баён қилинган фикрлар инсоннинг нафақат диний-ахлоқий ҳаёти, балки ижтимоий муносабатлари ва маънавий озодлиги билан ҳам узвий боғлиқдир.

Яъқуби Чархий «Қалам»сурасини тафсирлашда таъма масаласига ҳам алоҳида тўхталиб тасаввуфий таҳлил қилади. Мутасаввиф фикрича, «ориף киши ўзининг дўстларидан дунёвий нарсаларни тамаъ қилмайди. Чунки, инсонийлик унинг табиатидаги энг улуғ вазифаси ҳисобланади»¹. Демак, инсон яхшиликни чин дилдан қилиши, эвазига бирор нарса тамаъ қилмаслиги керак. Инсон ҳалол меҳнат қилишиб, тамаъ қилмаса, унинг охирати обод бўлиб, Аллоҳни васлига етади. Яъқуби Чархий ҳалол меҳнат қилиш, бошқаларнинг бойлигига тиланчи кўзи билан боқмаслигини таъкидлаб қуйидаги байтни келтиради:

¹ Яъқуби Чарихи. Тафсири Яъқуби Чархий. – Б. 30.

*Бори худ бар кас манеҳ бар хейш ниҳ,
Сарвариро кам талаб, дарвеш биҳ.¹*

Мазмуни:

*Юкингни бировнинг елкасига қўйма, уни ўзинг кўтар,
Удугликка интилмагин, дарвишлик яхшидир.*

Демак, инсон ўзи ҳалол меҳнат қилиши, бировларга оғирлиги тушмасдан, ҳаётда бойликка ружу қўймаслиги, кибрга берилмасдан фақир ҳамда камтарона яшаши лозим.

Шунингдек, Яъкуби Чархий бу суранинг тафсирида Исо пайғамбар ҳаётига оид ҳикоялардан, Юнус пайғамбар қиссаларидан, халифа Умар ибн Абдулазиз билан содир бўлган тарихий воқеалардан фойдаланади, ҳамда мазмунни бойитиш мақсадида кўплаб орифона мазмундаги байтлардан фойдаланади.

Расулуллоҳ (с.а.в.) Муозга гўзал хулқларни санаб қуйидаги васиятни қилганлар: «Эй Муоз, сенга шуни васият қиламанки, Аллоҳга тақво қил, рост сўзла, аҳдингга вафодор бўл, омонатни адо қил, хиёнатни тарк қил, қўшничиликни сақла, етимларга раҳмли бўл, мулойим сўзла, саломни канда қилма, чиройли амаллар қил, орзу-ҳавасни камайтир, тўғри ишни мақсад қил, иймонни лозим тут, Куръоннинг фикҳини бил, охиратни сев, ҳисоб-китобдан кўрк, хокисор бўл, ҳалим кишини сўкма, ростгўйни ёлғончига чиқарма, гуноҳқордан тама қилма, одил йўлбошчига исён қилма, ерда фасод қилма. Яна шуни васият қиламанки, тоғ-у тошда, боғ-у роғда, қайси ердаки бўлма, Аллоҳдан кўрк, ҳар бир гуноҳингга тавба қил, сирга сир билан, очикча очикча жавоб бер. Аллоҳ мана шу йўллар билан бандасини одобга бошлайди, уларни гўзал хулқларга ва одобларга даъват қилади»².

Яъкуби Чархий фикрича, ёмон хулқларга ҳасислик, кўрқоқлик, золимлик ва ёмонлик қилиш каби ёмон сифатлар киради. Кўп кишиларда бу одатга айланиб, уларни мағлуб қилган ва уларни бошқаради. Жуда кам инсонлар эса ёмон хулқлар ва айблардан халос бўлганлар. Улар бошқалардан афзалдирлар³. Демак, инсон аввало ўз нафсини жиловлаган ва нафс истаги бўлган кибру ҳаво, манманлик, тама, риё, худпараслик, ўзгаларга нафрату ғазаб ва кина каби иллатлардан қалбини тўла поклаган бўлиши керак.

Иккинчиси ҳақ шуки, авомнинг бир-бирлари тўғрисида чақимчилик қилиб айтган гапларини эшитмасинлар. Зеро, унинг охирида фитна ва надомат қиладилар. Хоссатан, фосиқларнинг, ғаразгўйларнинг, халқдан тамаъ қиладиган тамагирларнинг, ҳаммадан айб кидирадиган ҳасадгўйларнинг гапларини тингламасинлар.

Нақл қиладиларки, бир одам бир мусулмонни ёмонлай бошлади. Али (р.а.) унга шундай деди: «Эй одам, агар шу гапларингни рост айтаётган бўлсанг, чақимчилик қилганинг учун сени душман деб биламан, агар ёлғон гапираётган бўлсанг, жазоингни бераман, агар тавба қилсанг, афв қиламан». У одам дарҳол: «Тавба қиламан, эй амирал мўъминийн», деди.

Муҳаммад ибн Каъб Қаразийдан (Аллоҳ уни раҳматига олсин) сўрадилар: Подшоҳларнинг қайси хислатлари яхши эмас?». У айтди: «Кўп гапиришлик, мамлакат ишига ҳар кимни аралаштириш ва чақимчиларнинг гапига қулоқ солиш»⁴.

Демак, подшоҳ халқнинг бир-бирини ёмонлаб айтган сўзлари, айниқса фосиқлар, ғаразгўй ва таъмагирларга эътибор бермасин, чунки, бунинг оқибати фитна ва надомат билан тугайди. Яъни, улар бир луқманинг тамаъида халққа озор бериб, барча ҳунарларни айб сифатида кўради. Яъкуби Чархий ҳақимларнинг фикрини келтириб: «Ким сенга бировнинг гапини чақса, сенинг ҳам гапингни ҳам бировга чақади».

¹ Ўша жойда. – Б. 30.

² Яъкуби Чархий. Шарҳи Асмоул хусна. – Б. 160.

³ Яъкуби Чархий. Тафсири Яъкуби Чархий. – Б. 184.

⁴ Яъкуби Чархий. Рисола дар маноқиб ва ақоид. – Б. 240.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Шу билан бирга, Яъкуби Чархий тамагирликнинг муқобили сифатида қаноат, тавозе ва ҳалол меҳнатни улуғлайди. Унингча, инсон ўз нафсини жиловлаб, дунёвий хирсдан қутулсагина ҳақиқий маънавий эркинликка эришади. Бундай инсон бошқаларнинг бойлигига кўз тикмайди, мансаб орқасидан қувмайди ва ҳар қандай ҳолатда ҳам инсонийликни сақлаб қолади.

Хулоса қилиб айтганда, Яъкуби Чархий таълимотида тамагирлик инсон қалбини бузувчи, уни маънавий қарамликка олиб боровчи ва жамиятда фитна келтириб чиқарувчи иллат сифатида талқин қилинади. Мутафаккир инсонни ҳалол меҳнат, қаноат, камтарлик ва нафсни тарбиялаш орқали ушбу иллатдан халос бўлишга чақиради. Унинг фикрлари бугунги кунда ҳам инсон маънавияти, ижтимоий адолат ва ахлоқий тарбия масалаларида муҳим фалсафий аҳамиятга эга.

HUSNI XULQ TUSHUNCHASI VA UNING MA'NAVYIY-AXLOQIY MAZMUNI XORAZMIY IJODI TALQINIDA

Бобожонов Д.

Annotatsiya. Ushbu maqolada husni xulq tushunchasining mazmun-mohiyati, uning inson kamoloti, jamiyat taraqqiyoti, yoshlar ma'naviy tarbiyasi va zamonaviy ijtimoiy munosabatlardagi o'rni tahlil qilinadi. Husni xulq insonning ichki go'zalligi, odobi, muomalasi, sabri, kamtarligi, sadoqati va ezgu fazilatlarining uyg'unligi sifatida talqin qilinadi. Maqolada ushbu tushuncha Sharq axloqiy tafakkuri doirasida yoritilib, Myco Xorazmiyning insonga xos qarashli raqamli talqini berilgan.

Kalit so'zlar: husni xulq, axloq, odob, ma'naviyat, yoshlar tarbiyasi, Myco Xorazmiy, muomala madaniyati, komil inson

Аннотация. В данной статье анализируется сущность понятия хороших манер, его роль в развитии человека, социальном развитии, духовном воспитании молодежи и современных социальных отношениях. Хорошие манеры интерпретируются как сочетание внутренней красоты человека, порядочности, поведения, терпения, смирения, верности и благородных качеств. Статья освещает это понятие в рамках восточной моральной мысли и дает числовую интерпретацию Мусы Хорезми, специфичную для человека.

Ключевые слова: хорошие манеры, мораль, порядочность, духовность, воспитание молодежи, Муса Хорезми, культура поведения, совершенный человек/

Insoniyat tarixida axloq, odob va ma'naviyat masalalari doimo muhim o'rin tutib kelgan. Har qanday jamiyatning taraqqiyoti, avvalo, unda yashayotgan insonlarning xulqi, dunyoqarashi, bir-biriga munosabati va ma'naviy qiyofasi bilan belgilanadi. Shu ma'noda husni xulq tushunchasi nafaqat axloqiy, balki ijtimoiy, ma'naviy va madaniy hodisa sifatida ham katta ahamiyatga ega. Husni xulq insonning tashqi ko'rinishiga emas, balki uning ichki olami, qalb pokligi, muomala madaniyati, o'zini tutish tarzi, boshqalarga hurmat va mehr bilan munosabatda bo'lishiga daxldor tushunchadir. Yaxshi xulq insonni ulug'laydi, unga obro' keltiradi, jamiyatda hurmat topishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, husni xulq oilada, jamiyatda, ta'lim tizimida, ish faoliyatida va keng ma'noda ijtimoiy hayotda sog'lom muhitni shakllantiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Buyuk kashfiyotlari bilan dunyo ilm-faniga bebaho hissa qo'shgan olim Muhammad al-Xorazmiydir. Uning tarjimai holi va bolaligi bilan bog'liq ma'lumotlar saqlanib qolmagan. Biroq 800-yillarning boshlarida Xurosonning Bog'doddagi hokimi – Ma'mun ibn Xorun ar-Rashidning saroyiga taklif qilinganligi inobatga olinsa, u ona yurti Xorazmda ta'lim olib, yigirma

yoshlaridayoq mashhur olim bo'lib ulgurganligini ko'rish mumkin. 813 yilda Ma'mun xaliflik tojini egallaydi va Marvda atrofiga yig'ilgan olimlar bilan birga Bog'dodga ko'chib o'tadi. Ma'mun ilm-fan tarixida «Bog'dod akademiyasi» deb nomlanmish «Bayt al-hikma»ga («Donishmandlar uyi») asos soladi. Muhammad al-Xorazmiy umrining oxirigacha ushbu ilmiy markaz boshqaruvchisi bo'lgan. Bu yerda Markaziy Osiyo mamlakatlaridan kelgan arab Sharqining ko'plab olimlari ham faoliyat ko'rsatgan. Ular uchun qadimiy qo'lyozmalarga boy kutubxona hamda maxsus qurilgan observatoriya xizmat ko'rsatgan.

Asosiy ilmiy ishlari: Muhammad al-Xorazmiy 20 dan ziyod ilmiy asarlar muallifi bo'lgan, ulardan 7 tasi bizning davrimizgacha saqlanib qolgan. Jumladan:

«Fi xisab al-Hind» (arab tilidagi «Hindcha hisob haqida kitob») – o'nlik pozitsion hisoblash tizimini ifodalovchi va nol belgisi bor, to'qqizta raqamni bayon etuvchi asar.

«Al-kitob al-muxtasar fi hisob al-jabr va al-muqobala» (arab tilida yozilgan «Al-jabr va al-muqobala hisobi haqida qisqacha kitob») – muallif tomonidan algebra fan sifatida ko'rilib, «Algebra» deb nom olgan kitob.

Ziji al-Xorazmiy (arab tilida yozilgan («Zij») «Astronomik jadval») – sinuslarning trigonometrik funktsiyalari keltirilgan kichik nazariy bo'lim va jadvallardan tashkil topgan asar.

«Kitob surat al-arz» (arab tilida yozilgan «Er surati kitobi») – O'rta asrlarda ilk bor odamzod yashayotgan yer sayyorasining sharqiy yarmi, undagi mamlakatlar, Tinch okeani (Bahr al-muzallam) hamda sayyoramiz xaritasi keltirilgan geografik risola.

Jahon ilm-faniga qo'shgan hissasi: Muhammad al-Xorazmiy matematika, astronomiya va geografiya fanlariga, ular orqali jahon sivilizatsiyaga ulkan hissa qo'shdi.

1. O'nlik pozitsion hisobni ifodalovchi, nol belgisi bor to'qqizta raqamni bayon etuvchi sanoq tizimiga asos soldi.

2. Fan sifatida algebrani yaratdi va unga shu nomni berdi.

3. Yevropa ilm-fanida «Algoritm» deya nom olgan aniq va tushunarli qoidalar orqali ilmiy va ta'limiy asarlarning yangi usulini ishlab chiqdi va ularni yo'lga qo'ydi. Lotin tilida «algoritm» talaffuzi uning ismi – al-Xorazmiyga tenglashadi. Mazkur – algoritm tushunchasi butun zamonaviy raqamli axborot va kompyuter texnologiyalari tushunchasi asosini tashkil qiladi. Aynan ushbu usul orqali Muhammad al-Xorazmiy asarlarining bayoni keng ommaga tarqalgan. Yuqorida keltirilgan xizmatlari bilan bir qatorda, hozirgi kunda ma'lum bo'lishicha, u qutb nuqtalaridan foydalangan.

4. Muhammad al-Xorazmiyning («Ziji») Astronomik kitobida Quyosh, Oy, beshta sayyora, matematik jo'g'rofiya masalalari, trigonometriya, Quyosh va Oyning tutilishi kabilar ko'rib chiqilgan. 1126 yil kitob lotin tiliga, 1914 yili nemis, 1962 yili ingliz tiliga tarjima qilingan.

5. Muhammad al-Xorazmiyning jo'g'rofiyaga oid asarlarida yerning o'sha vaqtlardagi ma'lum joylari bayon qilingan. Asarda joylar aniq xarita, u yerdagi daryo, dengiz va okeanlari, soni 2402 ga yetuvchi muhim aholi soni bilan keltirilgan. Bu – O'rta asrlarda yozilgan arab tilidagi ilk jo'g'rofiy asar bo'lgan. Mazkur iqlim nazariyasi jo'g'rofiya rivojida muhim o'rin tutgan.

Muso Xorazmiy matematik olim sifatida husni xulq tushunchasini quyidagicha ko'rsatadi va komil insonda masha shu fazilatlar bo'lishi shartligini ta'kidlaydi:

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiyning «Komil inson formulasi» riyoziy (matematik) uslubda ifodalangan juda mashhur axloqiy qarash hisoblanadi. U insonning ma'naviy va moddiy boyligini o'nlik sanoq tizimi asosida tushuntirib bergan. [1]

Xorazmiy formulasiga ko'ra:

1. Yaxshi xulq ($\backslash(1\backslash)$): Agar inson yaxshi xulq sohibi bo'lsa, u $\backslash(1\backslash)$ ga teng.

2. Husn/Go'zallik ($\backslash(0\backslash)$): Agar inson go'zal (chiroyli) bo'lsa, $\backslash(1\backslash)$ ning yoniga $\backslash(0\backslash)$ ni qo'shing (ya'ni, $xulq + husn = \backslash(10\backslash)$) bo'ladi.

3. Boylik ($\backslash(0\backslash)$): Agar inson boy bo'lsa, yana bir $\backslash(0\backslash)$ ni qo'shing = $\backslash(100\backslash)$ bo'ladi.

4. Nasab/Oila ((0)): Agar inson martabali, nasabli bo'lsa, yana bir ((0)) ni qo'shing = ((1000)) bo'ladi.

Formulaning mohiyati:

Agar insonning yaxshi xulqi ((1)) yo'qolsa (ya'ni, xulq nolga teng bo'lsa), qolgan barcha qiymatlar ((000)) ((0)) bo'lib qoladi. Ya'ni, boylik, chiroy va martaba insonni komil qilmaydi, agar unda xulq bo'lmasa.

Xulosa: Insonning asosi — uning xulqidir.

«Husni xulq» iborasining o'ziga murojaat qiladigan bo'lsak, «husn» so'zi go'zallik, latofat, nafislik ma'nolarini, «xulq» esa fe'l-atvor, odob, insonning ichki sifatleri va muomala tarzini anglatadi. Demak, husni xulq deganda go'zal xulq, ya'ni insonning odobli, muloyim, samimiy, sabrli, kamtar, vafodor, halol, mehribon va ezgu fazilatlar bilan yashashi tushuniladi¹. Bu tushuncha faqat biror tashqi odob qoidasi bilan cheklanmaydi. U insonning ichki dunyosi va tashqi muomalasining uyg'unligini anglatadi. Jumladan, insonning shirinsuxanligi, kattaga hurmat, kichikka izzat ko'rsatishi, jahldan tiyilishi, haqiqatgo'yligi, vafodorligi va andishali bo'lishi husni xulqning amaliy ko'rinishlaridir. Husni xulq azaldan komil inson tarbiyasining poydevori deb qaralgan, chunki bilim insonni olim qilsa, hunar uni foydali shaxsga aylantirsa, husni xulq uni haqiqiy inson darajasiga ko'taradi. Insonning qanchalik bilimli yoki qudratli bo'lishidan qat'i nazar, agar unda husni xulq bo'lmasa, bu fazilatlar jamiyatda ijobiy samara bermasligi mumkin. Aksincha, odobi, muloyimligi va qalb pokligi bilan ajralib turadigan inson ko'plarining qalbidan joy oladi. Demak, husni xulq shaxsning ma'naviy yetuklik mezoni sifatida namoyon bo'ladi.

Sharq ma'naviy merosida husni xulq ko'pincha komil insonlik bilan bog'lab talqin etiladi. Komil inson deganda nafaqat ilmiy, balki odobli, saxovatli, sabrli, halol, bosiq va ko'ngli pok shaxs tushuniladi. Bunday fazilatlar ilm bilan birlashgandagina chin ma'naviy kamolot yuzaga keladi. Shu jihatdan husni xulq ma'naviyatning tashqi ifodasi hisoblanadi. Ma'naviy boylik qallda bo'lsa, husni xulq uning hayotdagi namoyonidir.

Husni xulqning yoshlar ma'naviyatidagi ahamiyati ayniqsa muhimdir. Chunki yoshlar jamiyatning ertangi egalaridir. Ularning ma'naviy qiyofasi, dunyoqarashi, hayotga munosabati va axloqiy mezonlari butun jamiyat kelajagiga ta'sir ko'rsatadi. Agar yosh avlodda husni xulq, odob, hayo, kamtarlik, sabr, hurmat, halollik kabi fazilatlar shakllansa, ular kelajakda nafaqat bilimli, balki ma'naviy barkamol insonlar bo'lib yetishadilar. Aksincha, axloqiy tarbiya sust bo'lsa, bilim ham, texnologiya ham, tashqi muvaffaqiyat ham jamiyatni komillikka olib bormaydi.

Bugungi globallashuv davrida yoshlar turli axborot oqimlari, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy madaniyat va turli g'oyaviy ta'sirlar qurshovida yashamoqda. Bunday sharoitda ularning ma'naviy immunitetini mustahkamlash juda muhimdir. Husni xulq ana shunday ma'naviy himoya vositasidir. O'zida odob, hurmat, sabr va axloqiy mezonlarni tarbiyalagan yosh turli salbiy ta'sirlarga berilmaydi, o'z qadrini biladi, boshqalarning ham sha'ni va hurmatini e'zozlaydi. Shu jihatdan husni xulq yoshlar ma'naviyatida ichki tayanch, axloqiy mezon va ruhiy muvozanat omili hisoblanadi.

Yoshlar hayotida husni xulqning ahamiyati ularning kundalik xatti-harakatlarida ham ko'rinadi. Ota-onaga munosabat, ustozga hurmat, do'stlar bilan muloqot, jamoat joylarida o'zini tutish, internetdagi muomala madaniyati, o'qish va ishdagi mas'uliyat bularning barchasi husni xulq bilan chambarchas bog'liq. Ma'naviy tarbiya faqat katta minbarlardan aytiladigan gaplar bilan emas, balki kundalik odob me'yorlarida shakllanadi. Biror yoshning salomlashish madaniyati, gapirish uslubi, boshqalarga quloq sola bilishi, his-tuyg'ularini nazorat qilishi va mehribonligi uning ma'naviy darajasini ko'rsatadi. Demak, husni xulq yoshlar ma'naviyatida mavhum emas, balki amaliy ustuvor ustun sifatida namoyon bo'ladi.

¹ O'zbek tilining izohli lug'ati. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2006. — B. 427

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Husni xulqning bugungi hayotimizdagi oʻrni haqida soʻz yuritganda, uning zamonaviy jamiyat odobidagi ahamiyatini alohida taʼkidlash lozim. Hozirgi davrda texnika, axborot va kommunikatsiya vositalari tez rivojlanmoqda, lekin bu jarayon insoniy munosabatlarning yuksalishiga har doim ham birday xizmat qilmayapti. Baʼzan aksincha, tezkorlik, shoshqaloqlik va raqamli muloqot insonlarda sabrsizlikni, hissiy sovuqlikni va muomala dagʻalligini kuchaytirishi mumkin. Shunday vaziyatda husni xulq insonlar oʻrtasidagi samimiyatni saqlab turuvchi, jamiyatni maʼnaviy jihatdan tartibga soluvchi mezonga aylanadi. Bugungi odob meʼyorlari faqat oilada yoki mahallada emas, balki virtual makonda ham amal qilishi kerak. Ijtimoiy tarmoqlardagi fikr bildirish madaniyati, boshqalarga hurmat bilan munosabatda boʻlish, qoʻpol va kamsituvchi soʻzlardan tiyilish, yolgʻon va boʻhton tarqatmaslik kabi jihatlar ham husni xulqning zamonaviy koʻrinishlaridir. Oldingi davrda odamning odobi koʻproq yuzma-yuz muomala orqali seziladigan boʻlsa, bugungi kunda uning xulqi yozgan izohida, internetdagi munosabatida, umumiy axborot makonidagi masʼuliyatida ham namoyon boʻladi. Bu esa husni xulq tushunchasining zamon bilan birga yangi mazmun kasb etayotganini koʻrsatadi.

Shuningdek, ish joylarida professional etika va muomala madaniyati ham husni xulq bilan chambarchas bogʻliqdir. Rahbarning qoʻl ostidagilarga munosabati, hamkasblar oʻrtasidagi hurmat, xizmat koʻrsatish sohasidagi muomala, shifokorning bemorga, oʻqituvchining talabaga, sotuvchining xaridorga yondashuvi bularning barchasi jamiyat madaniyatining koʻzgusidir. Qanchalik zamonaviy tizimlar yaratilmasin, inson omili va uning husni xulqi asosiy oʻrinda turadi, chunki har qanday muhitni yoqimli yoki noxush qiladigan narsa, avvalo, undagi insonlarning odobidir.

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, husni xulq insonning ichki goʻzalligi va axloqiy kamolotining yorqin ifodasidir. U odob, hurmat, sabr, sadoqat, kamtarlik, mehr va nozik muomala kabi fazilatlarining uygʻunligini anglatadi. Husni xulq insonni jamiyatda hurmatli qiladi, oilada tinchlikni mustahkamlaydi, yoshlar maʼnaviyatini boyitadi va ijtimoiy munosabatlar madaniyatini yuksaltiradi.

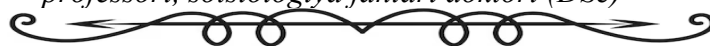
Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. <https://islom.uz/maqola/7899>
2. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. – Toshkent: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, – 2006.

DAVLAT XIZMATIDA KORRUPSIYAVIY XAVF-XATARLARNING OLDINI OLISH VA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING INSTITUTSIONAL MASALALARI

Karimov Bobir Sharopovich

*Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi
professori, sotsiologiya fanlari doktori (DSc)*

Bugungi globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan sharoitda davlat boshqaruvining samaradorligi mamlakat taraqqiyotining asosiy omillaridan biriga aylanmoqda. Davlat organlari faoliyatining ochiqqligi, hisobdorligi va natijadorligi jamiyatning davlatga boʻlgan ishonchini mustahkamlaydi. Shu nuqtai nazardan, korrupsiyaga qarshi kurashish davlat boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilishning muhim yoʻnalishi hisoblanadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 6 dekabrda «Davlat xizmatida boshqaruv samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi PF–243-son Farmoni davlat xizmatini yangi bosqichga olib chiqish, natijaga asoslangan boshqaruv tizimini shakllantirish va

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

korruptsiyaviy xavf-xatarlarni kamaytirishga qaratilgan muhim siyosiy-huquqiy hujjat sifatida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur Farmonda davlat xizmatini raqamlashtirish, kadrlar faoliyatini baholash, rotatsiya tizimini joriy qilish, diagnostika asosida korrupsiyaga moyillikni aniqlash kabi zamonaviy mexanizmlar nazarda tutilgan bo'lib, ular davlat boshqaruvida shaffoflik va samaradorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Davlat xizmatida korrupsiyaga qarshi kurashishning zamonaviy yondashuvlari amalga oshirilmoqda. Korrupsiya davlat boshqaruvi tizimining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, ijtimoiy adolat tamoyillarini izdan chiqaruvchi va iqtisodiy taraqqiyotni sekinlashtiruvchi omil hisoblanadi. Shu sababli so'nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish faqat huquqiy jazo choralari bilan emas, balki institutsional va profilaktik mexanizmlar orqali amalga oshirilmoqda.

PF-243-son Farmonda aynan profilaktik yondashuvga ustuvor ahamiyat berilgan. Xususan, davlat organlarida «natijaga asoslangan boshqaruv» tizimini joriy etish orqali har bir rahbar va xodimning mas'uliyati aniq belgilanmoqda. Bu esa vazifalarning noaniqligi yoki vakolatlar takrorlanishi orqali yuzaga keladigan korrupsiyaviy holatlarni qisqartirishga xizmat qiladi.

Farmonda «vazifa — funksiya — resurs — javobgarlik» zanjiri asosida boshqaruv tizimini qayta tashkil etish nazarda tutilgani ham muhim ahamiyatga ega. Chunki davlat organlarida ayrim vazifalarning aniq taqsimlanmaganligi, resurslardan samarasiz foydalanish va mas'uliyatning tarqoqligi korrupsiya uchun qulay muhit yaratadi. Yangi tizim esa har bir vazifa bo'yicha mas'ul sub'ektni belgilab, hisobdorlikni kuchaytiradi.

Kadrlar rotatsiyasini korrupsiyaning oldini olish mexanizmi sifatida ko'rish mumkin. Farmonning eng muhim jihatlaridan biri davlat xizmatchilari uchun rotatsiya tizimining joriy etilishidir. Unga ko'ra, 2026 yildan boshlab «Yangi O'zbekiston qiyofasidagi tuman (shahar)» maqomidagi hududlarda faoliyat yurituvchi rahbarlar har besh yilda boshqa hududlarga rotatsiya qilinadi.

Mazkur mexanizmning asosiy maqsadi mahalliychilik, qarindosh-urug'chilik va manfaatlar to'qnashuvining oldini olishdan iborat. Amaliyotda bir rahbarning uzoq vaqt bir hududda ishlashi norasmiy aloqalarning kuchayishiga va korrupsiyaviy munosabatlarning shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Rotatsiya esa bunday holatlarni cheklashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, rahbarlarni yangi hududga yuborishdan oldin ularni hududning ijtimoiy-iqtisodiy holati bo'yicha intensiv kurslarda tayyorlash nazarda tutilgan. Bu esa rahbarning yangi muhitga tez moslashishi va qaror qabul qilish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Rotatsiya jarayonlarining «hrm.gov.uz» elektron platformasi orqali amalga oshirilishi inson omilini qisqartirish va qaror qabul qilishda shaffoflikni ta'minlash nuqtai nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi.

Korrupsiyaga qarshi barqarorlik diagnostikasi shakllantiriladi. Farmonda davlat xizmatchilarida korrupsiyaga qarshi barqarorlik darajasini diagnostika qilish tizimining joriy etilishi innovatsion yondashuv sifatida baholanishi mumkin. Bu amaliyot orqali davlat xizmatchisining professional va psixologik jihatdan korrupsiyaga moyillik darajasi aniqlanadi.

Diagnostika dastlab korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tuzilmalari xodimlariga, keyinchalik esa xavf darajasi yuqori bo'lgan sohalardagi davlat xizmatchilariga tatbiq etiladi. Bu bosqichma-bosqich yondashuv tizimning samarali joriy etilishiga imkoniyat yaratadi.

E'tiborli jihati shundaki, diagnostika natijasida xodimning korrupsiyaga barqarorligi «past» deb baholansa, u korrupsiyaviy xavfi yuqori bo'lgan lavozimda ishlash huquqidan mahrum etiladi va boshqa lavozimga rotatsiya qilinadi. Bu esa korrupsiyaning oldini olishga qaratilgan preventiv chora sifatida xizmat qiladi.

Mazkur tizim davlat xizmatchilarini faqat bilim va malaka asosida emas, balki halollik, mas'uliyat va etik barqarorlik nuqtai nazaridan ham baholash imkonini beradi.

Raqamlashtirish va elektron monitoringning ahamiyati farmonda muayyan yondashuvlar belgilangan. Farmonda «samaradorlik.gov.uz» va «hrm.gov.uz» kabi elektron platformalarning joriy etilishi davlat boshqaruvini raqamlashtirish yoʻlidagi muhim qadam hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar inson omilini kamaytirish, qaror qabul qilish jarayonlarini avtomatlashtirish va ochiqlikni taʼminlash orqali korrupsiya xavfini qisqartiradi.

Xususan, davlat organlari faoliyatining maqsadli koʻrsatkichlari elektron platforma orqali baholanishi rahbarlar va xodimlar faoliyatini obʼektiv tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa subʼektiv yondashuv va manfaatlar taʼsirini kamaytiradi.

Onlayn monitoring tizimi orqali rotatsiya qilingan rahbarlar faoliyatining kuzatib borilishi ham davlat xizmatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada davlat organlari faoliyatida hisobdorlik va intizom kuchayadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining PF-243-son Farmoni davlat xizmati tizimini modernizatsiya qilish, boshqaruv samaradorligini oshirish va korrupsiyaga qarshi kurashishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etishda muhim huquqiy asos boʻlib xizmat qiladi.

Farmonda belgilangan kadrlar rotatsiyasi, natijaga asoslangan boshqaruv, korrupsiyaga qarshi barqarorlik diagnostikasi va raqamli monitoring tizimlari davlat xizmatini professional, shaffof va samarali tizimga aylantirishga qaratilgan.

Ayniqsa, korrupsiyaga qarshi kurashishda jazolovchi emas, balki profilaktik va institutsional yondashuvning kuchaytirilishi davlat boshqaruvida yangi sifat bosqichini shakllantirmoqda. Bu esa kelgusida davlat organlariga nisbatan jamoatchilik ishonchini oshirish, resurslardan samarali foydalanish va mamlakatning barqaror taraqqiyotini taʼminlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Mirziyoev, Shavkat Miromonovich. 2-tom. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. M 54. – Toshkent: «Oʻzbekiston» NMIU, 2018. – B.508.
2. Mirziyoev, Shavkat Miromonovich. 5-tom. Yangi Oʻzbekistonda erkin va farovon yashaylik. M 54 – Toshkent: «Oʻzbekiston» nashriyoti, 2023. – B.408.
3. Mirziyoev, Shavkat Miromonovich. 6-tom. Yangi Oʻzbekiston Taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik islohotlar yoʻlini qatʼiy davom ettiramiz. M 54 – Toshkent: «Oʻzbekiston» nashriyoti, 2023. – B.536.
4. Mirziyoev, Shavkat Miromonovich. 7-tom. Xalqchil islohotlar xalqimiz manfaatlariga xizmat qiladi. M 54 – Toshkent: «Oʻzbekiston» nashriyoti, 2023. – B.408.
5. Mirziyoev, Shavkat Miromonovich. Inson qadri, uning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlar uchun. M 54 – Toshkent: «Oʻzbekiston» nashriyoti, 2022. – B.416.
6. Mirziyoev, Shavkat Miromonovich. YaNGI OʻZBEKISTON STRATEGIYASI. Toʻldirilgan ikkinchi nashri. –Toshkent: «Oʻzbekiston» nashriyoti, 2023. – B.440.
7. Mirziyoev Shavkat Miromonovich. Hozirgi zamon va Yangi Oʻzbekiston [Matn] / Sh.M. Mirziyoev. - Toshkent: «Oʻzbekiston» nashriyoti, 2024. - 560 b.
8. Mirziyoev, Shavkat Miromonovich. Bir boʻlsak – yagona xalqimiz, birlashsak – Vatanimiz. 8-jild [Matn]/ Sh.Mirziyoev. – Toshkent: «Oʻzbekiston» nashriyoti, 2024. – 376 b.
9. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 6-dekabrda «Davlat xizmatida boshqaruv samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida» toʻgʻrisidagi PF-243-sonli Farmoni.

Bafojev Feruz Murtazoyevich –

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, siyosiy fanlar nomzodi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy korrupsiya nazariyalari va manfaatlar to'qnashuvining mohiyati tahlil qilingan. Korrupsiyaning kelib chiqish omillari, davlat xizmatidagi ta'siri hamda uning oldini olish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiya, manfaatlar to'qnashuvi, poraxo'rlik, davlat xizmati, shaffoflik, xizmat etikasi.

Аннотация: В статье рассматриваются современные теории коррупции и сущность конфликта интересов. Освещаются причины коррупции, её влияние на государственную службу и механизмы предупреждения.

Ключевые слова: коррупция, конфликт интересов, взяточничество, государственная служба, прозрачность, служебная этика.

Abstract: The article examines modern theories of corruption and the essence of conflict of interest. It highlights the causes of corruption, its impact on public service, and mechanisms for its prevention.

Keywords: corruption, conflict of interest, bribery, public service, transparency, professional ethics.

Korrupsiya haqidagi nazariy bilimlar uning haqiqiy qonuniyatlari va muhim bog'liqliklari haqida yaxlit tasavvur beradi. Ular, masalan, korrupsiyaga qarshi kurash sohasida qo'llaniladigan asosiy g'oyalar tizimi sifatida ham xizmat qiladi.

«Korrupsiya» tushunchasini izohlashga turli yondashuvlar¹:

Konsepsiya	Mazmuni
Ratsional yondashuv («jinoyat iqtisodiyoti»)	Individ o'z jinoyat harakatlarining barcha xarajat va foydalarini taroziga soladi va agar kutilayotgan foyda halol qolib, vaqt va resurslarini boshqa yo'lga sarflagandan yuqori bo'lsa, jinoyatga qo'l urishga ratsional qaror qiladi.
Rentaga yo'naltirilgan xulq nazariyasi	Iqtisodiy renta — resurslar bozor sharoitida ishlatilgandagi muqobil xarajatlardan ortiqcha to'lov. Rentaga yo'naltirilgan xulq — davlat aralashuvini keltirib chiqish orqali sun'iy daromad (renta)ni o'zlashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlar. korrupsiya — noqonuniy rentaga yo'naltirilgan xulqning ko'rinishi.
Institutsional yondashuv	korrupsiya — xususiy manfaatlar yo'lida mavqedan suiiste'mol qilishga olib keluvchi iqtisodiy agentlar o'rtasidagi shartnomaviy o'zaro ta'sir.
«Prinsipal-agent» modeli	korrupsiya axborot assimetriyasi va agent (amaldor) faoliyatini kuzatish xarajatlarining yuqoriligi tufayli yuzaga keladi.
Opportunistik xulq nazariyasi	korrupsiya — opportunistik xulqning xususiy holati.

¹ Бондаренко И. А., Коррупция: экономический анализ на региональном уровне. – Санкт-Петербург, «Петрополис», 2001. – С. 23-45.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Klassik liberalizm	korrupsiya — davlatning ham, bozorning ham «muvaffaqiyatsizligi», jamiyatga zarar yetkazadigan manfaatga zid ijtimoiy holat (salbiy eksternaliya).
---------------------------	--

G. de Graaf tasnifidagi asosiy nazariyalar¹:

1) Jamoat tanlovi nazariyasi

- Markaz: foydasini maksimal qiluvchi amaldor.
- Qaror: foyda > (jazolanish ehtimoli × jazo) bo'lsa, korrupsion qaror qabul qilinadi.
- Kuchli tomoni: aniq vaziyatga yo'naltirilgan.
- Cheklovi: keng ijtimoiy kontekstni yetarlicha hisobga olmaydi; bahs ko'proq xarajatlarni oshirish (aniqlanish ehtimoli, jazolar) ustida quriladi, bu esa democratic qadriyatlarga zid bo'lgan total nazorat xavfini tug'dirishi mumkin.

2) «Chiriq olma» nazariyasi

- Markaz: «yomon xarakter»ga ega shaxs (ochko'zlik va b.).
- Sabab–oqibat: nuqsonli axloqiy qadriyat → korrupsion xatti-harakat.
- Muammo: bunday fazilatlar qayerdan paydo bo'ladi (tarbiya, genetika?) savoli ochiq qoladi; bitta «yomon» xodim butun bo'lim obro'siga putur yetkazishi mumkin.

3) Tashkiliy madaniyat nazariyalari

- Daraja: mezodaraja (tashkilot madaniyati va tuzilmasi).
- G'oya: muayyan guruh madaniyati → shaxsning psixik holati → korrupsion xulq.
- Cheklovi: bir xil madaniyatda hamma ham korrupsion bo'lib qolmaydi; ko'proq «imkon yaratib beruvchi omillar»ni tasvirlaydi.

- Amaliy urg'u: rahbariyatni almashtirish, qadriyatlarni o'zgartirish kabi madaniy vositalar.

4) Axloqiy qadriyatlar to'qnashuvi nazariyasi

- Daraja: makrodaraja (jamiyat qadriyatlari → shaxs qadriyatlari → xulq).
- Mikroaxloq (oilalar, do'stlar) va makroaxloq (institutsional universal mezonlar) o'rtasidagi ziddiyat: qarindosh-urug'chilik, do'stparastlik jamoat manfaatiga zid qarorlarni tug'diradi.
- Amaliy urg'u: xulq kodekslari, axloqiy trening, «meritokratiya», patronaj va nepotizmni kamaytirish; ammo iqtisodiy taraqqiyotning o'zi korrupsiyani yo'qotishga kafolat bermaydi.

5) Davlat xizmatining axloqi nazariyasi

- Daraja: makro + mezo (davlat boshqaruvi madaniyati).
- NPM (New Public Management), deregulatsiya, xususiylashtirish kabi islohotlar etik standartlarni sustlashtirib, ta'sir savdosiga imkon yaratishi mumkin.
- Misol: natijaga haddan tashqari yo'naltirish → pudratchilar bilan norasmiy aloqalar → shaffoflik va halollikdan chekinish.

- Amaliy yechim: jamoatchilik madaniyatiga ta'sir, ongni oshirish kampaniyalari (masalan, Nikaraguadagi muvaffaqiyat tajribasi).

6) «Aniqlovchi omillar korrelyatsiyasi» nazariyasi²

- Usul: turli darajadagi omillar (tarixiy-madaniy, siyosiy, byurokratik, individual) bilan korrupsiya o'rtasidagi korrelyatsiyalar.
- Ogohlantirish: korrelyatsiya ≠ sabab; masalan, daromad pastligi bilan korrupsiya yuqoriligi bog'lanishi sababiy degani emas.

¹ Graaf, Gjal de (2007): Causes of Corruption. Towards A Contextual Theory of Corruption, in: Public Administration Quarterly, 31, pp. 39–86.

² Huberts, L. (1998). What Can Be Done Against Public Corruption and Fraud: Expert Views on Strategies to Protect Public Integrity. Crime, Law & Social Change, 29, 209–224.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

– Topilmalar: saylovchilarning past ishtiroki, hokimiyatda uzoq qolish, nazorat zaifligi va b. korrupsiya bilan bogʻliq omillar sifatida qayd etiladi.

Boshqa yoʻnalishlar va «oshkoralik» nazariyasi

– Tadqiqotlar turli taʼkidlarda: prinsipal, imtiyoz, qashshoqlik, tranzaksiya, jabrlanuvchilik, shuningdek, antikorrupsiya siyosatining asboblari — oshkoralik, shaffoflik, manfaatparastlikni cheklash.

– Oshkoralik–shaffoflik nazariyasi: boshqaruv ochiqligi oshsa, korrupsiya kamayadi.

Post-sovet makonidagi korrupsiya nazariyalariga koʻra guruhlar:

– Davlat boshqaruvida: amaldorlarning davlat resurslarini shaxsiy manfaatda ishlatish imkonlari bilan izohlanadi.

– Parlament faoliyatida: yashirin lobbi, tor doiraga foydali normalarni qonunlarga kiritish orqali «legallashtirish».

– Nodavlat tijorat/ijtimoiy tashkilotlarda: vakolatli xodimlar oʻzlariga tegishli boʻlmagan aktiv va resurslar orqali boshqa tomon foydasiga harakat qilib, oʻz tashkilotiga zarar yetkazishi.

– Saylov kampaniyalarida: saylov huquqi «sotiladigan resurs»ga aylantiriladi — ovoz sotib olish va nomzodning noqonuniy ustunlik olishi.

Zamonaviy nazariyalar – individ (ratsional tanlov, «chiriq olma»), tashkilot (madaniyat, boshqaruv etikasi) va jamiyat (qadriyatlar, institutlar) darajalarida korrupsiyani tushuntiradi. Ular korrupsiyani baholash va unga qarshi choralarni (jazoni muvozanatlash, shaffoflikni oshirish, axloqiy standartlar, madaniy oʻzgarishlar, institutsional islohotlar) kompleks tarzda tanlashga yordam beradi hamda yangi tadqiqotlar uchun yoʻnalish beradi.

Manfaatlar toʻqnashuvi – bu davlat xizmatchisining xizmat vazifasi (axloqiy norma) bilan uning shaxsiy manfaatlari toʻqnash kelishi holati boʻlib, bunda shaxsiy manfaat davlat xizmatchisi yoki siyosatchining xizmat burchlarini toʻgʻri bajarishiga nooʻrin taʼsir koʻrsatishi mumkin.

Misol: sudya sanoat intellektual mulki huquqlarini himoya qilishni faol targʻib qiluvchi assotsiatsiya aʼzosi boʻlsa va shu sohada ishni koʻrib chiqsa, u manfaatlar toʻqnashuviga duch keladi.

Koʻpincha manfaatlar toʻqnashuvi notoʻgʻri talqin qilinib, toʻgʻridan-toʻgʻri korrupsiya sifatida qabul qilinadi. Aslida, manfaatlar toʻqnashuvi – bu kundalik vaziyat. U korrupsiyaga aylanishi mumkin, agar xizmatchi uni nooʻrin hal qilsa. Masalan:

– davlat xizmatchisi qaror qabul qilishda shaxsiy manfaatdor boʻlsa ham, adolatli va qonuniy ish yuritisa – korrupsiya yoʻq;

– biroq u qaror qabul qilishda pora olsa, hattoki qarorni shunday ham qabul qilishi ehtimol boʻlsa, bu korrupsiyaga kiradi.

Shunday qilib, koʻpincha korrupsiya avvalgi shaxsiy manfaat davlat xizmatchisi qaroriga nooʻrin taʼsir qilganida yuzaga keladi. Shu sababli manfaatlar toʻqnashuvining oldini olish korrupsiyaga qarshi siyosatning muhim qismi hisoblanadi.

Bundan tashqari, nafaqat haqiqiy, balki «koʻrinadigan» manfaatlar toʻqnashuvi ham muammoli. Chunki u jamiyatda korrupsiya taassurotini uygʻotadi, bu esa amaliy korrupsiya kabi zararli boʻlishi mumkin.

Manfaatlar toʻqnashuvi barcha darajadagi amaldorlar – sudyalari, prokurorlar, harbiylar, huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari, davlat va mahalliy xizmat vakillarida yuzaga kelishi mumkin.

Manfaatlar toʻqnashuvini hal etish korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligini oshirish uchun muhim. Asosan ikki yoʻl qoʻllanadi:

– sud qarorlari orqali tartibga solish;

– xizmat etikasi va kasbiy odob kodekslarini amaliyotga joriy etish.

Ko'plab davlatlarda manfaatlar to'qnashuvi konstitutsion va qonunchilik darajasida tartibga solingan.

Xalqaro hujjatlar:

– BMTning korrupsiyaga qarshi konvensiyasida «manfaatlarining mos kelmasligi» va «manfaatlar kolliziyasi» atamaları qo'llaniladi. Konvensiyaning 7-modda 4-bandiga ko'ra, davlatlar manfaatlar to'qnashuvini oldini olish va shaffoflikni ta'minlash choralari ko'rishi lozim¹.

– BMTning «Antikorrupsion qo'llanmasi»da aksariyat korrupsiya shakllari xizmatchining xizmat vazifalari va shaxsiy manfaatlari o'rtasida vujudga kelgan to'qnashuv bilan bog'liqligi aytiladi.

– OESR (OECD) ta'rifiga ko'ra: «Manfaatlar to'qnashuvi – bu davlat xizmatchisining xizmat vazifasi va shaxsiy manfaatlari o'rtasidagi qarama-qarshilik bo'lib, u amaldorning xizmat vazifalarini bajarishiga noo'rin ta'sir ko'rsatishi mumkin²».

– O'zbekiston Respublikasining 2024 yil 5 iyundagi «Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risida»gi Qonunida manfaatlar to'qnashuvi shunday ta'riflanadi: — shaxsning shaxsiy (bevosita yoki bilvosita) manfaatdorligi uning o'z lavozim yoki xizmat majburiyatlarini lozim darajada bajarishiga ta'sir ko'rsatayotgan yoxud ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan hamda shaxsiy manfaatdorlik bilan fuqarolarning, tashkilotlarning, jamiyatning yoki davlatning huquqlari, qonuniy manfaatlari o'rtasida qarama-qarshilik yuzaga kelayotgan (mavjud manfaatlar to'qnashuvi) yoki yuzaga kelishi mumkin bo'lgan (ehtimoliy manfaatlar to'qnashuvi) vaziyat³.

Ilmiy qarashlar:

– D.Amodio, E.Harmon-Jons, P.Devayn⁴ kabi tadqiqotchilarga ko'ra, manfaatlar to'qnashuvini aniqlash mushkul, chunki faqat amaldorning o'zi o'z manfaatlarini va potensial to'qnashuvni biladi. Bu esa axborot assimetriyasi muammosini tug'diradi. Shu bois, xizmatchilar o'z manfaatlarini tan olib, qarorlarini noo'rin ta'sirdan himoya qilishlari kerak.

– Biroq ko'plab psixologlar amaldorlarning o'z xatti-harakatlarini baholash qobiliyatiga shubha bilan qaraydi. Ularning fikricha, odamlar ko'p hollarda «tezkor fikrlash» asosida, ong osti stereotiplari va yashirin xolisliklardan kelib chiqib qaror qabul qiladi.

Bu holatda amaldor o'z qarorini jamiyat manfaatlari deb bilishi mumkin yoki qaror qabul qilishda jins, millat, din, yosh kabi stereotiplardan foydalanishi ehtimoli yuqori.

Masalan: davlat xizmatchisi ishga qabulda ayrim diniy yoki etnik guruhlariga mansub nomzodlarni nohaq rad etsa, bu jamiyat manfaatlariga zarar yetkazadi va ehtimol yanada malakali xodim davlat xizmatidan chetlatiladi.

Shuning uchun ko'plab davlatlarda amaldorlarga kompaniya ochish, tijorat faoliyati bilan shug'ullanish, qarindoshlarni ishga qabul qilish, siyosiy partiyalar a'ziligini olish taqiqlanadi.

«Motivatsiyalangan mulohaza» fenomeni: tadqiqotlarga ko'ra, shaxsiy manfaat odamning voqelikni idrok etishini o'zgartiradi va odam o'zining korrupsion harakatlarini o'zicha «oqlashi» mumkin.

Davlat xizmatida bu xavf yanada keskinroq, chunki murakkab axloqiy dilemmalar tez-tez uchraydi. Ikkiyoqlama va noaniq vaziyatlar amaldorlarga o'zini oqlash imkonini beradi va bu ko'pincha shubhali qarorlar uchun «niqob» bo'lib xizmat qiladi.

¹https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml. Дата обращения 01.10.2025.

²<https://www.oecd.org/gov/ethics/49106105.pdf>. Дата обращения 01.10.2025.

³ O'zbekiston Respublikasining 2024 yil 5 iyundagi «Manfaatlar to'qnashuvi to'g'risida»gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/-6952742>

⁴ Д.М. Амодио, Э. Хармон-Джонс и П. Девайн. «Индивидуальные различия в активации и контроле аффективных расовых предрасположений». Journal of personality and social psychology, (2003).

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Tipik manfaatlar to'qnashuvi vaziyatlari:

- qarindoshlarga oid kadrlar qarorlari;
- davlat xizmatidan tashqari pullik faoliyat;
- qimmatli qog'ozlar yoki omonatlarga egalik;
- sovg'alar yoki xizmatlarni qabul qilish;
- sud ishlarida ishtirok;
- davlat xizmatiga kelishdan avval ishlagan tashkilot manfaatlarini yo'lida qaror qabul qilish;
- xizmat jarayonida olingan maxfiy ma'lumotlardan shaxsiy foyda uchun foydalanish.

Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi «o'tish davri» ham xavfli. Masalan: yuqori lavozimdagi amaldor kelajakda xususiy kompaniyada ishga o'tish uchun qarorlarini manipulyatsiya qilishi mumkin;

- sobiq hamkasblariga bosim o'tkazib, yangi ish beruvchi foydasiga siyosat shakllantirish;
- davlat xizmatidagi tajriba va maxfiy ma'lumotdan moliyaviy foyda olish;
- ilgari davlat nomidan himoya qilgan pozitsiyaga zid qarash bildirish va buni foyda uchun ishlatish.

Boshqa sabablar:

- xususiy maslahat kompaniyasini xizmat lavozimi orqali targ'ib qilish;
- yirik sovg'alar yoki imtiyozlar olish;
- ta'sir savdosi (manfaat evaziga ta'sirdan foydalanish);
- davlat mulkidan shaxsiy maqsadda foydalanish;
- qo'shimcha ish yoki yon biznes;
- davlat xizmatidan chiqqach, shu sohaga oid biznes boshlash.

Ko'plab mamlakatlarda bu muammoni hal qilish uchun «sovutish davri» belgilanadi – ma'lum muddat davomida sobiq amaldor ayrim faoliyat bilan shug'ullana olmaydi. Yuqori lavozim egalari uchun bu muddat uzoqroq bo'lishi mumkin.

Manfaatlar to'qnashuvining oldini olish va hal etish prinsiplari:

- jamoat manfaatini ochiq himoya qilish;
- xolislik prinsipi;
- qarorlarda shaffoflik va hisobdorlik;
- shaxsiy manfaatlarini deklaratsiya qilish va manfaatli masalalarda qaror qabul qilishdan chetlatish;
- shaxsiy javobgarlik prinsipi;
- xizmat odobining «madaniy» tashkiloti (treninglar, real holatlarni tahlil qilish, rag'bat va jazolar tizimini ishlab chiqish).

Korrupsion jinoyatlarning eng keng tarqalgan va xavfli ko'rinishlaridan biri bu pora olish (poraxo'rlik) hisoblanadi. U davlat hokimiyatining asoslariga tajovuz qiladi, davlat boshqaruvi organlarining normal faoliyatini buzadi, ularning obro'sini tushiradi, fuqarolarning huquqiy ongini buzadi. Jamiyatda shaxsiy yoki guruh manfaatlarini mansabdor shaxslarni pora evaziga qondirish mumkin degan noto'g'ri tasavvurni shakllantiradi. Bu esa sog'lom raqobatga to'sqinlik qiladi hamda iqtisodiy rivojlanishni qiyinlashtiradi.

Ekspertlar fikriga ko'ra, poraxo'rlik korrupsion jinoyatlarning eng xavflisidir. Shu bilan birga, u eng ko'p tarqalgan hamdir. Jinoyatchilik tizimida zo'ravonlik jinoyatlari yuqori ijtimoiy xavfliligi, o'z manfaatini ko'zlovchi jinoyatlar esa keng tarqalganligi bilan ajralib tursa, korrupsiya doirasida poraxo'rlik ham xavfli, ham keng tarqalgan bo'lib, boshqa birorta noqonuniy harakat unga teng kelmaydi. Uning yuqori yashirinlik darajasi huquqni muhofaza qiluvchi organlardan deyarli xotirjam himoyalangan holda rivojlanishiga imkon yaratadi.

Pora (podkup) – bu mansabdor shaxsga xizmat vazifalarini bajarishi yoki bajarmasligiga ta'sir qilish uchun noqonuniy foyda to'lashdir. Bu foyda pul, shartnomadan foiz, moddiy boylik yoki nomoddiy xizmat ko'rinishida bo'lishi mumkin.

Poraxo'rlik ko'pincha boshqa manfaatparast jinoyatlar bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. U nafaqat davlat apparatining normal faoliyatiga zarar yetkazadi, balki hokimiyat organlarini obro'sizlantiradi, qonun ustuvorligi va adolat tamoyillarini buzadi, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini cheklaydi, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy islohotlarga to'sqinlik qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga muvofiq, poraxo'rlik uchun maxsus moddalar bilan javobgarlik belgilangan: Poraxo'rlik jinoyatining formal tarkibi mavjud: u poraning hatto bir qismi qabul qilinganda ham yakunlangan jinoyat hisoblanadi. Bu holda mansabdor shaxs kelishilgan harakatni bajargan-bajarmaganidan qat'i nazar, jinoyat sodir bo'lgan hisoblanadi. Muhimi – qabul qilingan boylik yoki foyda aynan uning mansab vakolati bilan bog'liq bo'lishidir.

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA LI KUAN YU TAJRIBASI

Yunusova Gulandon Samiyevna

Buxoro davlat texnika universiteti professori, falsafa fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Singapurning davlat arbobi Li Kuan Yu ning «Uchinchi dunyodan birinchisiga: Singapur hikoyasi: 1965-2000» asari haqida ma'lumot berilgan. Unda Singapurning qisqa vaqt ichida rivojlangan davlat darajasiga yetishida asosiy omil korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmi qay darajada samara berganligi ochib berilgan.

Tayanch tushunchalar: Singapur, Li Kuan Yu, xalq harakati, iqtisodiy o'sish, siyosat, qashshoq davlat, mustaqillik, korrupsiya, strategiya, tabiiy resurslar.

Аннотация: В данной статье представлена информация о деятельности сингапурского государственного деятеля Ли Куан Ю, описанной в книге «От третьего мира к первому: история Сингапура: 1965-2000». В ней раскрывается эффективность антикоррупционного механизма, который стал ключевым фактором быстрого восхождения Сингапура к статусу развитой страны.

Ключевые понятия: Сингапур, Ли Куан Ю, народное движение, экономический рост, политика, бедное государство, независимость, коррупция, стратегия, природные ресурсы.

Li Kuan Yu (1923-2015) Singapurning asoschisi va uzoq yillik bosh vaziri edi. U va boshqalar Xalq harakati partiyasini (PAP) tuzdilar va 1959 yilda Singapurni Britaniya mustamlakachiligidan mustaqillikka erishdilar. Uning rahbarligida Singapur tez iqtisodiy o'sish va rivojlanishni boshdan kechirdi va o'zini uchinchi dunyo davlatidan birinchi jahon iqtisodiy qudratli davlatiga aylantirdi.

Li Kuan Yu tarixda chuqur iz qoldirgan shaxslardan biridir. U kichik va imkoniyatlari cheklangan mamlakatni dunyodagi eng ilg'or davlatlar qatoriga olib chiqqan.

«Uchinchi dunyodan birinchisiga: Singapur hikoyasi: 1965-2000» asarida muallif dunyo siyosati, xalqaro munosabatlar, huquq tizimi, iqtisodiyot va ijtimoiy hayotni isloh qilish yo'llari haqida teran mulohazalarini bayon etadi.

O'qituvchilar, o'quvchilar, talabalar, soha mutaxassisleri va xalqaro siyosatga qiziquvchi keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan kitobning bosh g'oyasi nimadan iborat? Singapurning ibtidoiy, qashshoq davlatdan dunyoning gullab-yashnagan birinchi shahar davlatigacha bo'lgan ajoyib sayohati haqida keng qamrovli va chuqur ma'lumot beradi. Ushbu memuar asar nafaqat Li Kuan Yuning siyosiy faoliyatining avtobiografik hikoyasi, balki davlat qurilishi, iqtisodiy

rivojlanish va strategik boshqaruv sohalarida batafsil tadqiqot sifatida ham xizmat qiladi. Ushbu kitob orqali Li Singapurning tez o'zgarishiga asos bo'lgan siyosat, qarorlar va falsafalarni bayon qiladi.

1965 yilda Singapur mustaqillikka erishganida, uning omon qolish va muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlari juda past edi. Orol davlati ko'plab muammolarga duch keldi: tabiiy resurslarning etishmasligi, yuqori ishsizlik, uy-joylarning etarli emasligi va etnik ziddiyat. Qolaversa, Singapurning Malayziyadan chiqarilishi uni iqtisodiy va siyosiy jihatdan zaif holatda qoldirdi. Bunday sharoitda Li Kuan Yuning rahbarligi mamlakatning omon qolishi va keyingi gullab-yashnashining asosiy shartiga aylandi.

Kitobning asosiy mavzusi - Li Kuan Yuning etakchilik haqidagi qarashlari. Uning boshqaruvga pragmatik yondashuvi meritokratiya, korrupsiyaga qarshi choralar va iqtisodiyotni liberallashtirishga urg'u berdi. Li Singapur rivojlanishining kaliti bo'lgan xorijiy sarmoyani jalb qilish uchun yaxshi boshqaruv zarurligini tushundi. Toza va samarali byurokratiyani yaratish orqali Singapur biznes va iqtisodiy o'sish uchun qulay muhit yarata oldi. Li Kuan Yuning iqtisodiy strategiyalari Singapurni jahon moliya markaziga aylantirishda muhim rol o'ynadi. Hukumat ko'p millatli korporatsiyalarga Singapurda o'z faoliyatini yo'lga qo'yish uchun imtiyozlar berib, biznesni qo'llab-quvvatlovchi pozitsiyani egalladi. Bundan tashqari, ishlab chiqarish, elektronika, keyinchalik biotexnologiya va moliya kabi asosiy tarmoqlarning rivojlanishi iqtisodiyotni diversifikatsiya qildi va har qanday tarmoqqa qaramlikni kamaytirdi. Infratuzilmaga, jumladan, port va aeroportlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan strategik sarmoyalar Singapurning global savdo va logistika markazi sifatidagi mavqeini yanada mustahkamladi. Li Kuan Yuning ijtimoiy siyosati ham davlat qurilishida hal qiluvchi rol o'ynadi. Ko'p millatli jamiyatda ijtimoiy hamjihatlikning muhimligini tushungan holda, hukumat irqiy totuvlik va integratsiyani rivojlantirishga qaratilgan siyosatni amalga oshirdi. Uy-joy taraqqiyoti banki (HDB) kabi davlat uy-joy dasturlari nafaqat arzon uy-joy bilan ta'minlabgina qolmay, balki turli etnik guruhlarining ijtimoiy aralashuviga yordam berdi. Ta'lim siyosati ikki tillilikka urg'u berib, singapurliklarning o'z ona tillarini ham, ma'muriyat va biznes tili bo'lgan ingliz tilini ham bilishini ta'minlaydi. Kitobda Li Kuan Yu hukmronligi davrida yuz bergan qiyinchiliklar va qarama-qarshiliklarni muhokama qilishdan tortinmaydi, masalan, matbuot erkinligi, siyosiy muxolifat va shaxsiy huquqlar haqida. Uning tez-tez avtoritar boshqaruv uslubi tanqid qilindi, lekin u buni kichik, zaif davlatning barqarorligi va rivojlanishi uchun zarur deb himoya qiladi. Uning mamlakatni shakllanish yillarida boshqarish uchun kuchli, markazlashtirilgan hokimiyatga ehtiyoj borligiga ishonchi butun hikoyada mavjud. «Uchinchi dunyodan birinchi dunyoga» asari nafaqat xotira kitobi, balki Li Kuan Yuning o'zgarmas ruhi va Singapur muvaffaqiyatiga sodiqligidan dalolatdir. Uning siyosati va strategiyasi xalqni barqaror o'sish va taraqqiyot yo'liga solib, o'chmas iz qoldirdi. Kitob dunyo bo'ylab siyosatchilar va yetakchilar uchun ilhom manbai bo'lib, uzoqni ko'ra oluvchi yetakchilik va oqilona boshqaruv qanday qilib yengib bo'lmas ko'ringan to'siqlarni yengib o'tishini ko'rsatib beradi.

Xulosa qilib aytganda, «Uchinchi dunyodan birinchisiga: Singapur hikoyasi: 1965-2000» kitobi Li Kuan Yu rahbarligidagi Singapurning o'zgarishi haqidagi ajoyib hikoya bo'lib, u davlat qurishda istiqbolli yetakchilik, strategik iqtisodiy siyosat va ijtimoiy hamjihatlikning muhimligini ta'kidlaydi. Uning hukmronligi davridagi murakkabliklar va qarama-qarshiliklarni e'tirof etgan holda, kitob oxir-oqibat Singapurning uchinchi dunyo davlatidan birinchi dunyo davlatigacha bo'lgan g'ayrioddiy sayohatini tasvirlaydi. Li Kuan Yuning xotira kitobi nafaqat tarixiy hujjat, balki menejment va rivojlanish san'ati va ilm-faniga qiziqqan har bir kishi uchun qimmatli qo'llanmadir.

Li Kuan Yuning «Uchinchi dunyodan birinchisiga: Singapur tarixi: 1965-2000» kitobini siyosatchilar va siyosatshunoslarga, tabdirkorlar va biznes egalari, shuningdek huquqshunoslik

va siyosatshunoslik yo'nalishida tahsil oladigan talabalarga, umuman olganda tarix va siyosatga qiziquvchi har bir insonga tavsiya qilgan bo'lar edim.

Singapurning sobiq bosh vazirlaridan Li Kuan Yu (1959-1990) «Qachonki hokimiyat xalq ishonchini oqlash uchun emas, shaxsiy boylik orttirish maqsadida faoliyat yurita boshlasa, bu axloq muammosi hisoblanadi. Uzoq vaqt mavjud bo'lishini istagan jamiyat halollik prinsipiga amal qilishi lozim, aks holda jamiyat yashay olmaydi. «Korrupsiyani to'xtatib qolishning eng oson usuli mansabdor shaxslarning o'z bilganlaricha harakat qilishlari imkoniyatlarini kamaytirishda» degan edi. Shuni ta'kidlash joizki, Singapurning korrupsiyaga qarshi siyosati bu milliy qadriyatlarga amal qilishdan ko'ra ko'proq zaruriyat tufayli amalga oshirildi. Singapur xorijiy investitsiyalarni mamlakatga jalb qilish uchun ularni noto'g'ri maqsadlarda foydalanish imkoniyatini yo'qqa chiqardi. Transperensi Interneyshnl (Transparency International) tashkiloti e'lon qilgan 2009 yil mamlakatlarning korrupsiyalashganligi darajasini aks ettiruvchi reytingda Singapur korrupsiya darajasi past bo'lgan uchinchi, Osiyo mamlakatlari ichida esa, birinchi o'rinda turishi qayd etildi. Mamlakatda sodir etilgan ayrim korrupsiya hodisalari ro'y berganda uning ishtirokchilari tergov qilinib, aybdorlar sudlanib jazoga tortilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ли Куан Ю. Uchinchi dunyodan birinchisiga: Singapur hikoyasi: 1965-2000. T.: 2014

JAMIYATDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH MADANIYATINI YUKSALTIRISH MASALALARI

Muradov Sanjar Aslanovich.

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada korrupsiya, korrupsiyaga qarshi kurashish tushunchasi, Transparency International tashkilotining har yili «Korrupsiyani qabul qilish indeksi» dagi O'zbekistonning egallab turgan o'rni, korrupsiyani oldini olish bo'yicha qabul qilingan bir qator qonun va qarorlar hamda korrupsiyaning keng yoyilishiga olib keluvchi 10 ta muhim sabablar o'rganilgan va tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье рассмотрены понятие коррупции, борьба с коррупцией, позиция Узбекистана в ежегодном «Индексе приемлемости коррупции» организации Transparency International, ряд законов и решений, принятых для предотвращения коррупции и широкого распространения коррупции и обсуждаются и анализируются следующие 10 важных причин.

Annotation: In this article, the concept of corruption, the fight against corruption, the position of Uzbekistan in the annual «Corruption Acceptance Index» of the Transparency International organization, a number of laws and decisions adopted to prevent corruption and the widespread spread of corruption have been discussed and the following 10 important reasons are researched and analyzed.

«Korrupsiya» atamasi lotincha «corruptio» so'zidan kelib chiqqan bo'lib, «buzish», «sotib olish» degan ma'nolarni anglatadi. Ushbu ikki so'z korrupsiyaning mazmun-mohiyatini belgilab beradi. 1979-yil 17-dekabrda qabul qilingan «Mansabdor shaxslarning huquq-tartibotni saqlash borasidagi axloq kodeksi»da: «...korrupsiya tushunchasi milliy huquqda ta'riflanishi lozim» deyilgan bo'lib, ushbu hodisaning «...mansabdor shaxsning mukofot beruvchi shaxs manfaati yo'lida mansab yo'riqnomalarini buzib yoki buzmay mansab vakolatlari sohasida amalga oshirgan

har qanday shakldagi harakati yoki harakatsizligi», degan taxminiy taʼrifi berilgan. BMTning Korrupsiyaga qarshi kurashga oid maʼlumotnomasida: «Korrupsiya – shaxsiy maqsadda foyda olish uchun davlat hokimiyatini suiisteʼmol qilish» ekanligi koʻrsatilgan. Jahon bankining hozirgi dunyoda davlatning rolga bagʻishlangan hisobotida korrupsiyaga shunday taʼrif berilgan: «Korrupsiya – shaxsiy manfaat uchun davlat hokimiyatini suiisteʼmol qilish».

Bugungi kunda jahon hamjamiyati oldida korrupsiya davlatlar rivojlanishiga, iqtisodiy, siyosiy, maʼnaviy yuksalishiga toʻsqinlik qilayotgan salbiy illat sifatida paydo boʻldi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev taʼkidlaganidek, «Korrupsiyaning oldini olmasak, haqiqiy ishbilarmonlik va investisiya muhitini yaratib boʻlmaydi, umuman, jamiyatning birorta tarmogʻi rivojlanmaydi». Haqiqatdan ham, korrupsiyaviy jinoyatlar davlatning rivojlanishiga toʻsqinlik qiladi, shuningdek xalqning davlat organlariga nisbatan ishonchini susaytiradi.

Taʼkidlash joizki, mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish hamda ushbu turdagi jinoyatlarni sodir etilishini oldini olishga qaratilgan kompleks choratadbirlar tizimli ravishda amalga oshirilmoqda. davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiya omillarini keltirib chiqarayotgan tizimli muammolarni bartaraf etishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, amaliy hayotga tatbiq etilmoqda. Xususan, Shavkat Mirziyoyev Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylangan ilk kunlardan oq korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida bir qator Qonun va qonunosti hujjatlar qabul qildi. Jumladan, 2017-yilning 3-yanvarida «Korrupsiyaga qarshi kurashish toʻgʻrisida»gi 419-sonli qonun qabul qilindi. Mazkur qonun korrupsiyaga qarshi kurashishda davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlarini belgilab berdi va korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyati tartibga solinib, korrupsiyaga qarshi kurashishning qonuniy asosi yaratildi. Hujjatda «korrupsiya», «korrupsiyaga oid qonunbuzarlik» va «manfaatlar toʻqnashuvi» tushunchalariga taʼrif berilgan. Hujjatga muvofiq, korrupsiyaga qarshi kurashishning asosiy prinsiplari: qonuniylik; fuqarolarning huquq, erkinlik va qonuniy manfaatlar ustunligi; ochiqlik va shaffoflik, tizimlilik; davlat va fuqarolik jamiyatining oʻzaro hamkorligi; korrupsiyaning oldini olish boʻyicha choralarning ustunligi va masʼuliyatning muqarrarligi hisoblanadi. Shuningdek, qonunda davlat siyosatining korrupsiyaga qarshi kurash sohasidagi asosiy yoʻnalishlari, davlat boshqaruvi sohasidagi korrupsiya oldini olish boʻyicha chora-tadbirlar, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va tadbirkorlik sohasidagi korrupsiya oldini olish boʻyicha choralar sanab oʻtilgan. Mazkur qonunning 3-moddasida korrupsiya tushunchasiga taʼrif berilgan. Unga koʻra, korrupsiya – shaxsning oʻz mansab yoki xizmat mavqeyidan shaxsiy manfaatlarini yoxud oʻzga shaxslarning manfaatlarini koʻzlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foidalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etishdir.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 iyundagi PF-6013-sonli «Oʻzbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida» gi Farmoni qabul qilindi [3]. Mazkur Farmon asosida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatini, shuningdek, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarning tizimli sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish hamda korrupsiyaga qarshi kurashish choralarining samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat va boshqa dasturlarni shakllantirish va amalga oshirish maqsadida Korrupsiyaga qarshi kurash Agentligi tashkil etildi.

Transparency International har yili «Korrupsiyani qabul qilish indeksi»ni eʼlon qiladi. U eng kam korrupsiyaga uchragan davlatlardan tortib, eng keng tarqalgan korrupsiyaga ega boʻlgan davlatlar qatorini oʻz ichiga oladi. Ushbu indeksda natijasi past boʻlgan mamlakatlar juda koʻp. Quyida korrupsiya holatlarining koʻpayishiga olib keluvchi 10 ta muhim sabablar keltirilgan:

1. Shaxsiy ochkoʻzlik, hech qanday axloqiy chegaralarni hisobga olmagan holda, pul yoki hokimiyatga cheksiz intilishga olib keladi. Asosiy antropologik sabab - bu shaxsiy yaxlitlikka boʻysunmagan holda, tashqi neʼmatlarga egalik qilish uchun insonning tugʻma turtkisidir.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

2. Ta'limning yetishmasligi yoki salbiy o'rganish tajribasi tufayli shaxsiy axloqiy sezgirlikning pasayishi.

3. Davlat yoki xususiy muassasalarda ishlaganda xizmat ko'rsatish hissining yo'qligi. Bu, masalan, siyosat orqali umumiy manfaatlarga xizmat qilish o'rniga siyosatdan o'z manfaati yo'lida foydalanayotganlarda ko'rinadi.

4. Korrupsion xatti-harakatlar va korrupsiyaga yordam beradigan vaziyatlarni qoralash uchun past xabardorlik yoki jasoratning yetishmasligi.

5. Korrupsiyaga yo'l qo'yadigan madaniy muhit. Masalan, firibgarlarni himoya qilish yoki hatto ularga qoyil qolish («soliqlardan qochish uchun «siz» juda aqlli bo'lishingiz kerak»). Yoki axloqiy asosga ega bo'lmagan yolg'on dalillarni asoslash («hamma buni qiladi», «qo'lingizdan kelgancha foyda oling»; «hayot qisqa» kabilar).

6. Shaffoflikning yo'qligi, ayniqsa institutsional darajada, lekin rasmiy tashkilotlarda kamroq kuzatiladi.

7. Qoidalar va samarasiz nazorat. Tartibga solish va nazorat mexanizmlari, ehtimol, bunga yechim bo'lolmaydi. Korrupsiyaga moyil bo'lgan sohalarda yaxshiroq tartibga solish va samaraliroq nazorat qilish kerak emas.

8. Sud jarayonlarining sekinlashishi. Ba'zi boshqa mamlakatlarda biz ushbu bayonotga «va ishonchsiz» tushunchasini ham qo'shishimiz kerak edi. Tezkor jarayonlar, hukm chiqarilgunga qadar, jinoyat deyarli unutilganidan ko'ra ko'proq namunaviy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Adolat sudlovni amalga oshirishni sekinlashtirishni anglatmasa, shikoyat qilish jarayonlari va kafolatlarni talab qiladi.

9. Lavozimga ko'tarilishda ma'naviy mezonlarning yo'qligi. Lavozimga ko'tarilishda isbotlangan halollik va mas'uliyat mezonlari bo'lmasa, korrupsiya keng tarqaladi.

10. Korrupsiya ayblovlarini kamsitish yoki ularga yumshoq munosabatda bo'lish. Tashkilotlar ichida korrupsiya xatti-harakatlarini jazolash bo'yicha qaror qabul qilishning o'ziga xos kuchi korrupsiyani davom ettirish uchun qulay muhit yaratadi

Xulosa o'rnida ta'kidlab o'tish joizki, korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida qabul qilingan har bir me'yoriy hujjat ertangi O'zbekistonning hayotida korrupsiya degan illatning tamoman yo'qolishiga qo'yilayotgan katta qadamlardir. Korrupsiya – Yangi O'zbekistonni rivojlangan mamlakatlar qatoriga chiqib borishda katta to'sqin bo'lib kelmoqda. Unga barham berish bizning qo'limizdadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 25-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. <https://uza.uz/> (President Shavkat Mirziyoyev's Address to the Oliy Majlis);

2. O'zbekiston Respublikasining «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonuni. // <https://lex.uz/docs/-3088008> / (Law of the Republic of Uzbekistan on Combating Corruption);

BUXORO JADIDLARI ASARLARIDA PORA VA TA'MAGIRLIK VA UNING SALBIY OQIBATLARI: FALSAFIY-PEDAGOGIK TAHLIL

Saloxov Akmal Qamariddinovich.

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya: Mazkur maqolada Buxoro jadidlari ilmiy merosida pora (korrupsiya) va ta'magirlik hodisalarining mohiyati, ularning ijtimoiy-falsafiy ildizlari hamda jamiyat taraqqiyotiga ko'rsatgan salbiy ta'siri tahlil qilinadi. Jadid mutafakkirlarining asarlari asosida mazkur illatlarning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy oqibatlarini yoritilib, ularga qarshi kurashishning ma'rifiy-pedagogik yo'llari asoslanadi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, pora, ta'magirlik, korrupsiya, ma'naviyat, axloq, jamiyat, tarbiya.

Korrupsiyaga qarshi kurashish O'zbekistonda davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishiga aylanib ulgurdi. Buni so'nggi yillarda sohaga oid qabul qilingan konseptual ahamiyatga ega normativ-huquqiy hujjatlar, korrupsiyani oldini olishga qaratilgan ma'muriy islohotlar misolida ham ko'rish mumkin. Ma'lumki, korrupsiya xavfli illat bo'lib, jamiyatda adolatsizlik, tengsizlik va aholining noroziligini keltirib chiqaradi, bu esa, barcha sohadagi islohotlarning natijasiga salbiy ta'sir etadi.

Yangi O'zbekistonni korrupsiyadan xoli, sog'lom va shaffof jamiyatga aylantirish davlat siyosatining bosh maqsadidir. Keyingi to'qqiz yilda korrupsiyaga qarshi kurashish borasida mustahkam huquqiy baza yaratilib, targ'ibot-tashviqot tadbirlari izchillik bilan olib borilmoqda.

Shuni ta'kidlash o'tish joizki, korrupsiyaga qarshi kurashning sifat va son jihatdan mutlaqo yangi darajaga ko'tarilishi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning siyosiy irodasi mahsulidir. Jumladan, davlat rahbarining jamiyatni «halollik vaksinasi bilan emlash» zaruriyati haqidagi fikrlari bu boradagi ishlarga qo'yilgan tamal toshi desak, aslo mubolag'a bo'lmaydi.

«Hamamiz yagona kuch bo'lib harakat qilsak, albatta, katta ijobiy samaraga erishamiz. Shu bois mahalla faollari, nuroniylar, ziyolilar, yozuvchi va shoirlar, san'at va madaniyat xodimlari, tadbirkorlar, taniqli shaxslar, rahbarlar, deputat va senatorlar – umuman butun jamoatchilik birlashib, korrupsiyaga «jamiyat tanasidagi saraton» sifatida qarashi kerak», – dedi Shavkat Mirziyoev¹.

XX asr boshlarida Buxoro jadidlari ijtimoiy tanazzul sabablarini tahlil qilar ekanlar, asosiy illatlardan biri sifatida pora va ta'magirlikni ko'rsatdilar. Bu illatlar nafaqat iqtisodiy, balki ma'naviy inqiroz belgisi sifatida baholandi. Jadidlar fikricha, jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qilayotgan asosiy omil – inson qadrining past baholanishi va adolat prinsiplarining buzilishidir.

Buxoro amirligidagi ijtimoiy-siyosiy muhit tanazzulga yuz tutayotgan bir sharoitda jadidlar harakati yuzaga keldi. Bu harakat vakillari jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qilayotgan asosiy omillarni tahlil qilib, ular orasida pora va ta'magirlikni alohida ta'kidladilar.

Falsafiy nuqtai nazardan, pora va ta'magirlik – adolat va haqiqat prinsiplariga zid bo'lgan ijtimoiy hodisadir. U: inson qadrini vositaga aylantiradi; axloqiy qiymatlarni yo'qqa chiqaradi; jamiyatda ishonchni yemirib yuboradi.

Buxoro jadidlari, xususan, Abdurauf Fitrat va Abdulla Avloni asarlarida pora va ta'magirlikning kelib chiqish sabablari quyidagicha izohlanadi: jaholat va ma'rifatsizlik, adolatsiz boshqaruv tizimi, axloqiy tarbiyaning zaifligi, shaxsiy manfaatni ustun qo'yish.

Fitrat o'z asarlarida jamiyatdagi buzuqliklarni tanqid qilar ekan, pora va ta'magirlikni «ijtimoiy kasallik» sifatida baholaydi²

Buxoro jadidlari asarlari tahlili shuni ko'rsatadiki, pora va ta'magirlik jamiyat taraqqiyotiga jiddiy to'sqinlik qiluvchi ijtimoiy-axloqiy illatdir. Jadid mutafakkirlar ushbu muammoni chuqur

¹ <https://sharguncoal.uz/%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%91%D0%B5%D0%B2-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D0%B8%D1%8F%D0%B3%D0%B0-%D2%9B%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B8-%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%88%D0%B8%D1%88%D0%B4/>

² Abdurauf Fitrat. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: Fan, 2000.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

anglab, uning ildizlarini jaholat, axloqiy tanazzul va adolatsizlikda deb bildilar. Jadid mutafakkirlari jamiyatdagi ijtimoiy inqiroz sabablarini tahlil qilar ekanlar, korrupsiyani asosiy illatlardan biri sifatida ko'rsatadilar. Ularning fikricha, poraxo'rlik quyidagi omillar natijasida kelib chiqadi:

- jaholat va savodsizlik;
- ma'naviy tarbiyaning yetishmasligi;
- adolatsiz boshqaruv tizimi;
- shaxsiy manfaatning ustuvorligi.

Bu yerda jadidlar korrupsiyani faqat iqtisodiy muammo sifatida emas, balki ma'naviy inqirozning belgisi sifatida tahlil qiladilar.

Fitrat asarlarida korrupsiya masalasi to'g'ridan-to'g'ri tanqid qilinadi. Uning fikricha: pora olish – inson vijdonini sotish, pora berish – adolatni buzish, bu jarayon – jamiyatni tanazzulga olib keladi.

Ayniqsa, «Oila» asarida u tarbiya masalasiga katta e'tibor qaratib, sog'lom oila muhiti korrupsiyaga qarshi eng muhim omil ekanligini ta'kidlaydi¹.

Pora va ta'magirlikning salbiy oqibatlari

1. Ma'naviy tanazzul

Poraxo'rlik insonning vijdonini zaiflashtiradi va axloqiy qadriyatlarni yo'qqa chiqaradi.

2. Ijtimoiy adolatning buzilishi

Pora tufayli tenglik prinsipi buziladi, bu esa jamiyatda ishonchsizlikni keltirib chiqaradi.

3. Davlat boshqaruvining inqirozi

Korrupsiya boshqaruv tizimini samarasiz qiladi va institutsional inqirozga olib keladi.

4. Inson qadrining qadrsizlanishi

Inson shaxsi moddiy manfaatlar bilan o'lganadigan holatga tushib qoladi.

Buxoro jadidlari asarlari tahlili shuni ko'rsatadiki, pora va ta'magirlik jamiyat taraqqiyotiga jiddiy to'sqinlik qiluvchi ijtimoiy-axloqiy illatdir. Jadid mutafakkirlar ushbu muammoning ildizlarini jaholat va axloqiy tanazzulda deb bilib, uni bartaraf etishning asosiy yo'li sifatida ma'rifat va tarbiyani ilgari surdilar.

Ularning qarashlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, korrupsiyaga qarshi kurashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Ularning fikricha, korrupsiyaga qarshi kurashish faqat huquqiy choralar bilan emas, balki insonni ma'naviy jihatdan tarbiyalash orqali amalga oshirilishi lozim. Shu jihatdan, jadidlar ta'limoti bugungi jamiyat uchun ham dolzarb nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 2000.
2. Abdurauf Fitrat. Oila. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998.
3. Abdulla Avloni. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 2006.
4. Qosimov B. Jadidchilik g'oyalari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2010.
5. Abdullaev M. Falsafa asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
6. Haydarov N. Sharq falsafasi tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.

¹ Abdurauf Fitrat. Oila. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998.

KORRUPSIYAGA MOYILLIKNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ablakulov Sh.D.

Namangan davlat universiteti Qo'shma ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish bo'limi boshlig'i, ps.f.f.d. (PhD)

Anotatsiya. Maqola hozirgi davrda jamiyat kushandasi korrupsiyaning kelib chiqishi va uning inson omiliga psixologik ta'siri, unga qarshi kurashishning ijtimoiy-psixologik yunalishlari, shuningdek, inson ijtimoiy hayotida, asosan psixikasiga korrupsiyaning ta'siri haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so'zlar: psixologiya, ijtimoiy-psixologiya, korrupsiya, inson omili, jamiyat, shaxs psixikasi, shaxs xulq atvori,

Mustaqilligimizning ilk yillaridan boshlab, mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat va kuchli fukarolik jamiyati qurishning umumiy strategiyasini amalga oshirish doirasida qonun ustuvorligini ta'minlash, fukarolarning huquq va erkinliklarini ximoya qilish, huquqiy tizimini islox qilish yuzasidan tizimli chora-tadbirlar izchil amalga oshirib kelinmokda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev Oliy Majlisga Murojaatnomasida, **«Biz korrupsiyaning oqibatlari bilan kurashishdan uning barvaqt oldini olishga o'tishimiz kerak»**, deb ta'kidlaganlar. Shunday ekan, mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish asosiy siyosiy-huquqiy islohotlarning yo'nalishlaridan biridir. Korrupsiyaga qarshi kurashning yana bir ijtimoiy-psixologik yunalishi bu xozirgi davr yoshlarining iqtisodiy-huquqiy ongini shakllantirishdir.

Korrupsiya bilan bog'liq muammolar azaldan mavjud bo'lishiga qaramasdan «Korrupsion xulq-atvor» tushunchasi va belgilari uning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ma'naviy xarakteriga sunggi yillarda dunyoning barcha mamlakatlarida bu tushnchaga aloxida e'tibor qaratila boshladi.

Yuzaki qaraganda, korrupsion hulq-atvor, o'z oqibatlariga ko'ra, huquqiy va iqtisodiy muammo sifatida qabul qilinadi, biroq uning kelib chiqishi psixologiya bilan xam chambarchas bog'liq. Real turmushda davlat va nodavlat tashkilotlarning xodimlari o'z foydasini ko'zlab, muayyan noqonuniy xarakatlarga qo'l urmaydilar.

Shaxsda xulq-atvorining ifodalanishi jamiyatdagi axloq normalari orqali namoyon bo'ladi hamda shaxs hulqining og'ishi axloq normalariga rioya etish darajasiga bog'liq. Axloq normalari jamiyatning ma'naviy doirasida shakllanadi, jamiyatning tuzilishi va uning tashkilotlari bilan bog'liq bo'lmaydi. Axloqni ijtimoiy ongdan ajratib bulmaydi.

Axloq – jamiyat xayotining barcha tomonlarini qamrab oladi, u ijtimoiy normalarning turi bo'lib, ijtimoiy baho berish imkoniga ega bo'ladi.

Ijtimoiy axloq turlari quyidagi turlarga bo'liadi:

1. Me'yoriy (standart) axloq – ko'pchilik odamlar uchun xarakterli bo'lgan ijtimoiy me'yorlarga mos tushadi, atrofda qilarning ma'qullashini uyg'otadi va me'yoriy moslashuvga olib keladi.

2. Marginal (cheklangan) axloq – ijtimoiy me'yorlarning eng oxirgi chegarasida turadi, me'yor chegaralarini yuvadi va kengaytiradi, atrofda qil odamlarda zo'riqish tug'diradi.

3. Nostandart (noodatiy) axloq – ushbu jamiyatda ushbu vaqtda qabul qilingan kamchilik odamlarga xos me'yorlar chegarasidan chiqadi. U ikki asosiy shaklda namoyon buladi:

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

- kreativ (ijodiy) axloq – yangi g'oyalarni amalga oshiradi, o'ziga xos, mahsuldor, taraqqiyparvar, me'yorning o'zini o'zgartirishga olib kelishi mumkin, biroq ko'p hollarda atrofdagilarning qarshiligiga uchraydi;

- Deviant (og'ishgan) axloq – maxsuldor emas, destruktiv yoki autodestruktiv, atrofdagilarning ma'qullamasligini uyg'otadi.

4. Patologik axloq - tibbiy me'yorlardan og'ishadi, aniq simptomlar shaklida namoyon bo'ladi, mahsuldorlik va shaxsning ishga layoqati tushib ketadi.

V.G.Grib va L.E.Oks, «korrupsiya deviant axloqning bir turi sifatida xarakterlaydi, korrupsion sohaga kirishishni: jamiyat a'zolarining davlat xizmatchisi maqomiga mos kelmaydigan g'arazli hattiharakati sifatida, bevosita shaxsiy manfaatlari ta'siri ostida rolli funksiyalarining buzilishi («hukumat vakillari tomonidan noqonuniy shaxsiy foyda evaziga xulq-atvorning kutilgan standartlaridan voz kechishi» deb tavsiflaydilar.

«Korrupsiya ideologiya sifatida - bu davlat (rasmiy) xodimining xalq va jamiyat manfaati yulida emas, balki o'z urug'-aymog'i, oilasi va shaxsan o'ziga xizmat qilishidir» degan qarashlarni ilgari suradi.

Korrupsiyani – ma'naviy etik izohini ochko'zlik, hasad, cheksiz tekin daromad orttirish va lazzatlanish ishtiyoqi kabi turli insoniy illatning ko'rinishida namoyon bo'lishi bilan taqqoslash mumkin.

R.Mey: «Insonning xulq-atvorini tushunish uchun uning maqsadini bilish kerak», - deydi. Shubhasiz, korrupsiyaga moyil shaxsning xulq-atvorini tushunish uchun bu shaxsning harakatlarini tushunish darkor.

Shaxsning o'sishi psixologik va hiyosiy jihatdan keng doirani qamrab oladi va beshta asosiy turlarga bo'linadi:

1. Mazmun va qadriyatlar darajasi (hayotiy maqsadlar, intilishlar, mazmun va qadriyatli orientatsiyalar)

2. Kognitiv-ma'naviy daraja (ma'naviy jixatdan o'z-uzini anglash, ma'naviy axloq ustanovkalari, mas'uliyat va burch tuzilmasi)

3. Emotsional daraja (hayotdan qoniqish, kasbidan qoniqish, shaxsiy maqomidan, o'z-o'ziga munosabatidan qoniqish)

4. Regulyativ daraja (nazorat lokusi, qaror qabul qilish mexanizmlari)

5. Axlokiy daraja (reaksiya qilishning etakchi tipi).

Shaxsning tashqi ko'zg'atuvchi reaksiyasi ikkita asosiy: impulsiv va refleksiv tipga bo'linadi. Impulsiv tip shaxsning emotsional reaksiyasini namoyon qiladi. Refleksiv tip vaziyatni mantiqiy taxlil qilish reaksiyasida namoyon bo'ladi. Bundan ko'rinib turibdiki, reaksiya kilishning impulsiv tipi yuqori bo'lgan odamda reaksiyaning refleksiv tipi yuqori bo'lgan odamga qaraganda korrupsion xulq-atvorga moyillik ko'proq darajada buladi.

Psixologik nuqtai nazaridan korrupsiya bilan ijtimoiy fenomen sifatida kurashish o'ta murakkab jarayondir. Korrupsiya bilan kurashishning asosiy maqsadi unga moyilligi bo'lgan shaxslarga e'tibor qaratish. Buning uchun maxsus ishlab chiqilgan psixoterapevtik va psixoprofilaktik tajribalar, tahlillar va texnologiyalar samarali natijalarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Uzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi, 2020 yil 24 yanvar.// Manba: www.president.uz/uz/lists/view/3324

2. Komilova N.G. Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi. /O'quv qo'llanma. - T., 2007.

3. Грѣб В.Г., Окс Л.Е. Противодѣйствие коррупции. // Учебное пособие. - М.: Московская финансово-промышленная академия, 2011. 192 с.

4. Качкина Т.Б., Качкин А.В. Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей. // учебное пособие. - Ульяновск: Печатный двор, 2010. 80 с.

5. Леонтев, Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 3-е изд., доп.-М.: Смысл, 2007.-С. 59.

6. Ванновская, О. В. Психология коррупционного поведения госслужащих. // Монография.- СПб.: Книжный дом, 2013. 264 б.; Ванновская О. В. Личностные детерминанты коррупционного поведения. // Известия РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. № 102.

7. <https://psychojournal.ru/glossary.html>

МЕДИАПЛАТФОРМЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ПРОТИВ КОРРУПЦИИ: ОГРАНИЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ.

Исаева Дилбар Абдукадыровна

PhD, доцент кафедры «Социальные науки и физическая культура» БГТУ.

В своём Послании Олий Мажлису и народу Узбекистана Ш.М.Мирзиёев ещё раз подчёркивает, что «коррупция - это серьёзная угроза, препятствующая развитию государства, подрывающая справедливость и верховенство закона, ослабляющая атмосферу доверия в обществе»¹. Она бьёт не только по экономике, но и разрушает основы правового государства, подрывает социальную справедливость. В то же время медиаплатформы стали важным инструментом в борьбе с ней. Сейчас, когда мир становится всё более связанным, а технологии развиваются, медиа – это уже не просто источники новостей. Они активно участвуют в жизни общества и политики. Но вот насколько эффективно они могут работать против коррупции, особенно когда на них давят и политики, и крупные деньги?

Медиапространство - это всё, через что распространяется информация. Это и старые медиа, вроде ТВ, радио и газет, и новые - интернет-платформы, соцсети. Благодаря технологиям, медиапространство очень расширилось и стало глобальной площадкой, где люди обмениваются информацией и идеями. Медиаплатформы не только передают информацию, но и формируют общественное мнение, что делает их мощным оружием в борьбе с коррупцией.

Если говорить о коррупции с философской точки зрения, это не просто преступление. Это глубокое социальное явление, у которого есть свои философские и этические корни. Философы, такие как Мишель Фуко, видели власть как способность влиять на сознание людей, и коррупция – это искажение такой власти. С точки зрения этики, коррупция нарушает основные правила справедливости, её сущность противоречит не только по закону, но и морали.

Медиа могут как разоблачать коррупцию, так и манипулировать мнением людей. В идеале, они должны быть независимыми и объективными, чтобы выполнять свою роль общественного контроля. Но на деле, их возможности в борьбе с коррупцией часто ограничены политическими, экономическими и социальными условиями. Медиаплатформы не только информируют, но и сильно влияют на то, как люди мыслят. Они могут менять наше отношение к коррупции, направлять внимание общества на самые

¹ Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису и народу Узбекистана.
<https://president.uz/ru/lists/view/8834>

важные проблемы. С философской точки зрения, медиа можно воспринимать как площадку для критических обсуждений, где мы узнаём не просто факты, но и понимаем их значение для всего общества. Медиаплатформы дают возможность гражданскому обществу, правозащитникам и политикам организовывать антикоррупционные акции.

Когда медиаплатформы находятся под влиянием властных структур, они часто сталкиваются с ограничениями свободы слова и цензурой. Философы, например, Юрген Хабермас, считали, что медиа должны быть местом для открытых публичных дискуссий. Но часто они превращаются в инструменты для манипуляции, что снижает их эффективность в борьбе с коррупцией. Наглядным примером роли традиционных медиа в раскрытии коррупции - это расследование «Уотергейта» в 1972-1974 годах, которое привело к отставке президента США Ричарда Никсона. Журналисты The Washington Post показали, как медиа могут быть стражами демократии и разоблачать коррупцию даже на самом верху.

Публикации «Панамского досье» (с 1977 по 2015 годы) стали одним из самых масштабных расследований в истории. Эти утечки данных об оффшорных счетах мировых лидеров и бизнесменов были опубликованы в международных СМИ и привлекли глобальное внимание к коррупционным схемам.

Узбекистан, как и многие другие постсоветские страны, столкнулся с широко распространённой коррупцией. Это было следствием неэффективных государственных структур и централизованной власти. В первые десятилетия независимости (с 1991 года) коррупция была одной из главных проблем, которая влияла на экономическое и социальное развитие страны. В то время медиа играли важную роль, сообщая о злоупотреблениях, хотя их работа была ограничена цензурой и контролем со стороны властей. Независимые СМИ в Узбекистане, несмотря на многочисленные ограничения, всё же помогают выявлять коррупцию, хотя бывает, сталкиваются с противодействием. В последние годы правительство пыталось улучшить ситуацию с независимостью медиа, но вопрос контроля над информационными потоками остаётся актуальным. Примерами таких инициатив стали создание веб-платформ, где граждане могут анонимно сообщать о коррупции, а также работа некоторых независимых изданий, таких как Gazeta.uz, которые освещают вопросы борьбы с коррупцией. Обращаясь к журналистам в 2023 году Ш.М.Мирзиёев сказал: «Надеюсь, вы поддержите наше предложение о проведении Глобального медиафорума для эффективного использования возможностей журналистов и дальнейшего повышения их влияния в сфере борьбы с коррупцией»¹.

В последние годы в Узбекистане есть заметный прогресс в использовании медиа для борьбы с коррупцией. Например, существует официальный сайт Агентства по противодействию коррупции Республики Узбекистан anticorruption.uz. Также стоит отметить работу независимых журналистов и блогеров, которые раскрывают коррупционные схемы, несмотря на риски.

Медиаплатформы имеют ряд преимуществ в борьбе с коррупцией: они обеспечивают прозрачность, делают информацию доступной и мобилизуют общественное мнение. Но их эффективность также ограничена разными факторами, такими как политическое давление, манипуляции с информацией и недоверие общества. С философской точки зрения, медиа можно понимать как «публичную сферу» (по Хабермасу), где происходит демократическое обсуждение проблем, включая коррупцию. Однако, когда медиа попадают под контроль политических или экономических элит, их способность действовать в интересах общества снижается. В теории Юргена Хабермаса публичная сфера – это место для свободного

¹ <https://uz.kursiv.media/2023-12-19/mirovoj-ushherb-ot-korruptzii-sostavil-3-trln/>

обмена мнениями и разумного обсуждения важных общественных проблем. Медиаплатформы, которые работают в интересах гражданского общества, могут стать такой площадкой для борьбы с коррупцией. Но на практике часто всё по-другому. В странах с авторитарными режимами или слабой демократией медиа могут быть инструментами для поддержания существующего порядка, что делает их менее эффективными в борьбе с коррупцией.

Манипуляции с медиа могут серьёзно подорвать борьбу с коррупцией. Публикации, которые контролируются властью или крупным бизнесом, могут исказить информацию, создавая ложное представление о ситуации с коррупцией. В таких случаях медиа становятся частью проблемы, а не её решением. Из-за этого реальная коррупция может оставаться скрытой, а общественное мнение – манипулированным. Коррупция не только наносит ущерб экономике и правовой системе, но и сильно влияет на работу медиа. В странах с высоким уровнем коррупции медиа могут стать зависимыми от политических или экономических структур, что мешает им объективно освещать проблемы.

В странах, где свобода прессы ограничена, журналисты часто занимаются самоцензурой. Они боятся потерять работу или попасть под уголовное преследование за разоблачение коррупции. Эта проблема затрагивает и иностранные СМИ, которым сложнее получить доступ к информации в таких странах. Всё это дополнительно ограничивает свободу прессы и снижает эффективность медиа в борьбе с коррупцией.

Суммируя вышесказанное, медиаплатформы играют важную роль в борьбе с коррупцией, помогая раскрывать коррупционные схемы и мобилизовывать общественное мнение. Однако их способность эффективно бороться с коррупцией ограничена политическими и экономическими факторами, такими как цензура, манипуляции информацией и давление со стороны властей. Чтобы медиа стали эффективнее в борьбе с коррупцией, нужно усилить независимость журналистики, создать механизмы для защиты журналистов и обеспечить доступность информации. В Узбекистане это может означать улучшение правовых условий для работы медиа и поддержку инициатив, направленных на расследование коррупционных дел.

Чтобы повысить эффективность медиа в борьбе с коррупцией, стоит:

- Поддерживать независимые медиа – важно создать условия для журналистики, которая свободна от давления властей и бизнеса.
- Защищать права журналистов - необходимо создать правовые и социальные механизмы для тех журналистов, кто занимается расследованиями.
- Налаживать сотрудничество гражданского общества и медиа - усилить взаимодействие между правозащитными организациями, активистами и журналистами для организации антикоррупционных кампаний.

Как итог, медиаплатформы играют очень важную роль в общественной борьбе с коррупцией. Но чтобы они были по-настоящему эффективными, нужно гарантировать их независимость и свободу. А это требует общих усилий как со стороны государства, так и со стороны гражданского общества и всего медиа-сообщества.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису и народу Узбекистана. <https://president.uz/ru/lists/view/8834>
2. Панамское досье: как медиа разоблачают глобальную коррупцию. — М.: ИД «Медиасфера», 2017. — 210 с.
3. Фуко, М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. — СПб.: Алетейя, 2003. — 336 с.

4. Jurgen Habermas. The Theory of Communicative Action. <https://archive.org/details/theoryofcommunic01habe/page/n3/mode/2up>

DUNYO BO'YLAB KORRUPTSIYAGA QARSHI KURASH

Berdiyeva Gulmira Aminovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, tarix fanlari nomzodi

Annotatsiya. Korrupsiya har bir davlatga xos bo'lgan salbiy ijtimoiy hodisa bo'lib, xalqaro ahamiyatga molik global muammodir. Har bir davlat korrupsiya darajasi yuqori yoki past bo'ladimi, unga o'z usullarini qo'llagan holda kurashadi. Bu kurashning samaradorligi tarixiy an'analar, aholi mentaliteti, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlarga asoslangan vositalar va usullarni to'g'ri tanlashga bog'liq. Xalqaro tajribani o'rganish va umumlashtirish Rossiya uchun tegishli korrupsiyaga qarshi choralarni aniqlash imkonini beradi.

Аннотация: Коррупция – негативное социальное явление, присущее любому государству мира, является глобальной проблемой международного характера. Каждая страна как с высоким, так и с низким уровнем коррупции своими методами ведет борьбу с ней. Эффективность этой борьбы зависит от правильности выбора средств и методов на основе исторических традиций, менталитета населения, социально-экономических и политических условий. Изучение и обобщение зарубежного опыта позволит выделить приемлемые для России меры противодействия коррупции.

Korrupsiyaga qarshi kurash hozirgi zamonning eng dolzarb masalalaridan biridir. Butun dunyoda hukumat rahbarlari, qonunchilar, kriminologlar, huquq-tartibot idoralari xodimlari ushbu ijtimoiy illatni bartaraf etish yo'llarini izlamogda. Hali hech kim korrupsiyani engishga muvaffaq bo'lmadi - bu har bir mamlakatda mavjud. Biroq, uning parametrlari butun dunyoda farq qiladi. Ayrim mamlakatlarda korrupsiya deyarli asosiy siyosiy masalaga aylangan. Korrupsiyaga qarshi kurashni endi davlat emas, balki davlat tuzilmalari ustidan nazoratni o'z g'arazli manfaatlari yo'lida ishlatayotgan poraxo'r amaldorlar olib bormogda. Bunday davlatlar uchun Jahon banki maxsus atama ishlab chiqdi: «davlatni qo'lga olish korrupsiyasi». Ayrim mamlakatlarda korrupsiya deyarli asosiy siyosiy masalaga aylangan. Korrupsiyaga qarshi kurashuvchi davlat emas, balki davlat tuzilmalarini nazorat ostiga olib, ulardan o'z g'arazli manfaatlari yo'lida foydalanadigan korrupsionerlar kurashmogda. Bunday mamlakatlar uchun Jahon banki maxsus atama ishlab chiqdi: «davlatni qo'lga olish korrupsiyasi». Fuqarolik jamiyatlari rivojlangan va qonun ustuvorligi an'analari mustahkam rivojlangan mamlakatlarda korrupsiya juda past darajada; fuqarolar bu haqda deyarli bexabar yoki hatto uning mavjudligini bilishmaydi. Shubhasiz, bu mamlakatlarda ham korrupsiya ijtimoiy xavf tug'diradi.

Biroq, bu ijtimoiy xavfning kattaligi shunchalik kichikki, uni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Bu mamlakatlardagi korrupsiyaga qarshi tizimni namunali deb hisoblash mumkin. Biroq, dunyoning hamma mamlakatlari ham siyosiy agentlikka ega rivojlangan fuqarolik jamiyati bilan maqtana olmaydi. Bu mamlakatlar qonun ustuvorligi an'alaridan shunchalik uzoqdaki, bunday mamlakatlardagi ijtimoiy jarayonlarni qonun ustuvorligi bilan solishtirganda, anchagina mazmunli terminologiya bilan tavsiflash mumkin: «to'liq teskari».

Ehtimol, bu mamlakatlarda bir kun kelib yashashga qodir fuqarolik jamiyati va korrupsiyaga qarshi kuchli an'analar paydo bo'lishi mumkin. Biroq, bu sodir bo'lmaguncha, bu erda korrupsiyaga qarshi benchmark tizimlarini o'rnatishga urinish befoyda mashqdan boshqa narsa emas. Shunga qaramay, ular korrupsiyaga ham qarshi kurashmogda va bu mamlakatlarda

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

korruptsiyaga qarshi kurashning ancha samarali tizimlarini yaratish mumkin. Qoidaga ko'ra, bu tizimlar korruptsionerlarga qarshi qat'iy va o'ta qattiq choralarga asoslangan. Butun dunyo bo'ylab korruptsiyani o'rganish korruptsiyaga qarshi kurashning samarali vositalarini tatbiq etish usullarini ochib beradi.

Bu tajriba korruptsiyaga qarshi kurash tizimini rivojlantirishga katta e'tibor qaratayotgan barcha mamlakatlar uchun juda muhim bo'lishi mumkin. Korruptsiyaga qarshi kurashning qaysi chora-tadbirlari bizning madaniy va iqtisodiy muhitimizda eng samarali bo'lishi mumkin?

Davlatlar tomonidan qo'llaniladigan korruptsiyaga qarshi asosiy vositalarning etarlicha standart to'plami mavjud. Ba'zi davlatlar korruptsiyaga qarshi kurash bo'yicha asosiy xalqaro hujjatlar - Konvetsiyalarning to'liq yoki bir qismiga qo'shilgan. Biroq, qo'shilish yoki qo'shilmaslik fakti korruptsiyaga qarshi samarali kurashni ta'minlamaydi. Milliy qonunchilik asosan korruptsiyaga qarshi strategiyani qo'llab-quvvatlaydi. Ko'pgina xorijiy mamlakatlarda ham korruptsiyaga qarshi samarali choralar ko'riladigan qonun hujjatlari mavjud.

Korruptsiya zamonaviy dunyo oldida turgan asosiy muammolardan biridir. Bu davlat institutlariga ishonchni susaytiradi, iqtisodiy taraqqiyotga to'sqinlik qiladi va ijtimoiy adolatga tahdid soladi. Ammo bu hodisani butunlay yo'q qilish mumkinmi yoki u bilan kurashish shunchaki utopiyami? Korruptsiya, o'z zamirida o'z mansabini shaxsiy manfaatlar yo'lida suiiste'mol qilishdir. Ko'pgina mamlakatlar qonunlarida buni noqonuniy boyitish yoki manfaat ko'rish uchun mansab mavqeidan foydalanish, shuningdek, boshqalarni ham shunga o'xshash harakatlarga undash tushuniladi.

Noqonuniy xizmatlar evaziga pul yoki qimmatbaho narsalarni o'tkazish, mansab vakolatlarini suiiste'mol qilish, masalan, «o'z xalqi» manfaatlarini ko'zlab davlat shartnomalarini tarqatishda, noqonuniy daromadlar qonuniy muomalaga kiritilganda, jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish korruptsiyaning asosiy shakllari pora hisoblanadi.

Korruptsiyaning sabablari har xil. Ularning ildizi inson tabiati va shaxsiy manfaatga intilish, qashshoqlik, past ta'lim va past ish haqi kabi ijtimoiy sharoitlarda, shuningdek, korruptsiya ba'zan odatiy hol sifatida qabul qilinadigan madaniy omillardadir. Ushbu hodisaning oqibatlarini global va halokatli. Transparency International ma'lumotlariga ko'ra, korruptsiya tufayli har yili trillionlab dollar yo'qotiladi. Bu iqtisodiy o'sishning sekinlashishiga, investitsiyalarning qisqarishiga va ijtimoiy adolatsizlikning kuchayishiga olib keladi.

Biroq korruptsiyani engish mumkinligini ko'rsatgan davlatlar bor. Masalan, Singapur 1960-yillarda dunyodagi eng korruptsiyalashgan davlatlardan biri hisoblangan. Hukumat keng qamrovli islohotlarni amalga oshirdi, jumladan, qonunchilikni qat'iylashtirish, korruptsiyaga qarshi kurash bo'yicha mustaqil komissiyalar tuzish va davlat xizmatchilarining maoshlarini oshirish, poraxo'rlikni rag'batlantirishni kamaytirish. Bu chora-tadbirlar Singapurni shaffoflik bo'yicha jahon yetakchisiga aylantirdi. Gruziya ham sezilarli muvaffaqiyatlarga erishdi: 2003 yildagi atirgul inqilobidan keyin politsiya islohoti amalga oshirildi, zobitlarning 90 foizi almashtirildi va qat'iy tanlash tizimi joriy etildi. Bu poraxo'rlikning kamayishi va aholining huquq-tartibot organlariga ishonchining oshishiga olib keldi.

Bunday misollarga qaramay, korruptsiyaga qarshi kurash qiyin vazifa bo'lib qolmoqda. Tizim adolatsiz bo'lib tuyulsa, odamlar ko'pincha «vaqtinchalik echimlarni» qidiradilar. Ko'pgina mamlakatlarda elita korruptsiya amaliyotini saqlab qolishdan manfaatdor va ba'zida korruptsiyaga qarshi e'lon qilingan kurash shunchaki rasmiyatchilikka aylanib qoladi. Qolaversa, texnologiya rivoji bilan korruptsiyaning yangi shakllari paydo bo'lmoqda, masalan, pul yuvish uchun kriptovalyutadan foydalanish. Korruptsiyani butunlay yo'q qilish qiyin, lekin halollik va oshkoralik sari har bir qadam jamiyatni mustahkamlaydi. O'zimizga savol berish juda muhim: biz o'zimizni va uning atrofidagi tizimni yanada adolatli kelajak uchun o'zgartirishga tayyormizmi?

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Tereshchenko, T. G., «Belarus Respublikasida korrupsiyaning oldini olish choralari tizimi to'g'risida» // Jinoyat-ijroiya qonuni. 2017. jild. 121 (1-4). № 4. Pp. 477–485.
2. Sergeeva E. M. Belarus Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashning huquqiy asoslari // Belarus davlat texnologiya universiteti materiallari. Seriya 6. – Minsk, 2018. No 1. Pp. 129–132.
3. Safonova S. G., Borbotko A. V. Xitoyda korrupsiyaga qarshi kurash tajribasi // Zamonaviy korxonada boshqaruv tizimini isloh qilish tajribasi va muammolari: taktika va strategiya: XXI Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiyadan maqolalar to'plami / tahririyati F. E. Udalov, V. Bondarenko, V. V. – Penza, 2022. bet. 324–326.
4. Danilov M. A. Korrupsiyaga qarshi kurashning Singapur tajribasi va uning rus voqeligiga tatbiq etilishi // Global beqarorlik sharoitida fan va ta'lim: muammolar, rivojlanishning yangi bosqichlari: II Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari (Uzluksiz kasbiy ta'lim milliy tadqiqot instituti). - Rostov n / D., 2022. 2-qism. Pp. 97-99.
5. Adamboev A. M., Mayorova E. N. Xorijiy davlatlarning korrupsiyaga qarshi qonunchiligining xususiyatlari. // Yuridik fakt - Kemerovo, 2021. No 126. 19–22-betlar.
6. Bocharnikov I. V. Korrupsiyaga qarshi kurashda xorijiy tajriba // Milliy xavfsizlik muammolari tadqiqot markazi. URL: <http://nic-pnb.ru/articles/zarubezhnyj-opyt-protivodejstviya-korrupcii/> (kirish sanasi: 11.01.2023).

O'ZBEKISTON MATBUOTIDA YANGILANISH JARAYONLARI VA HUQUQIY ASOSINING YARATILISHI

O'rinova B.

Buxoro davlat universiteti «Ijtimoiy-siyosiy» fanlar kafedrası, t.f.d.(DSc) dotsent.

Istiqlol bois mamlakatimiz jurnalistikasi huquqiy makonda tegishli qonunlar doirasida faoliyat ko'rsatib, birinchi galda, uning xalq manfaatlariga xizmat qilishi hayotiy haqiqatga aylandi. Zero, demokratik huquqiy jamiyatda ommaviy axborot vositalari o'rnini hukumat emas balki auditoriya va o'quvchilar doirasi belgilaydigan bo'ldi. Shuning uchun respublikada erkin ommaviy axborot vositalarini shakllantirish, ularning jahon andozalari va demokratiya talablariga mos huquqiy bazasini mustahkamlash muammosi kun tartibidagi dolzarb masalaga aylandi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda axborot sohasiga oid qonunchilik bazasi sezilarli darajada takomillashtirildi. Bu jarayon axborot olish huquqini kafolatlash, so'z erkinligini ta'minlash, media sohasida faoliyat yurituvchi tashkilotlarni rag'batlantirish hamda davlat organlari faoliyatini ochiq va oshkora qilishga qaratilgan muhim islohotlar tizimini qamrab oldi.

Jumladan, so'nggi yillarda sohaga oid 3 ta qonun, Prezidentimizning 2 ta farmoni va 4 ta qarorlari, shuningdek, Hukumat tomonidan 10 ga yaqin qaror va farmoyishlar qabul qilindi. Bu hujjatlar orqali axborotlashtirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirishga oid aniq me'yorlar belgilab qo'yildi. Axborot sohasini tartibga solish, media subyektlarini ro'yxatdan o'tkazish, litsenziyalash, axborot xavfsizligini ta'minlash, jurnalistlar faoliyatini himoya qilish va ommaviy axborot vositalari uchun qulay huquqiy muhit yaratish kabi yo'nalishlar rivojlandi¹.

Ana shu huquqiy-me'yoriy asoslar mamlakatimizda «axborot olish va axborot tarqatish huquqini ta'minlash», «davlat organlari ochiqligini kuchaytirish», «so'z va fikr erkinligini

¹ Ўзбекистонда миллий журналистиканинг ривожланиши бўйича Ўзбекистон журналистлар уюшмасининг I миллий маърузаси. // <http://uza.uz/>

mustahkamlash», shuningdek, «media sohasida faoliyat yurituvchi tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash» kabi muhim vazifalarni amalga oshirishga xizmat qildi.

Qabul qilingan qaror va farmonlar natijasida media sohasidagi faoliyat uchun litsenziyalash va ro'yxatdan o'tkazish jarayonlari soddalashtirildi, texnik va moliyaviy jihatdan imtiyozlar yaratildi, internet-jurnalistika va blogerlikni huquqiy asosda tan olish va tartibga solish masalalari e'tibor markaziga olindi. Shuningdek, davlat tashkilotlari axborotlarini ochiq taqdim etish, rasmiy veb-saytlarda majburiy ma'lumotlarni joylashtirish va ommaviy axborot vositalariga tezkor javob qaytarish majburiyati ham qonunchilikda mustahkamlandi.

Umumiy qilib aytganda, so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar orqali O'zbekistonda media sohasiga doir huquqiy muhit barqaror va tizimli ravishda shakllantirildi. Bu esa nafaqat jurnalistlar, balki keng jamoatchilik uchun ham axborotga bo'lgan erkin va teng huquqli kirishni ta'minlash imkonini yaratdi.

Yangilangan Konstitutsiyamizda ommaviy axborot vositalari faoliyatiga to'sqinlik qilish yoki aralashish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo'lishi kabi yangi norma va moddalarning mustahkamlab qo'yilishi tarixiy voqea bo'ldi.

2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida axborot siyosatini yuritishning asosiy ustuvor vazifalari sifatida¹:

- ommaviy axborot vositalarining roli va jurnalistlarning kasbiy faoliyati himoyasini yanada kuchaytirish;
- odamlarni qiynayotgan muammolar hamda islohotlar ijrosi ahvolini o'rganishda ularning mehnatidan samarali foydalanish;
- ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda xolis axborotlarni o'z vaqtida berib borish orqali yolg'on ma'lumotlar tarqalishining oldini olish;
- mamlakatimizda bugungi islohotlar talabiga javob beradigan ijtimoiy mas'uliyatli ommaviy axborot vositalarini shakllantirish va faoliyati samaradorligini oshirish belgilandi.

Mamlakatimizda ommaviy axborot vositalari soni 2002 yilga nisbatan 2022 yilda qariyb 30 foizga ortib, 1962 taga yetganligi, shuningdek, milliy axborot makonida internet nashrlarining soni so'nggi 6 yilda salkam ikki barobar ko'payib, 677 taga oshganligi alohida ta'kidlash lozim. «Natijada davlat vanodavlat tashkilotlarining axborot manbalari yanada ortib, aholi bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilish, odamlarni oylantirayotgan muammolarga tezkor munosabat bildirish, turli mavzular bo'yicha ochiq, xolis vatanqidiy fikr bilan chiqishda katta imkoniyatlar paydo bo'lmoqda»²,—deyilgani bejiz emas.

2002–2024 yillar davomida O'zbekiston matbuoti katta yangilanish jarayonlarini boshdan kechirmoqda. Bu jarayonlar axborot texnologiyalarining rivojlanishi, globallashtirish, milliy qonunchilikning takomillashuvi, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar va davlat siyosatining bosqichma-bosqich erkinlashuvi ta'sirida kechdi. Ushbu davrda ommaviy axborot vositalari (OAV) tizimida huquqiy, texnologik va ijtimoiy o'zgarishlar kuzatildi.

Ushbu yillarda O'zbekistonda so'z va matbuot erkinligini ta'minlash uchun ochiq maydon yaratildi. Bunday imkoniyatdan foydalanish yo'lidagi turli g'ovlar: ma'muriy, norasmiy cheklovlar deyarli olib tashlandi. Jamiyatda har kim o'z fikrini bemalol bildirishi, murojaat va e'tirozlari, taklif hamda shikoyatlarini erkin ifoda etishi uchun zarur huquqiy baza yaratildi va u takomillashtirildi. Internet, undagi ijtimoiy tarmoqlar, portallar, gazeta-jurnallar, TV va radio, xullas, axborot yetkazishning barcha vositasini, onlayn va oflayn, an'anaviy va noan'anaviy instrumentlarni qamrab oldi. Shunga yarasha insonning so'z va axborot olish erkinligi, jurnalistik

¹ «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида» 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сонли Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони.

² Шавкат Мирзиёевнинг матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимларига табриги. https://uz.uz/uz/posc/matbuot-va-ommaviy-axborot-vositalari-xodimlariga_385149

faoliyat erkinligi kafolatlari tubdan mustahkamlandi, bunday huquqlarga daxl yoki qarshilik qilganlarga nisbatan tegishli javobgarlik choralari kuchaytirildi¹.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi o'rnini varolini oshirishga qaratilgan muhim amaliy choralar ko'rildi. 2004-yil 27-mayda O'zbekiston jurnalistlari ijodiy uyushmasi tuzildi. Uyushma mustaqil, o'zini-o'zi boshqaruvchi, hukumatga qarashli bo'lmagan jamoat birlashmasidir. Bundan tashqari, Prezident devonida «Axborot markazi», shuningdek «Milliy matbuot markazi», «Jurnalistlarni qayta tayyorlash xalqaro jamoatchilik markazi», «O'zbekiston mustaqil bosma ommaviy axborot vositalari va agentliklarini qo'llab – quvvatlash va rivojlantirish» jamoat fondi, «O'zbekiston elektron ommaviy axborot vositalari milliy assotsiatsiyasi» kabilar tashkil etildi.

Istiqlol davrida «O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan jurnalist» unvoni ta'sis etildi. Shuningdek «Mehnat shuhrati», «Do'stlik» medali, «Sodiq xizmatlari uchun», «Sog'lom turmush», «Kelajak bunyodkori», «Shuhrat» medali, «O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi», «Oltin Qalam» va boshqa rag'batlantiruvchi mukoffotlar tasis etildi.

2005-2010-yillar: globalizatsiya va internet ta'siri kuchaya boshladi. Internetning ommalashuvi va ijtimoiy tarmoqlarning paydo bo'lishi davriy matbuotni rivojlantirishda yangi imkoniyatlar va muammolar yaratdi. Davlat ushbu jarayonni tartibga solish uchun yangi qonunlarni qabul qilishga kirindi. 2005-yilda «Axborot erkinligi to'g'risida»gi qonun² qabul qilindi. Ushbu qo'nunning tarixiy ahamiyati shundan iboratki, O'zbekistonda xalqaro talablarga mos ravishda axborot ochiqligi va shaffofligini ta'minlash harakatlari boshlandi. Qonun fuqarolarning davlat idoralaridan axborot so'rash huquqlarini kafolatlad. 2007-yilda «Axborot xavfsizligi to'g'risida»gi qonun³ qabul qilingan. Ijtimoiy fonda internet orqali tarqaluvchi ma'lumotlar hukumat nazoratidan tashqarida bo'lishi xavfi tug'ildi. Bu qonun axborot xavfsizligini ta'minlash maqsadida qabul qilindi. Bu davrda axborot tarqatish jarayonida hukumatning nazorati saqlanib qolgan bo'lsa-da, matbuot faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy asoslar yaratildi. Jurnalistlarning huquqlari va majburiyatlari aniqlashtirildi. Bundan tashqari, davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini yorituvchi milliy nashrlarni qo'llab-quvvatlash siyosatining asoslari belgilandi.

Natijada, davlat va milliy xavfsizlik manfaatlarini himoya qilish vositalari yaratildi. Biroq bu qonun ayrim holatlarda matbuot erkinligini cheklash uchun ham qo'llanilishi mumkin edi.

2010-2020- yillar: Ushbu bosqichni yangi davri - ochiqlik siyosati va raqamli islohotlar davri hisoblanadi. 2014-yildagi shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bo'yicha qonun⁴ qabul qilingan. Tarixiy kontekstda ushbu qonunlar jamiyatda internet orqali shaxsiy ma'lumotlarning oshkor bo'lishi xavfining ortishi, matbuot va ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy ma'lumotlarni qo'llash qoidalari aniqlashtirildi. Natijada, jurnalistlar shaxsiy hayot va ma'lumotlarni hurmat qilishga majbur qilindi. Hamda ayrim nashrlarning shaxsiy ma'lumotlardan manfaatdor bo'lgan hollarda javobgarligi kuchaytirildi.

2017-yildan boshlab matbuot va so'z erkinligini ta'minlash, ommaviy axborot vositalari faoliyatini takomillashtirish, soha vakillarini har jihatdan qo'llab-quvvatlashga doimiy ravishda alohida e'tibor qaratib kelmoqda.

¹ Ўткир Рахмат. Матбуот ҳаёт кўзгуси. Халқ сўзи. 2020 йил 24 июн.

² Ўзбекистон Республикаси 15.01.2007 йилдаги ЎРҚ-78-сонли “Ахборот эркинлиги тўғрисида”ги Қонуни. / <https://lex.uz/>

³ Ўзбекистон Республикаси 15.02.2007 йилдаги ЎРҚ-90-сонли “Ахборот хавфсизлиги тўғрисида”ги Қонуни. / <https://lex.uz/>

⁴ Ўзбекистон Республикаси 02.07.2019 йилдаги ЎРҚ-547-сонли “Шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни. / <https://lex.uz/>

2017-2022 yillar mobaynida 600 ga yaqin faxriy va ehtiyojmand jurnalistga moddiy yordam ko'rsatildi. Ko'makka muhtoj bemor jurnalistlar salomatligini tiklashga mablag' yo'naltirildi. «Yosh yuraklar sadosi» seriyasi ostida 100 dan ziyod yosh jurnalistning eng sara maqolalari jamlangan ikkita to'plam-kitob nashr etildi.

2021-2024-yillarda: Yangi davr talablari va raqamli matbuot davri hisoblanadi. Ushbu yillarda matbuotning raqamli shaklga o'tishi va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishi kun tartibiga chiqdi. Davlat elektron matbuotni qo'llab-quvvatlashga oid qonunlarni qabul qildi. Natijada, bugungi kunda davriy matbuotning raqamli shakllari (onlayn gazetalar va jurnallar) jadal rivojlanishda davom etmoqda. Shuningdek, matbuot bozorida raqobat kuchaydi, bu esa bosma nashrlarning ommalashuvini pasaytirdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2022-yil 14-iyundagi «Davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqlik darajasini oshirish va baholash tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»¹lgi farmoniga asosan, fuqarolarning axborotni erkin izlash va olishga doir konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirish, davlat organlari va tashkilotlari faoliyati ochiqligi, shaffofligi va hisobdorligini ta'minlash, ularning ochiqlik borasidagi samaradorlik ko'rsatkichlarini belgilash hamda faoliyatini ilg'or xalqaro standartlar asosida baholash tizimi joriy etildi.

Xulosa o'rnida ta'kidlab o'tish joizki, 2002-yildan buyongi qonunlar axborot tarqatish erkinligini ta'minlash, shu bilan birga jamiyat manfaatlarini himoya qilish yo'lidagi muvozanatni topishga qaratilgan. Davriy matbuotning rolini kuchaytirishda zamonaviy talablarga mos qonunlarni qabul qilish, shuningdek, matbuot erkinligini himoya qilish kelgusida ham dolzarb bo'lib qoladi. Tarixiy tahlil shuni ko'rsatadiki, har bir qonun davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos davriy bosqichlarini aks ettiradi.

Bugungi kunda ommaviy axborot vositalarining manfaatlarini va ularning vakillarini qonun yordamida himoya qilish, ularning axborot olish manbalaridan foydalanishini huquqiy ta'minlash ham muhim ahamiyatga ega. Nodavlat nashrlar va televidenie kanallarini tashkil qilish, shuningdek, eng iste'dodli jurnalistlarning professional jihatdan kamol topishiga xalqaro miqyosda yordam berish matbuot va axborot vositalari erkinligini ta'minlash nihoyatda zarur. Shu bois so'nggi yillarda turli davlatlar axborot sohasida o'z xavfsizligini taminlashga doir chora tadbirlar tizimini ishlab chiqmoqda. Bu bilan ular turli mafkuraviy tahdidlarning oldini olishga intiladi. Shu sababli asosiy e'tibor axborot bozorida raqobat muhitini kuchaytirish, axborot xizmati ko'rsatishning samarali yo'llarini yaratish, hamda zamonaviy texnologiyalarini davlat va jamiyat boshqaruviga keng jalb etishga qaratilgan.

2002-2022 yillarda matbuotdagi yangilanish jarayonlari kuzatildi. Raqamli texnologiyalarni joriy etila boshladi. Internet matbuoti rivojlanib, elektron nashrlar, bloglar va ijtimoiy tarmoqlar ommalashdi. Matbuot axborot tarqatishning yangi formalariga o'tdi, bu ommaviy axborot vositalarining auditoriyasiga tez va samarali yetib borish imkonini yaratdi.

Xullas, tadqiq qilinayotgan davrda O'zbekistonda matbuot sohasi rivojlanishiga qaratilgan nazariy va amaliy chora-tadbirlar jamiyatning axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirish, axborot erkinligi va matbuot mustaqilligini ta'minlashga yo'naltirildi. Matbuot davlat va jamiyat o'rtasidagi bog'lovchi halqa sifatidagi rolini mustahkamlab, axborot tarqatishning yangi usullari va texnologiyalarini joriy etishga yo'naldi. Shunday qilib, O'zbekiston matbuoti jamiyatning demokratik va axborot erkinligi tamoyillariga asoslangan rivojlanishida muhim omilga aylandi.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентимизнинг 2022 йил 14 июндаги “Давлат органлари ва ташкилотлари фаолиятининг очиклик даражасини ошириш ва баҳолаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги фармони

Foydalanilgan adabietlar ro'yxati :

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. «Ommaviy axborot vositalari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – 2007 (so'nggi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan).
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
5. Abdusaidov A. Ommaviy axborot vositalari va jamiyat. – Toshkent: Universitet, 2019.
6. Rasulov A. O'zbekiston jurnalistikasi tarixi. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Xudoyqulov M. Axborot erkinligi va huquqiy madaniyat. – Toshkent: Adolat, 2020.
8. Internet manbasi: www.lex.uz (O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi).
9. UNESCO. Media Development Indicators: A Framework for Assessing Media Development. – Paris, 2008.

**KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH – BARCHAMIZNIHG
BURCHIMIZ**

Vohidova Munira Tulkinovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, falsafa fanlari nomzodi

O'zbek xalqining mustaqilligiga, uning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy va ma'naviy-madaniy asoslariga nafaqat tashqi tomondan, balki mamlakat ichkarisidan ham mafkuraviy tahdid solish hollarining mavjudligini inkor qilib bo'lmaydi. Bunday tahdidlar jumlasiga korrupsiya va jinoyatchilik, mahalliychilik va urug'-aymoqchilik, odamlarning befarqligi, maqtanchoqligi, xushomadgo'yligi, hasadgo'yligi, man-manligi, haqiqatni mensimasligi, tanish-bilishchilik, mansabparastlik, poraxo'rlik qilishlari kabi umuminsoniy axloqqa zid bo'lgan illatlarni kiritish mumkin. Bugungi kunda jamiyatda korrupsiyadan xavfsizlikni shakllantirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Korrupsiya jamiyatni barqarorlikdan beqarorlikka yetaklaydigan, uni yemiradigan, jamiyat a'zolarini axloqiy jihatdan tubanlashtiradigan va ularda halollikka doir qarashlarni o'zgartirib yuboradigan ijtimoiy illatdir. Mamlakatning boshqaruv tizimini izdan chiqarib, uni inqiroz yoqasiga olib keluvchi tahdidlardan birini korrupsiya tashkil qiladi. Korrupsiya aslida o'zi nima? Bu so'zni eshitganimizda yoki u bilan bog'liq hodisaga duch kelganimizda, bizda qanday his-tuyg'ular kechishi kerak? Unga nisbatan qanday kurashmoq kerak, degan savol tug'iladi. Korrupsiya (lotincha «cogoptio»- bu poraga sotilish, aynish, tanazzul) mansabdor shaxsning, boyish maqsadida, o'z mansabi bilan bog'liq huquqlarini suistemol qilishidan iborat jinoyatidir. O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvarda qabul qilingan «Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida» Qonunida «Korrupsiya — shaxsning o'z mansab yoki xizmat mavqeyidan shaxsiy manfaatlarini yoxud o'zga shaxslarning manfaatlarini ko'zlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etish»- degan ta'rif berilgan.

Tarix nuqtai nazaridan olganda, korrupsiya eng qadimiy jinoyatlardan biri: qayerdagi davlat bo'lsa davlat apparatlarining turli tarmoqlarida, pastdan yuqorigacha tarqalgan jinoyat bo'lgan. Hududiy jihatdan qaraganda, korrupsiya butun jahonga yoyilgan jinoyatlardan biridir. Turli davlatlar o'tmishda va hozirda dunyoning barcha qit'alarida korrupsiyaga qarshi muvoffaqiyatli yoki muvoffaqiyatsiz kurash olib borganlar va boradilar. Lekin hozircha, uni batamom yo'q qilishning yo'lini topa olmadilar va olmayapdilar. Bu masala bilan hattoki Mirlashgan Millatlar

Tashkiloti alohida shug'ullanib, maxsus qaror qabul qilgan va korrupsiyani quyidagicha ta'riflagan: mansabdor shaxslar tomonidan davlat mulkini o'g'irlash, talon-taroj qilish va o'zlashtirish; noqonuniy foyda olish uchun o'z xizmat lavozimini suiiste'mol qilish; ijtimoiy burch va shaxsiy ta'magirlik, manfaatlar o'rtasidagi ziddiyat. Korrupsiyaning keng tarqalganligi va u ni tag-tomiri bilan yo'q qilishning ilojini toppish qiyinligini ko'zda tutib, uni «qalqaro ofat» deb atash mumkin. Muqaddas dinimiz bo'lgan islom aqidalarida ham tamagirlik, turli korrupsion munosabatlarga kirishish qattiq qoralangan.

Har bir inson halolu pok tarzda yashashlari, boshqalarning mulkini o'zlashtirmasliklari, tovlamachilik va firibgarlik qilmasligi shart qilib qo'yilgan. Jumladan, «Qur'oni Karim»da: «Bir-birlaringizning mollaringizni botil yo'l bilan yemang. Bilib turib odamlarning mollaridan bir qismini yeyishingiz uchun uni hokimlarga gunohkorona tashlamang», deb uqtirilgani, albatta, bejiz emas. Rasululloh sallallohu alayhi vasallamdan rivoyat qilingan: «Alloh pora berganni ham, pora olganni ham la'natlagandir»; «Boshliqlarning hadya va sovg'alar olishlari haromdir»; «Biz biror ishga boshliq qilib tayinlagan odam unga belgilangan maoshdan ortiq mol topsa, bu uning uchun haromdir», kabi hadislarni ajdodlarimiz o'z hayoti va faoliyatida dasturilamal deb bilganlar»[2].

Demak, dinimizda ham pora berish va olish la'natlanganligi va bunday illatlarga aloqadorlik gunoh amal ekanligi turli shakllarda qayd etilgan. Islom dinida biror-bir ishga mas'ul qilingan insonning xalolu pok bo'lib ishlashi, ishni tashkil etishi eslatilgan, bir insonning boshqa bir insonning molini olib qo'yishi, uni norozi qilgan holda o'zlashtirib olishi, belgilangan miqdordan ortiqcha xizmat haqi olishi harom ekanligi belgilab qo'yilgan. Shu boisdan aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Erkin va demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish yo'lida aholining huquqiy ongi va madaniyatini, huquqiy savodxonligini yuksaltirish har doim dolzarb vazifalardan biri hisoblanib kelgan. Mazkur tushunchalar huquqiy ta'lim jarayonida vujudga keladi va takomillashadi»[3].

Huquqiy ta'lim deganda, nafaqat maxsus ta'lim muassalaridagi, balki ta'lim tizimining barcha bosqichlariga xos bo'lgan bilim olishni tushunish lozim. Jumladan, huquqiy ta'lim nafaqat yuridik kadrlarni tayyorlash, balki butun aholining huquqiy ongi va savodxonligini oshirishga qaratiladi. Korrupsiyaga qarshi kurash nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatiga taalluqli, balki butun jamiyat a'zolarining hamkorlikdagi ishtirokini talab etuvchi ko'pqirrali murakkab jarayon bo'lib, kompleks chora-tadbirlardan iborat. O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida yuqori intellektual salohiyat, teran tafakkur va keng dunyoqarashga ega bo'lish bilan birga yuksak axloqiy sifatlarni o'zida mujassam etgan kadrlarni tayyorlash dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda. Sababi bunday rahbar kadrlar va mansabdor shaxslar bilan bog'liq korrupsion holatlar va jinoyatlar kadrlar tayyorlash masalasiga yangicha yondashuvni va maxsus metodikani zaruratga aylantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev yangicha va mustaqil fikrlaydigan, mas'uliyatli, tashabbuskor, ilg'or boshqaruv usullarini puxta o'zlashtirgan, vatanparvar, halol kadrlarni tanlash va tayyorlash bo'yicha samarali tizim yaratilmas ekan, davlat boshqaruvida sifat o'zgarishi yuz bermasligini alohida ta'kidlab kelmoqdalar[4]. Shunday ekan, ijtimoiy falsafa doirasida halol va sadoqatli kadr kategoriyalarini tadqiq etish muhim vazifalardan biriga aylanmoqda.

Korrupsiyaga qarshi kurashda rahbar kadrlarda va davlat xizmatchilarida yuksak axloqiy fazilatlarini shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Chunki korrupsion munosabatlar davlat xizmatlari yoki rahbar kadrlar bilan kasbiy munosabatlarda ko'proq yuzaga keladi. Korrupsiya xizmat vakolatini suiiste'mol qilish orqali yuzaga kelsa, rahbar kadrlar va davlat xizmatchilarida

yuksak axloqiy fazilatlar, xususan, halollik, vijdonlilik va mas'uliyatni oshirish orqali unga qarshi kurash yo'llarini kengaytirish kerak bo'ladi. Xulosa qilganda, halol kadrlarning yangi avlodini yaratish uchun inson kapitaliga alohida e'tibor qaratish, yoshlarni tom ma'noda ma'rifatli qilish, ilmiy va dinu diyonatli qilib tarbiyalash lozim. Inson kapitalini rivojlantirish uchun mamlakatimiz ilmiy va gumanitar salohiyatidan keng foydalanish lozim. Shu munosabat bilan ilmiy va innovatsion faoliyatning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha sheriklikning yaxlit tizimini shakllantirish kerak bo'ladi

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent.: O'zbekiston. 2022. – 418 b.
2. Zayniddin Jo'rayev: Korrupsiyaga qarshi kurashishda huquqiy ta'limning ahamiyati) <https://soh.uz/index.php?/site/view/news/1055>
3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. –T.: O'zbekiston, 2017. 1-tom, –55 b

АБУ АБДУЛЛОҲ РЎДАКИЙ УМУМИНСОНИЙ ҒОЯЛАРИДА СОФЛИК ВА ПОКЛИК ТАЛҚИНИ

Азимов Адиз Абдуллаевич

Buxoro davlat texnika universiteti katta ўqituvchisi

Аннотация: Мақолада Абу Абдуллоҳ Рудакийнинг порахўрлик ва таъмагирликнинг инсон манфаатларига зид эканлиги, бойликка ружу қўйиш охир оқибатда инсонни ҳалокатга олиб бориши тўғрисидаги ғоялари талқин этилади. Рудакий ўзининг ижоди орқали пора ва ҳаром йўл билан пул топишни қаттиқ қоралади. Рудакийнинг «Калила ва Димна» асари орқали инсонлардаги очкўзлик, нафс балосига йўлиқиш каби иллатларни ош этиб ҳалоллик ва покликни тараннум этди.

Калит сўзлар: Шарқ, мумтоз адабиёт, яхшилик, ҳалоллик, поклик, таъмагирлик, ҳасад, инсонийлик, қаҳрамонлик, инсонпарварлик, эзгулик, мутафаккир, маънавият, меҳнатсеварлик, жамият, рамзий образлар.

Ўзбекистон 2008 йилда БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясига қўшилиши – коррупцияга қарши курашнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришда муҳим қадам бўлди. 2017 йилда «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг қабул қилиниши – давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг коррупцияга қарши куч ва имкониятларини бирлаштириб, яхлит тизимни яратиш имконини берди.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев ўз Мурожаатномасида «коррупцияга қарши курашишда аҳолининг барча қатламлари, энг яхши мутахассислар жалб қилинмас экан, жамиятимизнинг барча аъзолари, таъбир жоиз бўлса, «ҳалоллик вакцинаси» билан эмланмас экан, ўз олдимизга қўйган юксак марраларга эриша олмаймиз», дея таъкидлаб ўтдилар. [1]

Бу масалада ҳалоллик вакцинаси ва аҳолининг маънавий-ахлоқий ва ҳуқуқий онгини шакллантириш каби муҳим вазивалар долзарб масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Шунинг учун аждодларимизнинг маънавий меъросидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Шарқ мумтоз адабиёти инсоний фазилатларни тарғиб қилиш, жамиятдаги салбий иллатларни фожия билан алоҳида аҳамият касб этади. Бу адабиётда ахлоқий-маърифий мавзулар муҳим ўрин эгаллайди. Ана шундай буюк мутафаккирлардан бири Абу Абдуллоҳ Рӯдакий [2] ҳисобланади. У форс-тожик адабиётининг асосчиларидан бири бўлиб, ўз ижоди орқали халқни эзгулик, меҳнатсеварлик, қаноат ва инсофга чақирган. Шоир асарларида инсоннинг маънавий дунёси, унинг хулқи ва жамиятдаги ўрни ҳақида муҳим фикрлар билдирилган.

Рудакий масалларида айниқса таъмагирлик, очкўзлик ва манфаатпарастлик каби салбий хусусиятлар қаттиқ қораланади. Шоир бундай иллатларни инсонни тубанлаштирувчи, унинг обрўси ва қадр-қимматини йўқотувчи омил сифатида баҳолайди. У ўз масалларида рамзий образлар, ҳайвонлар тимсоли ва ҳаётий воқеалар орқали инсонларни тарбиялашга ҳаракат қилади.

Рудакий ижодининг асосий хусусиятларидан бири — унинг ҳаётга яқинлиги ва халқчиллигидир. Шоир асарларида инсонни яхшиликка ундаш, ёмонликдан қайтариш ғояси устувор ҳисобланади. Унинг шеър ва масалларида ҳалол меҳнат қилиш, одобли бўлиш, илм олиш ва камтарлик каби фазилатлар улуғланади.

Шоир инсон бахти бойликда эмас, балки қаноат ва маънавий покликда эканини таъкидлайди. Унинг фикрича, мол-дунёга ҳаддан ташқари берилган инсон ҳеч қачон хотиржам бўлолмайди. Чунки таъмагирлик инсон қалбида ҳасад, кибр ва очкўзликни пайдо қилади.

Рудакий ахлоқий ғояларни оддий ва тушунарли услубда ифода этгани учун унинг асарлари халқ орасида кенг тарқалган. Масаллар орқали у инсонларга ҳаётий сабоқ беришга интилган.

Рудакий масалларида таъмагир инсон салбий қаҳрамон сифатида гавдаланади. Шоир бундай инсонларни очкўз, манфаатпараст ва инсофсиз қилиб тасвирлайди. Улар доимо ўз фойдасини ўйлайди, бошқаларнинг ҳақида хиёнат қилишдан ҳам тоймайди.

Масалларда кўпинча ҳайвонлар орқали инсон характери очиқ берилади. Масалан, очкўз тулки, ҳирсли бўри ёки таъмагир ит образлари орқали инсондаги салбий хусусиятлар кўрсатилади. Бу усул ўқувчи диққатини кучлироқ жалб этади ва тарбиявий таъсирни оширади.

Шоир таъмагирликнинг оқибати ёмон бўлишини қайта-қайта таъкидлайди. Очкўз инсон кўпроқ бойлик ортидан қувиб, охир-оқибат борида ҳам айрилиб қолиши мумкин. Бу ғоялар халқ мақоллари ва ҳикматларига ҳам яқин туради.

Рудакий таъмагирликка қарши қаноат ғоясини кўяди. Унинг фикрича, қаноатли инсон ҳамиша бахтли ва хотиржам яшайди. Ҳалол меҳнат билан топилган ризқ инсонга барака келтиради. [3]

Шоир ҳалолликни инсоннинг энг юксак фазилатларидан бири деб билади. Ҳалол инсон жамиятда ҳурмат топади, одамлар ишончига сазовор бўлади. Таъмагир ва манфаатпараст киши эса охир-оқибат эл назаридан қолади.

Рудакий асарларида меҳнатсеварлик ҳам муҳим ўрин тутади. У инсон ўз меҳнати билан яшаши кераклигини, бошқаларнинг мол-мулкига кўз олайтирмаслиги лозимлигини уқтиради. Бу ғоялар ёш авлод тарбиясида муҳим аҳамиятга эга.

Рудакий масаллари нафақат бадиий асар, балки муҳим тарбия воситаси ҳамдир. Уларда илгари сурилган ғоялар инсонни яхши хулқли бўлишга ундайди. Айниқса, ёшларни очкўзлик, ёлғончилик ва манфаатпарастликдан қайтаришда бу асарларнинг аҳамияти катта. [4]

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Бугунги кунда ҳам Рудакий асарлари ўз қимматини йўқотмаган. Замонавий жамиятда моддий манфаатни биринчи ўринга қўйиш ҳолатлари учраб туради. Шундай шароитда шоирнинг қаноат, инсоф ва ҳалоллик ҳақидаги фикрлари янада муҳим аҳамият касб этади.

Рудакий масаллари инсон маънавиятини бойитишга хизмат қилади. Уларни ўқиш орқали ҳар бир киши ҳаёт ҳақида чуқурроқ ўйлайди ва ҳулоса чиқаради.

Шоир очқўзлик ва манфаатпарастликни инсонни ҳалокатга етакловчи иллат сифатида тасвирлайди. У қаноат, ҳалол меҳнат ва инсофни эса инсоннинг энг яхши фазилатлари деб билади.

Ҳулоса қилиб айтганда, бугунги кунда янги Ўзбекистоннинг келажак авлодини тарбиялаш жараёнида ҳалоллик ва поклик, маънавий юксак инсонни тарбиялаш жараёни долзарб вазифалардан бирига айланган бир вақтда Абу Абдуллоҳ Рӯдакий масалаларидаги таъмағирликни қаттиқ қоралаш ва ахлоқий пок инсонни тарбиялаш каби шеърӣ ижоди муҳим аҳамият касб этади. Рудакийнинг ахлоқий қарашлари ҳозирги кунда ҳам долзарб аҳамиятга эга. Унинг масаллари ёшларни эзгуликка, ҳалолликка ва маънавий покликка тарбиялашда муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Шу сабабли шоир ижоди халқ маънавий меросининг бебаҳо қисми ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ш.Мирзиёев. Президентимизнинг Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномаси. 2018 йил.
2. Рудакий Абу Абдуллоҳ. Ўрта асрда яшаган форс-тожик адабиётининг буюк шоири. Википедия. Ижтимоий тармоқ. [https:// ziyouz](https://ziyouz).
3. Девони Рӯдаки. Душанбе-2008 йил.
4. Иброҳим Ҳаққул. Устодлар Устоди. «Баҳор Иқлими» Тошкент -2016.

FUQAROLAR SIYOSIY MADANIYATINI SHAKLLANISHIDA MATBUOTNING ROLI.

O'rinova B

Buxoro davlat universiteti «Ijtimoiy- siyosiy» fanlar kafedrasi , t.f.d.(DSc) dotsent.

Mustaqillik sharoyitida mamlakatimizda izchillik bilan amalga oshirilayotgan islohotlar ommaviy axbotort vositalari zimmasiga butunlay yangi vazifalarni qo'ya boshladi. Matbuotning aholidagi yangicha ong va tafakkurni shakllantirishda ta'sirchan qurol bo'lishini kishilarning fikr va xohish-irodasining erkin, xolis ifodachisi, aytish mumkinki, inson manfaatlarining izchil va faol himoyachisi bo'lishini hayotning o'zi taqozo etmoqda. Masalaga bunday yondashuv jamiyatda demokratlashuv jarayoni bilan hamohangdir. Bu hol vaqtli matbuotni demokratlashtirishsiz, ayni paytda uning ijtimoiy nufuzi ta'sirida jamiyatni erkinlashtirishsiz amalga oshishi mumkin emas. Mazkur fikr vaqtli matbuotni demokratlashtirishda, jurnalistlar erkinligini ta'minlashda ijodkorlarga dasturilamal bo'lib xizmat qilishi tabiiy. Zero, «Xalq bilan bamaslahat ish ko'rsakgina islohotlarning borishi va yakunlaridan uni xabardor qilib turilsagina, qiyinchiliklarni yashirmasdan, hayotimizning eng og'ir jihatlarini ochiq oshkor etsakgina ko'zlagan maqsadga erishish mumkin»¹.

¹ Ҳозирги босқичда демократик ислохотларни чуқурлаштиришнинг муҳим вазифалари /И.А.Каримовнинг Олий Мажлис VI сессиясида сўзлаган нутқи. // Халқ сўзи, 1996-йил 30-август.

« O‘zbekiston yangi asr boshida » degan uzoq muddatga mo‘ljallangan, keng qamrovli rivojlanish dasturini ishlab chiqish va uni hayotga tatbiq etish vaqti keldi¹. Davriy matbuot huquqiy demokratik davlatning muhim tarkibiy qismi sifatida, uning qonuniylikka asoslangan va shaffof faoliyat yuritishini ta‘minlashda alohida ahamiyatga ega. Matbuotning erkin va adolatli bo‘lishi, uning huquqiy demokratik davlat qurishdagi samaradorligini yanada oshiradi. Respublikada huquqiy demokratik davlat barpo etish jarayonida davriy matbuot muhim rol o‘ynaydi. U jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish, demokratik qadriyatlarni targ‘ib qilish, jamoatchilik fikrini shakllantirish hamda hukumat va fuqarolar o‘rtasida muloqotni ta‘minlash vositasi sifatida xizmat qiladi. Quyida ushbu jarayonda davriy matbuotning asosiy vazifalari yoritib beriladi: huquqiy madaniyatni oshirish; davriy nashrlar orqali fuqarolarga huquq va majburiyatlari haqida ma‘lumot berish; qonun hujjatlarining mazmunini sodda va tushunarli tilda tushuntirish; sud hujjatlari va huquqiy qarorlarni ommaga yetkazish orqali qonun ustuvorligini ta‘minlashga qaratilgan.

Shuningdek davriy matbuot demokratik qadriyatlarni targ‘ib qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, ommaviy axborot vositalari orqali so‘z erkinligini qo‘llab-quvvatlashda; hukumat faoliyati yuzasidan tanqidiy fikr bildirish imkoniyatini ta‘minlashda; fuqarolarning siyosiy jarayonlarda ishtirokini rag‘batlantirishda va x.q.

Davriy matbuot shuningdek jamoatchilik fikrini shakllantirishda ham katta rol o‘ynaydi. Masalan, muhim ijtimoiy-siyosiy mavzular bo‘yicha turli qarashlar va bahs-munozaralarni tashkil etishda, fuqarolarning manfaatlarini ifodalash va hukumatga yetkazishda vositachi bo‘lishda, hukumat qarorlarini xalqqa tushuntirish va jamoatchilik fikrini hisobga olish kabi mavzularda muhimdir. Shu bilan bir qatorda davriy matbuot axborot ochiqlikni ta‘minlashda ham xizmati katta. Masalan, hukumat va davlat tashkilotlarining hisobotlarini ommaga yetkazishda hamda davlat organlari faoliyatidagi shaffoflikni oshirishda, korrupsiyaga qarshi kurashda jurnalistik surishtiruvlarni qo‘llab-quvvatlashda kabi masalalar yuzasidan ochiqlikni ta‘minlaydi. O‘zbekistonda davriy matbuot orkali davlat islohotlarining ahamiyati va maqsadlarini xalqqa yetkazib berishda, hamda jamiyatning islohotlarga bo‘lgan munosabatini shakllantirishda, tartibli va samarali jamoatchilik muhokamalarini tashkil etishda ahamiyati yuqori. Ta‘kidlab o‘tish joizki, davriy matbuot huquqiy demokratik davlatning muhim tarkibiy qismi sifatida, uning qonuniylikka asoslangan va shaffof faoliyat yuritishini ta‘minlashda alohida ahamiyatga ega. Matbuotning erkin va adolatli bo‘lishi, uning huquqiy demokratik davlat qurishdagi samaradorligini yanada oshiradi.

Masalan, «Tafakkur» jurnalida berilgan «Nima deysiz zamondosh», «Yangi asr muammolari», «Aql munozarasi», «Oliy mezonlar», «Millat va ma‘naviyat», «Ma‘no va mohiyat», «Talqin va taqdir» kabi ruknlardagi berilgan ko‘plab maqolalar jamiyatning turli sohalaridagi muammolarni chuqur tahlil qilish, zamonaviy yondashuvlarni ilgari surish va ma‘naviy rivojlanish uchun turtki berishga qaratilgan. Mualliflar ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning mohiyatini ochish va ularga ta‘sir ko‘rsatish orqali jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shishni maqsad qilishgan. Kerakli maslahatlar taklif va mulohazalari bilan o‘rtoqlashganlar². Shuningdek, bu mavzuda «Orzudagi parlament»³ maqolasida muallif: «Xalqimiz huquqiy - demokratik davlat qurishga bel bog‘ladi. Necha –necha avlodlarga armon bo‘lgan bu ardoqli orzuga yetmoq oson emas albatta. Zero, haq, huquqlar hech bir zamonda qo‘sh-qo‘llab tutqazilmagan, hurriyat kurashlar bilan erishilgan. Fuqarolik jamiyatining shartu talablari bisyor ekanligini uqtirib, ulardan

¹ Каримов И. А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – Б. 31.

² Барча мақолаларни батафсил <https://press.natlib.uz/ru/publications/tafakkur?range=> сайтдан кўриш мумкин.

³ Орзудаги парламент. // Тафаккур, 2020. - №1. – Б. 4.

eng muhimi-chin ma'noda xalq hokimiyati tamsilchisi bo'lgan parlamentni barpo etmoqdir»-
ldeya ta'kidlaydi.

Darhaqiqat, mamlakatimizdagi siyosiy islohotlardan, demokratiyaning mavjud belgilaridan yana biri, partiyalarning paydo bo'lishi, ularning soni, dasturiy yo'l-yo'riqlarining o'ziga xosligi va hokazolar esa ijtimoiy manfaatlar yig'indisi va jamlanishi orqali tabiiy yo'l bilan belgilanmog'i kerak. Bugungi kunda siyosiy partiyalarning davriy matbuoti nafaqat g'oyalar targ'ibi, balki jamoatchilik bilan muloqotning samarali vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Har qanday partiyaning g'oyaviy quroli uning gazetasidir². U partiyaning pozitsiyalarini targ'ib qilish, saylovchilarning ishonchini qozonish va jamiyatdagi dolzarb muammolar bo'yicha faol ishtirokiga yo'naltirilgan faoliyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Matbuotning erkinligi va shaffofligi siyosiy partiyalarning nufuzini yanada oshiradi hamda demokratik jarayonlarni mustahkamlaydi.

Garchi 2016-yilda O'zbekistonda gazetalar soni 691 tadan, 2024-yilda 600 taga (15%) kamaygan. Mavjud 600 ta gazeta orasida siyosiy partiyalarning o'z nashrlari ham mavjud³. Har bir siyosiy partiya o'z g'oyalari va dasturlarini targ'ib qilish maqsadida gazetalar chop etadi. Masalan, O'zbekistondagi quyidagi siyosiy partiyalarning o'z gazetolari bor:

- O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasi (O'zLiDeP): «XXI-asr» gazetasi.
- O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi (O'zXDP): «O'zbekiston ovozi» gazetasi.
- Milliy tiklanish demokratik partiyasi: «Milliy tiklanish» gazetasi.
- Adolat sotsial-demokratik partiyasi: «Adolat» gazetasi.
- Ekologik partiya: «Ekohayot» gazetasi.

Shuningdek, mamlakatda turli siyosiy mavzularni yorituvchi mustaqil gazetalar ham faoliyat yuritadi. Taxminan 20–30 ta gazeta siyosiy mavzularga ixtisoslashgan⁴.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va internet nashrlarining ko'payishi natijasida, an'anaviy bosma nashrlarga bo'lgan talab kamayib, ularning soni qisqarmoqda. Bu tendentsiya O'zbekistonda ham kuzatilmoqda.

Biroq siyosiy gazetalarni hali o'qishga layoqatli va qodir 23 million o'quvchi ehtiyojini to'la qondira olmaydi. Shuning uchun aksariyat aholi siyosatdan, madaniyatdan, ijtimoiy yo'nalishdagi ishlardan chetda qolmoqda⁵.

Demokratiya tushunchasining shu qadar bahsli, shu qadar mulohaza qilib ko'riladigan o'rinlari ham bor ekanki, hozirda G'arb davlatlari matbuotida emin-erkin qo'llanayotgan ayrim jurnalistik vositalardan milliy matbuotchiligimizda to'g'ridan-to'g'ri foydalanish, afsuski, ko'p jihatlardan milliy axloqimiz, milliy-tushunchalarimiz va qadriyatlarimizga to'g'ri kelmaydi. «Shu o'rinda birgina demokratik qarashlar bilan milliy qadriyatlar o'rtasidagi munosabat masalasiga to'xtalsak», - deb yozadi Abduazimxo'ja Sherzodxo'ja o'g'li⁶.

Tadqiqotchining fikriga ko'ra, demokratiyaning yashovchanligi uning turli sharoitlarga moslashib ketishi va milliy xususiyatlarni inkor etmasligi, aksincha, milliylik bilan uygunlasha olishi bilan belgilanadi. Aslida bag'rikenglikni qadirlaydigan demokratiya milliy xususiyatlarga nisbatan ham o'z bag'rikengligini namoyish etadi. Milliy xususiyatlar bilan omuxta bo'lgan demokratiya esa demokratik qurilishdagi rang-baranglikni keltirib chiqaradi. Shu bois biz yangi

¹ Орзудаги парламент. // Тафаккур, 2020. - №1. - Б 4.

² Мамлакатимизда мавжуд сиёсий партиялар ўзларининг нашрларига эга “Миллий Тикланиш” партияси “Миллий тикланиш” газетаси, “Адолат” социал демократик партиясининг “Адолат ” газетаси, “Тадбиркорлар ва ишбилармонлар” партиясининг “XXI аср” газетаси, “Халқ демократик партияси”нинг “Ўзбекистон овози” “Голос Ўзбекистана” газеталари ва “Мулоқот ” журнали, Экологик партиянинг нашри бўлиб эса “Жамият” чиқа бошланди.

³ Ўз МА 1-Фонд, 1-рўйхат, 8898 -йиғма жилд, 78- варақ.

⁴ Ўз МА 1-Фонд, 1-рўйхат, 8898 -йиғма жилд, 90- варақ.

⁵ Ғафуров И. Биз осон йўлни орзу қилмаймиз. // Халқ сўзи, 2003-йил 19-апрель

⁶ Шерзодхўжа А.Миллий руҳга садоқат. // Халқ сўзи, 2003-йил 16 -декабрь.

taraqqiyot yo'lini tanlaganimizda ham o'zbekonaligimizdan voz kechish evaziga demokratik qarashlarni o'zlashtirishni aslo maqsad qilmaganmiz. Boshqacha qilib aytganda, milliylik ildizlarga ega ma'naviy –ruhiy daraxtni qo'porib tashlash evaziga ko'zni qamashtiradigan noma'lum niholga e'tiqod quyish bizning a'molimiz emasdir. «Demokratiyani esa biz mana shu ko'hna tarixga ega ma'naviyatimiz daraxtiga payvand qilish imkoniyati borligi uchun ham tanlaganimiz. Shu bois demokratiyaning darajasini milliy xususiyatlardan chekinish darajasi bilan o'lchayotgan kimsalarga o'z so'zimizni aytishga haqlimiz»¹.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar jarayonlariga e'tibor vaqtli matbuot sahifalarida hech qachon to'xtamadi. Jurnalistlar, olimlar, tadqiqotchilar, siyosatchilar gazeta sahifalarida demokratik jarayonlar, ularning O'zbekistonda amalga oshirish xususiyatlari to'g'risida bahs-munozaralarga boshlovchi maqolalar e'lon qildilar.

Fuqarolik jamiyatini barpo etish va rivojlantirishda muayan davlatda mavjud bo'lgan milliy, diniy hamda madaniy qarashlarimizga zid bo'lgan g'oya va mafkuralarni OAV orqali ko'r-ko'rona targ'ib etish milliy mentalitetimizga, axborot xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, fuqarolarning ma'lum g'oyaga birlashishida to'siq bo'lib, jamiyatda ijtimoiy kaosni yuzaga keltirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, xorijiy mamlakatlarda demokratiyaning, liberallashtirish siyosatining OAVda bir yoqlama yoritilishi ba'zan ijtimoiy -siyosiy beqarorlikka, turli ziddiyatlarga sabab bo'ladi, hamda salbiy natijalarga olib keladi. Shuning uchun ham yurtimizda OVAning davlatimizning umumiy g'oyasi –milliy manfaatlar mafkurasiga xizmat qilishi maqsadga muvofiqdir.

Albatta, hozirgi kunda taraqqiyot yo'lidan izchil rivojlanib borishimizda, ezgu maqsadlarimizni ro'yobga chiqarishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan muhim bir me'zon borki, u ham bo'lsa, inson kapitali, ya'ni inson omili, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallagan, mamlakatimiz istiqboli uchun ma'suliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan, hayotga dadil qadamlar bilan kirib kelayotgan yoshlarimizdir. Biz qabul qilgan, o'sib kelayotgan avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash dasturida belgilangan ulkan va keng ko'lamli vazifalarni qisqa mobaynida, ya'ni bir yil davomida amalga oshirib bo'lmasligi barchamizga yaxshi a'yon.

Shunday qilib, islohotlar jarayonida respublikada yangi demokratik siyosiy tuzumning asoslari yaratildi, deb xulosa chiqarish mumkin. Bu tuzum siyosiy tashkilotlarning, mafkura va fikrlarning turli- tumanligi asosida qurilgan bo'lib, davlat va jamiyatni boshqarishda fuqarolarning keng ishtirokini ta'minlaydi.

Respublikada amalga oshirilayotgan islohotlar ommaviy axborot vositalari oldiga butunlay yangi vazifalarni qo'ymoqda. Matbuot aholida yangicha tafakkur va ongini shakllantirishda ta'sirchan qurol bo'lishi, kishilarning fikr va xohish-irodasining erkin, ammo xolis ifodachisi, aytish mumkinki, inson manfaatlarining izchil va faol himoyachisi bo'lishi kerak. Ommaviy axborot vositalari mansabdorlarning to'rachiligi, korrupsiya, mustabidlik va boqimandalik psixologiyasi yo'lida mustahkam g'ov bo'lib, qonunchilik me'yorlarini ro'yobga chiqarish, islohotlarning borishi va inson huquqlariga rioya etilishi ustidan nazorat qilishning ta'sirchan vositasi bo'lib qolishi zarur. Har qanday soha rivojida mavjud ijtimoiy muammolarni o'z vaqtida xolis yoritib olishlik matbuot erkinligi uchun ko'rinmas to'siq hisoblanadi. Fuqarolik jamiyatida OAVning muassislari yechimini kutayotgan ijtimoiy muammolarni keng ommadan yashirayotgani, yoki bunday holatga befarqligi albatta noma'qul holdir².

Ommaviy axborot vositalari hamisha jamoatchilik fikriga kuchli ta'sir o'tkazishga qodir bo'lgan faol qurol bo'lib kelganligini unutmasligimiz kerak. Shu sababli jurnalist kadrlarning, qalami o'tkir, demak, odamlarning qalbiga kirib bora oladigan kishilarning mas'uliyati kattadir.

¹ Ўша манба.

² Абдуазимов О. Фуқаролик жамияти ва оммавий ахборот воситалари. -Тошкент: Академия, 2008. –Б. 15.

«Biz jurnalistlar ahli siyosiy yetuk, mas'uliyatli, halol va vijdonli, o'z ishini yaxshi biladigan mamlakatimizning vatanparvar kishilaridan iborat bo'lishiga erishmog'imiz darkor»¹.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. «Ommaviy axborot vositalari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent, 2007 (so'nggi o'zgartirishlar bilan).
3. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. Abdusaidov A. Ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik fikri. – Toshkent: Universitet, 2019.
5. Xudoyqulov M. Fuqarolik jamiyati va axborot erkinligi. – Toshkent: Adolat, 2020.
6. To'xtayev B. Siyosiy madaniyat va demokratiya. – Toshkent: Tafakkur, 2017.
7. Habermas Jürgen. Jamoatchilik sohasi strukturaviy o'zgarishi. – Moskva: Nauka, 2001.
8. Denis McQuail. McQuail's Mass Communication Theory. – London: Sage Publications, 2010.
9. Gabriel Almond va Sidney Verba. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. – Princeton: Princeton University Press, 1963.

АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ – КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ

Сафаров Тolib Тоjiyevich

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, tarix fanlari nomzodi

Аннотация: Мазкур мақолада коррупцияга қарши курашда маънавий ахлоқий тарбиянинг ўрни ва аҳамияти кўрсатилиб, бугунги кунда ёшларни маънавий-ахлоқий фазилятлар руҳида тарбиялаш борасидаги долзарб вазифалар таҳлил этилган.

Аннотация: В данной статье показаны роль и значение духовно-нравственного воспитания в борьбе с коррупцией, а также проанализированы актуальные задачи воспитания молодежи в духе духовно-нравственных качеств.

Коррупция фуқаролар, айниқса, ёш авлодда ижтимоий адолатга, ҳақиқатга, давлат органлари ва мансабдор шахсларга бўлган ишончини сусайтиради. Шу нуктаи назардан ўсиб келаётган ёш авлодни, айниқса, профессионал ва олий таълим тизимини битириб, касбий фаолият бошлаш оstonасида турган ёшларга коррупциянинг нечоғли хавфли иллат экани ҳақида маълумотлар бериш фойдадан холи бўлмайди. Негаки, бугунги кун битирувчиси эртанги мутахассис, жамият ва давлат бошқарувининг иштирокчисидир.

Шунингдек, коррупция демократик институтларни заифлаштирувчи, ижтимоий тартибни бузувчи ва жамият ишончини поймол этувчи иллат ҳамдир. Унинг олдини олиш ва унга барҳам беришда давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролик жамияти институтларининг ўзаро ҳамкорлигини кучайтириш зарур.

Коррупциянинг илдизини йўқотишда, ўсиб келаётган ёшларимизни одоб - ахлоқли, маънавий - марифатли комил инсон ғояларни уларнинг онгига синдириш орқали эришишимиз энг тўғрироқ ва осонроқ йўлдир. Маълумки, ота-боболаримиз қадимдан бебаҳо бойлик бўлмиш илму маърифат, таълим ва тарбияни инсон камолоти ва миллат

¹ Каримов И. А. Биз келажаким изни ўз қўлимиз билан қураимиз. -Тошкент: Ўзбекистон, 1999. – Б. 391.

равнақининг энг асосий шарти ва гарови деб билган. Албатта, таълим-тарбия онг маҳсули, лекин айни вақтда онг даражаси ва унинг ривожини ҳам белгилайдиган, яъни, халқ маънавиятини шакллантирадиган ва бойитадиган энг муҳим омилдир. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини ва шу асосда онгни ўзгартирмасдан туриб, маънавиятни ривожлантириб бўлмайди. Аввало бу ғояларни ёшлар онгига сингдрилиш таълим-тарбия муассасаларида (боғча, мактаблар, касб ҳунар коллежлари ва олий таълим ўқув юртлиари) кенгроқ олиб боришларни тақозо этади.

Инсон эътиқодсиз, ғоясиз, фикрлашсиз яшолмайди. Шахс ва унинг эътиқоди масаласи муҳим муоммалардан бири бўлиб, унинг шаклланиши моҳиятан ижтимоий омилларга бевосита боғлиқ деб қаралади. Бу масалага эътиборнинг бораётганинг боиси шундаки, шахсдаги мафкуравий иммунитетнинг шаклланишида ундаги эзгу ғоя ва имон эътиқод муҳим аҳамиятга эгадир.

Агар биз ёшларимизда болаликдан бошлаб соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашни шакллантира олсак, улар маънавити бой, мустақил фикрли ва олижаноб шахслар бўлиб камолга етади. Шу маънода, шахс эътиқоди ундаги шундай барқорор ва теран фикр, тасаввурлар, билимлар мажмуи, мафкуравий дунёқараш ҳамда миллий ғоялар аслида ана шундай эътиқодлар асосида шаклланади. Инсонийлик фазилати – комиллик ғоялари, ҳозирги кунда мустақил давлатимизда кенг қўлланилаётган мафкура мужассамлашган. Жиноятчиликни илдизини қирқишда, коррупцияни олдини олишда, конституция белгиланган мақсадларга эришишда катта хизмат қилади. Зеро, Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев ҳақли тарзда таъкидлаганидек, коррупция, «бу – ижтимоий барқарорлик кушандаси»дир[3].

Айнан мана шунинг учун ҳам мамлакатимизда коррупцияга қарши курашиш борасида дадил, айтиш мумкинки, самарали ислохотлар амалга оширилмоқда. Жумладан:

- 2017 йил 4 январдан кучга кирган, 6 боб ва 34 моддадан иборат бўлган «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни кучга кирди[1];

- 2019 йил 27 майда Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши кураш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-5729-сонли, 2021 йил 6 июлда «Коррупцияга қарши курашиш фаолиятини самарали ташкил этишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-5177-сонли қарори қабул қилинди;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 июлдаги ПФ-6257-сонли Фармони асосида «Коррупцияга қарши курашиш бўйича 2021-2022 йилларга мўлжалланган Давлат дастури» тасдиқланди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 июлдаги ПФ-6257-сонли Фармони билан тасдиқланган «Коррупцияга қарши курашиш бўйича 2021-2022 йилларга мўлжалланган Давлат дастури»да коррупция давлат ва жамият тараққиёти учун энг жиддий хавф-хатарлардан бири эканлигини аҳоли ва давлат хизматчилари онгига сингдрилиш, жамиятда коррупцияга қарши мurosасизлик маданиятини шакллантириш алоҳида вазифа сифатида белгиланган[2].

Коррупциянинг илдизини йўқотишдаги энг тўғри ва осон йўл – бу ўсиб келаётган ёш авлодни одоб - ахлоқли, юксак маънавиятли, комиллик жиҳатларини ўзида мужассам эта олган шахс сифатида тарбиялашдир. Ана шундай руҳда тарбияланган, ўз кучи ва имкониятларига таянадиган, атрофда содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабат билан ёндашадиган, айни пайтда шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган инсонгина бугунги давр талабларини тўғри баҳолай олади.

Ўз ўрнида ўсиб келаётган ёш влодда инсонийликни кўчайтириш, жамиятда лоқайдлик, бепарволик, боқимандалик, порахўрлик каби иллатларни пайини қирқиш, одамлар қалбида юксак ишонч ва эътиқодни қарор топтириш, ахлоқан пок, маънавий бой, ижтимоий фаол, жисмонан бақувват авлодни вояга етказиш, уларда ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, одамийлик каби фазилатларни тарбиялаш, инсонлар онгида таъсирчанликни оширибгина қолмай, демократик жамият барпо этиш борасидаги интилишларимиз самарадорлигини ҳам оширади.

Фақатгина давлат органларининг ўзигина бу каби иллатни олдини олишда анча қийинчиликларга дуч келиши мумкин. Шу сабабли фуқаролик жамиятининг барча институтлари ва албатта фуқароларимизнинг ўзлари биринчи навбатда бу иллатга қарши курашишда давлат ҳокимияти органларига ёрдам беришлари зарур. Бунинг учун биринчи навбатда фуқароларимизнинг, ўсиб келаётган ёш авлоднинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш лозим.

Коррупция фуқаролар, айниқса, ёш авлодда ижтимоий адолатга, ҳақиқатга, давлат органлари ва мансабдор шахсларга бўлган ишончини сусайтиради. Шу нуқтаи назардан ўсиб келаётган ёш авлодни, айниқса, коллеж ва олий таълим муассаларини битириб, касбий фаолият бошлаш остонасида турган ёшларга коррупциянинг нечоғли хавфли иллат экани ҳақида маълумотлар бериш фойдадан холи бўлмайди. Негаки, бугунги кун битирувчиси эртанги мутахассис, жамият ва давлат бошқарувининг иштирокчисидир.

Шунингдек, коррупция демократик институтларни заифлаштирувчи, ижтимоий тартибни бузувчи ва жамият ишончини поймол этувчи иллат ҳамдир. Унинг олдини олиш ва унга барҳам беришда давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролик жамияти институтларининг ўзаро ҳамкорлигини кучайтириш зарур.

Коррупциянинг илдизини йўқотишда, ўсиб келаётган ёшларимизни одоб - ахлокли, маънавий - марифатли комил инсон ғояларни уларнинг онгига сингдириш орқали эришишимиз энг тўғрироқ ва осонроқ йўлдир.

Маълумки, ота-боболаримиз қадимдан бебаҳо бойлик бўлмиш илму маърифат, таълим ва тарбияни инсон камолоти ва миллат равнақининг энг асосий шarti ва гарови деб билган. Албатта, таълим-тарбия онг маҳсули, лекин айнаи вақтда онг даражаси ва унинг ривожини ҳам белгилайдиган, яъни, халқ маънавиятини шакллантирадиган ва бойтадиган энг муҳим омилдир. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини ва шу асосда онгни ўзгартирмасдан туриб, маънавиятни ривожлантириб бўлмайди[4]. Аввало бу ғояларни ёшлар онгига сингдириш таълим-тарбия муассасаларида (боғча, мактаблар, касб ҳунар коллежлари ва олий таълим ўқув юртлари) кенгроқ олиб боришларни тақозо этади.

Инсон эътиқодсиз, ғоясиз, фикрлашсиз яшолмайди. Шахс ва унинг эътиқоди масаласи муҳим муоммалардан бири бўлиб, унинг шаклланиши моҳиятан ижтимоий омилларга бевосита боғлиқ деб қаралади. Бу масалага эътиборнинг бораётганинг боиси шундаки, шахсдаги мафкуравий имунететнинг шаклланишида ундаги эзгу ғоя ва имон эътиқод муҳим аҳамиятга эгадир.

Агар биз ёшларимизда болаликдан бошлаб соғлом эътиқод ва юксак дунёқарашни шакллантира олсак, улар маънавити бой, мустақил фикрли ва олижаноб шахслар бўлиб камолга етади. Шу маънода, шахс эътиқоди ундаги шундай барқорор ва теран фикр, тасаввурлар, билимлар мажмуи, мафкуравий дунёқараш ҳамда миллий ғоялар аслида ана шундай эътиқодлар асосида шаклланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни.Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 1-сон, 2-модда.
2. Коррупцияга қарши курашиш бўйича 2021-2022 йилларга мўлжалланган Давлат дастури/ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 июлдаги ПФ-6257-сон Фармонида 1-илова//Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.07.2021 й., 06/21/6257/0645-сон.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПОДХОДОВ К ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ КОРРУПЦИИ

Алимова Мохичехра Музафаровна

*доцент кафедры «Социальные науки и физическая культура», БГТУ,
Жумаев Амирхон – студент группы 100-25 КТ*

Коррупция сопровождает человечество с древнейших времен. Наказание за взяточничество предусматривалось еще законами Хаммурапи, устанавливалось египетскими фараонами. Пагубное воздействие этого асоциального явления ощущается в любой стране, независимо от государственного устройства или традиций.

Коррупция остаётся одной из наиболее острых проблем современного государственного управления, подрывающей экономическое развитие, социальную справедливость и доверие граждан к институтам власти. Несмотря на различия в правовых системах и уровнях экономического развития, большинство государств мира признают необходимость системной борьбы с этим негативным явлением. Мировое сообщество накопило значительный опыт противодействия коррупции, который варьируется от жёстких репрессивных мер до «мягких» профилактических механизмов, основанных на прозрачности и общественном контроле. Цель настоящей статьи – провести сравнительный анализ наиболее эффективных зарубежных антикоррупционных моделей, выявить их сильные и слабые стороны, а также определить элементы, которые могут быть адаптированы в различных национальных юрисдикциях.

Международное сообщество и правительства многих стран давно заметили, что коррупция причиняет колоссальный материальный, политический и моральный вред обществу, поэтому уделяют вопросам борьбы с коррупцией повышенное внимание, понимая, что победить коррупцию можно только при наличии твердой политической воли и только масштабными системными мерами. По мнению ряда ученых, изучение зарубежного опыта противодействия коррупции и реализации антикоррупционных стандартов поможет создать в мире более надежные механизмы борьбы с коррупцией [1].

Необходимо отметить, что наиболее существенные успехи в противодействии коррупции достигнуты такими странами, как Дания, Финляндия, Швеция, Канада, Нидерланды, Австралия, Сингапур, Люксембург, Швейцария, Германия, Великобритания, Израиль, Франция, США.

Способы борьбы с коррупцией в этих странах весьма разнообразны: от создания эффективного антикоррупционного законодательства до пропаганды законопослушного высоконравственного поведения служащих. Коррупция отслеживается на всех уровнях и во всех ее аспектах, а антикоррупционная практика ориентирована на укрепление правопорядка и оздоровление морально-психологического климата в обществе. В мире

нет уникального набора механизмов борьбы с коррупцией, который оптимален для всех стран. Так, государства с большой площадью территории, федеральным устройством и высокой численностью населения отличаются значительным уровнем коррумпированности прежде всего в правоохранительных органах и муниципальных органах власти. Государства, площадь занимаемой территории которых незначительна или же численность населения мала, напротив, отличаются низкой коррумпированностью местных органов власти, но более подвержены «политической» коррупции [2].

Одним из первых среди современных стран активную борьбу с коррупцией начало правительство Сингапура и в достаточно короткие сроки добилось впечатляющих успехов. Антикоррупционная стратегия ориентирована на три главные задачи: упрощение бюрократических процедур; жесткая регламентация полномочий чиновников; контроль за соблюдением этических стандартов. В стране создано сильное антикоррупционное законодательство, высоким авторитетом пользуется власть, эффективно функционирует Бюро по расследованию случаев коррупции. Предусмотрены процедуры пересмотра антикоррупционных планов и конкретных мер противодействия коррупции. Широко практикуется штрафы, лишение свободы, конфискация, увольнение с работы. Кроме того, взяточник рискует не только своей свободой, но ставит под сомнение успешное будущее своих потомков.

Комплекс мер по борьбе с коррупционной составляющей в Нидерландах построен на установке стратегий «системных устранений коррупционных процессов», ориентирован на создание уважительных взаимоотношений с чиновниками, которые служат государству и обслуживают людей. Существуют программы противодействия коррупционным процессам, которые включают в себя целые комплексы мероприятий (методы гласности в вопросе обнаружений коррупционных процессов; методы усиления регулирования деятельности людей, находящихся на должности повышенных коррупционных рисков; увеличение антикоррупционных типов культуры; формирование обстановки, при которой служащему становится не выгодным идти на сделки и т.д.).

Опыт борьбы с коррупцией в США основан на сочетании мероприятий по преодолению коррупционных процессов с мероприятиями по их пресечению и привлечению к уголовно-правовой ответственности, на строгих определениях ограничения, запрета и гарантии, связанной с поступлениями и прохождением государственных и муниципальных служб. В США присутствует обязательный для каждого чиновника принцип служебных видов деятельности и этического поведения. Антикоррупционную форму контроля осуществляет соответствующий комитет и комиссия Сената и Палаты представителей Конгресса США. Главная роль отведена Федеральным бюро по расследованию. В мероприятиях по преодолению коррупционных процессов и наказаниям участников сделок используются судебный орган, прокуратура, министерство юстиции, специальные подразделения полиции, институт независимых прокуроров [3].

Необходимо также рассмотреть опыт Китая в деле борьбы с коррупцией. Несмотря на то, что эта страна пока не особенно преуспела в сфере подавления коррупции, здесь достоинством антикоррупционной политики является опора на многовековые культурные традиции народа и приведение национального законодательства в соответствие с международным стандартом. Координирующая роль возложена на партийные организации КПК и Государственное управление по предупреждению коррупции [4]. Созданы специальные народные суды, которые заняты исключительно коррупционными делами [5]. Китайское антикоррупционное законодательство довольно жесткое, за взяточничество и коммерческий подкуп предусмотрены жесткие меры уголовной ответственности, в том числе два вида смертных приговоров.

Многое из зарубежного опыта может быть адаптировано и учтено при реализации российской антикоррупционной стратегии. В первую очередь это касается: развития правовых основ противодействия коррупции; устранения коррупциогенных факторов; оптимизации условий и механизмов государственных и муниципальных закупок; соблюдения требований к служебному поведению; разработки гибких форм мониторинга коррупционных правонарушений в целях своевременного принятия мер; активизации международного сотрудничества в борьбе с коррупцией.

Список использованной литературы

1. Абдурахмонова Н.М. Коррупция как угроза национальной безопасности: теоретико-правовой анализ / Н.М. Абдурахмонова // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2024. – № 3. – С. 45–58.
2. Аминов И.Р. Международный опыт противодействия коррупции: уроки для стран постсоветского пространства / И.Р. Аминов, М.Т. Садыков // Право и управление. XXI век. – 2023. – № 2 (63). – С. 27–39.
3. Саттаров Р.М. Антикоррупционная политика зарубежных стран и возможности её адаптации в Республике Узбекистан / Р.М. Саттаров // Общество и инновации. – 2024. – Т. 5, № 2. – С. 88–97.
4. Трунцевский Ю.В. Коррупция: теоретические и прикладные проблемы противодействия / Ю.В. Трунцевский, Н.А. Шулепов. – М.: Юрлитинформ, 2023. – 276 с.

САЪДИДДИН ҲАМАВИЙНИНГ ТАСАВВУФИЙ ҚАРАШЛАРИДА ҲУРУФ ИЛМИНИНГ ЎРНИ

Ражабов Алишер Шавкатович

Бухоро давлат педагогика институти мустақил изланувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада тасаввуф фалсафасида ҳарфлар метафизикаси ёки илми ҳуруф борлиқнинг яратилиш сирларини, илоҳий каломнинг моҳиятини ва коинотдаги мутаносибликни англашнинг энг теран воситаларидан бири ҳисобланади. Ушбу соҳа вакиллари нафақат матнни талқин қилганлар, балки борлиқни илоҳий «қалам» билан ёзилган бир «китоб», ҳар бир мавжудотни эса алоҳида бир «ҳарф» ёки «калима» сифатида кўрганлар. Тасаввуф тарихида ушбу илм ривожига бекиёс ҳисса қўшган буюк мутафаккирлар жиҳатдан тадқиқ этилган.

Калит сўзлар. Ҳаким Термизий, Ибн ал-Арабий, Садриддин Қўнавий, Аҳмад ал-Буний, Алоуддава Симноний, Саъдиддин Ҳамавий

Тасаввуф эпистемологиясида илми ҳуруфнинг мустақил тизим сифатида шаклланишида Ҳаким Термизийнинг ўрни бекиёсдир. У ўзининг «Илал ал-ибодат» ва «Навруз ал-усул» каби асарларида ҳарфларни шунчаки товуш ифодаси эмас, балки илоҳий қудратнинг «андозалари» деб таърифлайди. Термизийга кўра, ҳарфлар илоҳий исмларнинг таркибий қисми бўлиб, оламнинг бошқарилиши айнан ушбу исмлар ва улардаги ҳарфларнинг сирли таъсири орқали амалга ошади. У шундай дейди: «Ҳарфлар – бу Аллоҳ таолонинг сирларидан бўлган бир сирдир. Кимгаки ҳарфларнинг ҳақиқати очилса, унга

борлиқнинг тасарруфи берилади»¹. Унинг фикрича, ҳар бир ҳарфнинг ўз табиати ва мақоми бўлиб, улар илоҳий нурнинг моддий оламда акс этишидир.

Бу соҳадаги энг юксак ва мураккаб назария шубҳасиз Ибн ал-Арабий томонидан илгари сурилган. Шайхул Акбар «Ал-Футуҳот ал-Маккия» асарининг бошидаёқ ҳарфларни «уммат» деб атади ва уларга тирик мавжудотлар каби ёндашади. Унинг наздида, ҳарфлар олами инсонлар олами каби ўз иерархиясига (мақомларига) эга. Ибн ал-Арабий маърифатни «Нафаси Раҳмон» (Раҳмоннинг нафаси) концепцияси орқали тушунтиради: қандай қилиб инсон нафаси оғиздан чиқаётганда турли маҳражларга урилиб ҳарфларни ҳосил қилса, илоҳий ирода ҳам борлиқни худди шундай «талаффуз» қилиш орқали яратган. Демак, олам - илоҳий нутқнинг моддийлашган суратидир. У таъкидлайди: «Билгинки, ҳарфлар ўзларича бир умматдир, улар ҳам хитоб қилинадилар ва уларга ҳам ваҳий келади. Уларнинг ичида пайғамбарлари бор ва уларнинг исмлари фақат кашф аҳлигагина маълумдир»².

Ибн ал-Арабийнинг машҳур шогирди ва вориси Садриддин Қўнавий ушбу таълимотни янада фалсафийлаштириб, «илми ҳуруф»ни «илоҳий илмнинг»нинг ажралмас қисми сифатида талқин қилган. Унинг фикрича, ҳарфлар илоҳий билим (Илм) ва ташқи борлиқ (Аён) ўртасидаги «мисол олами»нинг калитларидир. Қўнавий учун «Нукта» - мутлақ бирликнинг тимсоли бўлса, ундан келиб чиқадиган «Алиф» - илк тажаллийдир. У шундай ёзади: «Ҳарфларнинг ашёга нисбати, руҳнинг жасадга нисбати кабидир. Сўз таркибидаги ҳар бир ҳарф ўзига хос бир илоҳий нисбатни англатади»³.

Тасаввуфда ҳарфлар сирига алоҳида аҳамият берган яна бир йирик зот Аҳмад ал-Бунийдир. У ўзининг «Шамс ал-маориф ал-кубро» асарида ҳарфлар ва рақамларнинг табиий унсурлар (олов, сув, ҳаво, тупроқ) билан боғлиқлигини илмий асослашга ҳаракат қилган. Буний қарашида ҳарфлар шунчаки фалсафий рамз эмас, балки руҳий энергиянинг ташувчиларидир. Унинг фикрича, ҳар бир ҳарфнинг «муваккали» (маънавий хизматчиси) бўлиб, ориф киши ушбу сирларни билиш орқали табиат ҳодисаларига таъсир ўтказиши мумкин. Бироқ у бу билимни фақат хос кишилар учун қолдиришни, ноаҳиллардан сир тутишни тайинлайди: «Билгинки, ҳарфларнинг сирлари Аллоҳнинг нурларидан бир нурдир. Уларни фақат қалби покланган ва илоҳий муҳаббат билан тўлган кишигина англайди»⁴.

Форс тасаввуф мактабининг йирик вакили Алоуддавла Симноний эса ҳарфларни инсоннинг руҳий марказлари («Латоиф») билан боғлайди. Унинг таълимотига кўра, ҳар бир ҳарф инсон ички дунёсидаги муайян бир руҳий ҳолатни акс эттиради. Симноний учун ҳарфлар - бу солиқнинг Аллоҳ томон саёҳатидаги манзиллардир. У ҳарфларнинг талаффузи ва шакли орқали инсон нафсини тарбиялаш мумкинлигини таъкидлайди⁵. Мутасаввифлар наздида илми ҳуруф - бу борлиқнинг «генетик коди»ни ўрганиш демакдир. Ҳаким Термизийдан бошлаб Ибн ал-Арабий ва унинг издошларигача бўлган даврда ушбу илм мантиқий далиллардан кўра кўпроқ «кашф» ва «шухуд»га (қалбий кўриш) асосланган.

¹ Қаранг: الترمذي الحكيم، الرسول أخبار معرفة في الأصول نادر، عميرة الرحمن عبد، تحقيق، بيروت، الجيل دار، ١٩٩٢م، ج ١، ص ٣٤٢ / (Ҳаким Термизий. Наводир ал-усул фи маърифат ахбор ар-Расул. Таҳқиқ: Абдурахмон Умайра. – Байрут: Дар ал-жил, 1992. – Ж. 1. – Б. 342).

² Қаранг: محيي الدين بن عربي، الفتوحات المكية، دار صادر، بيروت، ج ١، ص ٥٨ / Муҳиддин ибн Арабий. Ал-Футуҳот ал-Маккия. – Байрут: Дар Содир. – Ж. 1. – Б. 58).

³ Қаранг: صدر الدين القونوي، الفوك، تحقيق: محمد خواجوي، انتشارات مولی، طهران، ١٣٧١ هـ، ص ٧٦ / Садриддин Қўнавий. Ал-Фукук. Таҳқиқ: Муҳаммад Хважувий. – Техрон: Интишорот-и Мовлий, 1371 х.ш. – Б. 76).

⁴ Қаранг: أحمد بن علي البوني، شمس المعارف الكبرى، المكتبة الشيعية، بيروت، ص ١٥ / Аҳмад бин Али ал-Буний. Шамс ал-маориф ал-кубро. – Байрут: Ал-Мактабат аш-Шаъбия. – Б. 15).

⁵ Қаранг: علاء الدولة السمناني، العروة لأهل الخلوة والجلوة، تحقيق: نجيب مایل هروي، انتشارات مولی، طهران، ص ٢٤٥ / Алоуддавла Семноний. Ал-Урва ли-аҳл ал-хилва ва-л-жилва. Таҳқиқ: Нажиб Мойил Ҳиравий. – Техрон: Интишорот-и Мовлий. – Б. 245).

Харфлар улар учун илоҳий Зотнинг исм ва сифатлари акс этадиган нурли кўзгулардир. Ушбу мутафаккирларнинг қарашлари шуни тасдиқлайдики, тасаввуф фалсафасида сўз ва ҳарф шунчаки мулоқот воситаси эмас, балки илоҳийлик ва бандалик ўртасидаги муқаддас кўприк, борлиқнинг метафизик асосидир. Бу илмнинг асл мақсади эса - ҳар бир ҳарфнинг ортида турган Яратганнинг ягоналигини (Тавҳидни) англаш ва ҳар бир заррада Унинг тажаллийсини кўра билишдир.

Саъдиддин Ҳамавий ҳам илми ҳуруф бўйича мутахассис бўлган мутасаввифдир. Бироқ унинг ҳуруфий таъвиллари ботинийлар, ҳуруфийлар ва тилсимшуносларникидан фарқ қилади. У бошқалар каби ҳарфлардан сирли маънолар чиқариш пайида бўлмаган. На ҳуруфийлар каби ҳарфларнинг сон қийматлари (абжад) орқали билим ишлаб чиқишга уринган ва на тилсимшунослар каби ҳарфлардан ғайритабиий натижалар чиқариб, шифокорлик қилган. Аксинча, у илми ҳуруф методларидан фойдаланиб, тасаввуфий мавзуларни тушунтиришга ҳаракат қилган.

Илми ҳуруфни мустақил илм деб билган Ҳамавий, бу илмни зоҳирий оламдаги (аён ва осордаги) ҳар бир мавжудотни насс (Қуръон ва Суннат) раҳбарлигида, калом ва калиманинг сирли эшиклари очилиши воситасида изоҳлайдиган, мавзуси жуда кенг бўлган «илми куллий» (умумий илм) сифатида таърифлаган. Унга кўра, бу илмнинг мавзуси - валоятга тегишли бўлган жам-тафриқа, яратилиш, мулк-малакут, зоҳир-ботин, аввал-охир, мабда-маод (бошланиш ва қайтиш), ғайб-шаҳодат, мутолаа, мукошафа каби мужаррад (абстракт) масалалардир.

Ҳамавий илми ҳуруфнинг келиб чиқишини Китобга (Қуръонга) боғлайди. Зеро, унинг фикрича, барча илмларнинг манбаи Китоб бўлиб, бу илмлар Китобдан калом шаклида юзага чиқади. Калом калималардан, калима ҳарфлардан, ҳарфлар сатҳдан (юзадан), сатҳ эса нуктадан ташкил топади. Ҳарфлар ишора қилган борлиқ оламининг энг юксак мартабаси «фардият» макомидир. У ерда сурат, шакл, ҳарф, овоз, тўрт унсур, беш сезги, олти йўналиш (шеш жиҳат), тўққиз фалак, жаннат, дўзах, фаришта ёки шайтон каби ҳар қандай нарсаси йўқдир.

Ҳамавийнинг илми ҳуруф назарияси катта миқдорда рамзий баёнлардан иборат бўлса-да, бу шунчаки ҳарфий ўхшатиш эмас. Аксинча, ҳарфлар маълум бўлган нарсалардан ташқаридаги алоҳида борлиқ соҳасига тегишлидир. Ибн ал-Арабий бу борада янада олдинга кетиб, ҳарфлар алоҳида бир олам эканини, уларнинг ичида яхшилар, ёмонлар, хослар ва омлар борлигини, ҳатто уларга пайғамбарлар юборилганини таъкидлаган.

Ҳарфлар ва калималар рамз бўлиши эътибори билан, Ҳамавийга кўра, маъноларнинг макони ва суратларидир. Сув каналларда оққани каби, маънолар ҳам ҳарфлар каналларидан калималар дарёларига, калималар дарёларидан калом уммонига оқади. Куллий (умумий) маъноларнинг жузий (хусусий) бир зотда ўрин олиши ёки жузий зотларнинг куллий бир маънога ишора қилиши ҳам ҳарфларнинг маъноларга ишора қилишига ўхшайди. Ҳарфларнинг маънолар билан алоқаси ишора ва рамзлар воситасида намоён бўлади. Бу рамзларни билиш эса фақат илми ладун билан мумкин бўлади. Ҳамавий илми ҳуруфнинг илми ладун билан боғлиқлигини шундай ифодалайди: «Бу илмга (илми ҳуруф) эга бўлган киши «Аввал»дан маълумот олади, жамнинг сирини ечади ва илми ладунга эга бўлади. Чунки илми ладун илми китобга, илми китоб илми каломга (калима, логос), илми калом эса илми ҳуруфга боғлиқдир. Илми ҳуруф эса Вужуди Мутлакнинг тажаллисидан иборат бўлган нуктадан келади»¹.

Ҳамавий ҳарфларни нафақат рамз сифатида кўрган, балки уларни яратилишнинг (хилқатнинг) бир бўлаги деб билган. Шу маънода унинг илми ҳуруф тушунчаси –

¹ Sa‘deddīn Hammūyī, Bahru’l-Meānī, Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, no: 706, vr. 31a-b.

«тажаллий», «таназзул» ва «зухур» концепциялари доирасида ҳарфлар билан фалаклар (доиралар) ўртасида ўрнатилган алоқага таянади. Унга кўра, олам ва Ҳақ Таоло ўртасида илоҳий исмлар воситасида ўрнатилган бир алоқа мавжуд. Илоҳий исмлар - оламнинг зуҳури ва бу зуҳур содир бўладиган мазҳарлардир (намоён бўлиш жойлари). Уларни ташкил этган ҳарфлар борлиқ ҳақиқатига доир сирлар билан тўладир. Бу эса Ҳамавий илми ҳуруфни космологик ва онтологик ҳақиқатлар эшигини очувчи шифр деб билганини англатади. Бу шифрлар ечилганда космик тартибни англаш мумкин бўлади¹. Китоб, калом, коинот ва яратилишни бир-бири билан боғлиқ масалалар деб билган Ҳамавий, шу сабабли илоҳий исмлар (асмои илоҳий) ва турли Қуръоний атамаларни рамзлар, шакллар ва жадвалларга кўчирган. Буларнинг аксарияти биз учун ҳануз сирли бўлиб қолаётганининг сабаби, Ҳамавий ушбу шакл ва жадваллар ҳақида изоҳ қолдирмаганидир.

Ҳамавийнинг илми ҳуруф тушунчаси Ҳақ Таолонинг яратиши ва гапириши (каломи) ўртасидаги алоқа устига қурилган. Унга кўра, Ҳақ Таолонинг икки хил гапириши мавжуд. Биринчиси - ваҳий ва илҳом йўли билан қилган нутқи бўлиб, бу Калом сифатининг бир зуҳуридир. Иккинчиси эса - У Зотнинг ашёни яратишидир. Унинг гапириши билан яратиши айни бир нарсадир. Ушбу тушунчага кўра, олам - китоб, ашё эса - калима (сўз) бўлгани учун яратиш муайян маънода гапириш деб талқин қилинган. Ҳамавийга кўра, ҳарфлар билан олам ўртасида онтологик боғлиқлик бор. У бу жиҳатни «Каломнинг «коф»и (ك) таквинни (яратилишни) тушунтирувчи сирлар билан тўладир»² сўзи билан ифодалаган. Ибн ал-Арабий бу мавзунини «Нафаси Раҳмон» (Раҳмоннинг нафаси) тушунчаси билан изоҳлаган. Шу нуқтаи назардан қараганда, Ҳамавий илми ҳуруфни «илоҳий тил» сифатида қабул қилган ва бу тилни метафизик масалалар учун бир сўзлашув воситаси деб билган дейиш мумкин.

Юқорида келтириб ўтилган фикр ва мулоҳазалар, тасаввуфий-илмий таҳлилларга асосланиб қуйидаги хулосаларни илгари суриш мумкин:

- Саъдиддин Ҳамавий учун илми ҳуруф шунчаки ҳарфлар билан боғлиқ техник соҳа эмас, балки борлиқнинг илоҳий кодини ечишга хизмат қилувчи «илми куллий» (умумий илм) ҳисобланади. Мутасаввиф бу илмни насс (Қуръон ва Суннат) раҳбарлигида ташқи оламдаги (аён ва осордаги) ҳар бир мавжудотнинг моҳиятини очиб берувчи метафизик восита сифатида талқин этади;

- Ҳамавийнинг ҳуруфий қарашлари ботинийлар, тилсимшунослар ва кейинчалик пайдо бўлган ҳуруфийлик оқимидан тубдан фарқ қилади. У ҳарфлардан сеҳр-жоду ёки сирли шифокорлик мақсадларида эмас, балки тасаввуфнинг энг мураккаб масалаларини (вилоят, тавҳид, жам-тафриқа) тушунтириш учун рамзий тил сифатида фойдаланган. Бу эса унинг назарияси сунний тасаввуф аъёналарига содиқ эканини исботлайди;

- Ҳамавий таълимотида коинот - илоҳий «калам» билан ёзилган бир китобдир. У яратилиш жараёнини илоҳий нутқ (Калом) ва нуқтадан бошланган ҳарфий занжир сифатида таърифлайди. Унга кўра, ҳар бир ҳарф муайян бир борлиқ категориясига (мулк ва малакут) ишора қилиши орқали инсонни Вужуди Мутлақнинг тажаллийларини англашга етаклайди;

- Мутафаккир илми ҳуруф орқали Қуръон сирларини англаш фақат араб тили доирасида мумкинлигини таъкидлайди. Унинг фикрича, араб тилидаги ҳарфларнинг шакли ва махражи борлиқдаги илоҳий нисбатларга мувофиқ келади. Ҳамавийнинг бу ёндашуви илоҳий каломнинг араб тилида нозил бўлишини шунчаки лингвистик ҳодиса эмас, балки онтологик зарурият сифатида баҳолаш имконини беради;

¹ Sa'deddin Hammûyî, Bahru'l-Meânî, Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, no: 706, vr. 30a-38b.

² Sa'deddin Hammûyî, Bahru'l-Meânî, Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, no: 706, vr. 36a-55a.

- Ҳамавий илми ҳуруфни сир каби яширишдан кўра, уни аҳил (лойик) кишиларга илмий мерос сифатида қолдиришни мақсад қилган. Унинг қарашларига кўра, оламни ва ҳарфларни билиш инсонни илоҳий қадарга бўйин эгишга ва тавҳиднинг ҳақиқатига эришишга ундайди. Мазкур илм орифга оламга таъсир ўтказиш учун эмас, балки оламдаги илоҳий низомни мушоҳада қилиш ва нафси ислоҳ қилиш учун берилган.

Фойдаланилган манбалар ва адабиётлар рўйхати

1. Абу Наср Саррож ат-Тусий. Ал-Лумаъ фит-тасаввуф / Таҳқиқ: Комил Мустафо Ҳиндовий. – Байрут: Дар ал-кутуб ал-илмия, 2001. – 504 б.
2. Абу Бакр ал-Калобозий. Ат-Таарруф ли-мазҳаби аҳлит-тасаввуф. – Байрут: Дар ал-кутуб ал-илмия, 1993. – 224 б.
3. Абу Қосим ал-Қушайрий. Ар-Рисолат ал-Қушайрия / Таҳқиқ: Абдулҳалим Маҳмуд, Маҳмуд бин Шариф. – Қоҳира: Дар ал-Маориф. – Ж. 2. – 830 б.
4. Абу Ҳомид ал-Ғаззолий. Ихёу улумид-дин. – Байрут: Дар Ибн Ҳазм, 2005. – 1928 б.
5. Алоуддавла Семноний. Ал-Урва ли-аҳл ал-хилва ва-л-жилва / Таҳқиқ: Нажиб Мойил Ҳиравий. – Техрон: Интишорот-и Мовлий. – 612 б.
6. Аҳмад бин Али ал-Буний. Шамс ал-маориф ал-кубро. – Байрут: Ал-Мактабат аш-Шаъбия. – 610 б.
7. Аҳмад ибн Ҳанбал. Ал-Муснад / Таҳқиқ: Шуайб Арнаут. – Байрут: Муассасат ар-Рисола, 1999. – Ж. 38. – 584 б. (Иқтибос: 474-бет, № 23489).
8. Муҳиддин ибн Арабий. Ал-Футуҳот ал-Маккия. – Байрут: Дар Содир. – Ж. 1. – 750 б.

KORRUPSIYA – TARAQQIYOTGA QARSHI ILLAT

Hasanova Zebo Davlatovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri deb belgilandi. Chunki, «Jamiyatimizda korrupsiya, turli jinoyatlarni sodir etish va boshqa huquqbuzarlik holatlariga qarshi kurashish, ularga yo'l qo'ymaslik, jinoyatga jazo, albatta, muqarrar ekani to'g'risidagi qonun talablarini amalda ta'minlash bo'yicha qat'iy choralar ko'rishimiz zarur»

Mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab mamlakatimizda huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etishning umumiy strategiyasini amalga oshirish doirasida qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, sud-huquq tizimini isloh qilish va bunda korrupsiya jinoyatiga qarshi kurashish yuzasidan qator chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

Darhaqiqat, bugungi kunda korrupsiya illati ba'zi jamiyatlar taraqqiyotiga katta to'siq bo'layotgani, tarixda esa, ayrim davlatlar shu balo tufayli inqirozga yuz tutganligi ma'lum. Shu sababdan, korrupsiyaga qarshi kurashish dunyo miqyosida global muammolardan biriga aylangani hech kimga sir emas.

Korrupsiyaga qarshi kurashishning ustuvor huquqiy asoslari qator xalqaro huquqiy normalarda o'z ifodasini topgan bo'lib, ularga quyidagilarni kiritish mumkin:

✓ 2003-yil 31-oktabrda qabul qilingan BMTning Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasi;

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

✓ 2000-yil 15-noyabrda qabul qilingan BMTning Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi Konvensiyasi;

✓ 1999-yil 27-yanvardagi Yevropa Kengashining «Korrupsiya uchun jinoiy javobgarlik to'g'risida» gi Konvensiyasi;

✓ 1999-yil 4-noyabrda «Korrupsiyaga uchun fuqarolik huquqiy javobgarlik to'g'risida» gi Konvensiyalari va boshqalar.

Xalqaro hujjatlar ichida BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Korrupsiyaga qarshi Konvensiya (2003-yil 31-oktabr) asosiy xalqaro-huquqiy hujjat bo'lib, u ushbu jinoyatning mohiyatini to'liq ochib, unga qarshi kurash choralarini belgilab beradi. Barcha mamlakatlar korrupsiya illatini tag-tomiri bilan qo'porib tashlashda xalqaro hamjamiyat bilan hamkorlik qilayotgan bo'lsa-da, unga qarshi kurash har bir davlatning o'zida olib borilishi muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro hujjatlar ichida BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Korrupsiyaga qarshi Konvensiyada ta'kidlanganidek, «Korrupsiya – bu jamiyatni turli yo'llar bilan iskanjaga oladigan dahshatli illatdir. U demokratiya va huquq ustuvorligi asoslariga putur yetkazadi, inson huquqlari buzilishiga olib keladi, bozorlar faoliyatiga to'sqinlik qiladi, hayot sifatini yomonlashtiradi va odamlar xavfsizligiga tahdid soladigan uyushgan jinoyatchilik, terrorizm va boshqa hodisalar ildiz otib, gullashi uchun sharoit yaratib beradi». Konvensiya milliy qonunchilikni yanada takomillashtirish yo'nalishlarini ham belgilab beradi. O'zbekiston bu borada qat'iy qadam tashlab bormoqda.

Xususan, 1997-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Milliy xavfsizlik konsepsiyasida korrupsiya mamlakatning milliy xavfsizligiga tahdidlardan biri, deya e'tirof etildi. Shu maqsadda «Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi» qabul qilinib, hayotga tatbiq etildi. Mamlakatimiz 2008-yil 7-iyulda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasiga, 2010-yil 19-martda Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti doirasida qabul qilingan korrupsiyaga qarshi kurashning Istanbul rejasiga (2003-yil 10-sentabr) qo'shildi.

Shuningdek, Oliy Majlis tomonidan Jinoiy daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish bo'yicha Yevroosiyo guruhi to'g'risidagi bitimi (Moskva, 2011-yil 16-iyun) 2011-yil 13-dekabrda ratifikatsiya qilingan. Davlat organlarida ham tashkiliy jihatdan qator ishlar amalga oshirilgan. Jumladan, O'zbekiston Bosh prokuraturasi va Ichki ishlar vazirligi tizimida korrupsiyaga qarshi maxsus tuzilmalar (boshqarma va bo'limlar) tashkil etilib, qator vazirlik va idoralarda ichki xavfsizlik inspeksiyalari tuzilgan. Ularning faoliyatini yanada jonlantirish, huquqiy targ'ibotini kuchaytirish, shu jumladan, huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jamoatchilik bilan aloqalarini mustahkamlash maqsadida internet va ommaviy axborot vositalari imkoniyatlaridan keng foydalanilmoqda.

Aytish joizki, O'zbekiston Markaziy Osiyoda birinchilardan bo'lib «Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonunni qabul qildi. Ushbu Qonun ijrosini ta'minlash yuzasidan Adliya vazirligi tomonidan bir qator idoraviy normativ-huquqiy hujjatlar davlat ro'yxatidan o'tkazilgan. Bunga lizing xizmatlari ko'rsatuvchi tashkilotlarda jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish bo'yicha ichki nazorat qoidalari, rieltorlik tashkilotlari uchun jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish bo'yicha ichki nazorat qoidalari, jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashishga oid qonun hujjatlari talablarini buzganliklari uchun tijorat banklari, kredit uyushmalari, mikrokredit tashkilotlari va lombardlarga nisbatan O'zbekiston Markaziy banki

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

tomonidan qo'llaniladigan choralar va sanksiyalar to'g'risida nizomni misol qilib keltirish mumkin.

Ta'kidlash lozimki, korrupsiya keltiradigan zarar barcha davlatlar uchun teng sanalib, mazkur illat davlatning turli sohalariga, xususan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy jabhalarida amalga oshirilayotgan islohotlarga hamda mamlakatning xalqaro maydondagi imidji va investitsiyaviy jozibadorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi kurashish hamda ushbu turdagi jinoyatlarni sodir etilishini oldini olishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimli ravishda amalga oshirilmoqda, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiya omillarini keltirib chiqarayotgan tizimli muammolarni bartaraf etishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, amaliy hayotga tatbiq etilmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyundagi PF-6013-sonli »O'zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida«gi Farmoni qabul qilinib, mazkur Farmon asosida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatini, shuningdek, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarning tizimli sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish hamda korrupsiyaga qarshi kurashish choralari samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat va boshqa dasturlarni shakllantirish va amalga oshirish maqsadida Korrupsiyaga qarshi kurash Agentligi tashkil etildi.

2021-yil 6-iyulda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatda bo'lish muhitini yaratish, davlat va jamiyat boshqaruvida korrupsiyaviy omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-6257-son Farmoni qabul qilindi.

Ushbu farmonga binoan: «Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan «Korrupsiyaga oid jinoyatlarni sodir etishda aybdor deb topilgan shaxslarning ochiq elektron reestri» yuritiladi. Reestrda kiritilgan shaxslarga quyidagilar taqiqlanadi: davlat xizmatiga kirish va davlat mukofotlari bilan taqdirlanishi, saylanadigan va alohida tartibda tayinlanadigan lavozimlarga nomzodlarining ko'rsatilishi, davlat organlari huzuridagi jamoatchilik kengashlari hamda idoralararo kollegial organlarning a'zosi bo'lish, ular tomonidan ta'sis etilgan va (yoki) ular ishtirokchisi hisoblangan tadbirkorlik sub'ektlari davlat xaridlarida va DXSh to'g'risidagi bitimda ishtirokchi (ijrochi) sifatida qatnashish, shuningdek, davlat aktivlarini xususiylashtirish bilan bog'liq tender va tanlov savdolarida ishtirok etish, davlat ulushi 50%dan yuqori bo'lgan tashkilotlar hamda davlat ta'lim muassasalarida rahbarlik lavozimlarida faoliyat yuritish, shuningdek, 2022-yil 1-yanvardan boshlab: davlat xizmatchilari, davlat ulushi 50%dan yuqori bo'lgan tashkilotlar, davlat korxonalari va muassasalari rahbarlari va o'rinbosarlari, ularning turmush o'rtog'i va voyaga yetmagan farzandlarining daromadlari va mol-mulkini majburiy deklaratsiya qilish tizimini joriy etish, davlat xizmatchilariga respublika hududidan tashqarida hisob raqamlar ochish va egalik qilish, naqd pul mablag'larini saqlash, ko'chmas va boshqa mol-mulkka ega bo'lish taqiqlanadi (xorijda ishlayotgan davlat xizmatchilari va davlat xizmatiga kirishdan oldin olingan mol-mulk bundan mustasno). Davlat xizmatchisi tomonidan deklaratsiyani taqdim etishdan bosh tortish va qasddan noto'g'ri ma'lumotlarni kiritish uni davlat xizmatidan chetlashtirishga va qonunda belgilangan javobgarlikka tortishga asos bo'ladi.

Korrupsiyaga qarshi komplayens nazorati – davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi xalqaro standartlar, qonun va boshqa me'yoriy huquqiy hujjatlarga muvofiq tashkil etuvchi, korrupsiya xavf-xatarlari, manfaatlar to'qnashuvini o'z vaqtida aniqlash va chek qo'yish, qonun buzilishi va korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida xabar berishni o'zida mujassam etgan profilaktik tizimdir. Qayd etish lozimki, olib borilayotgan islohotlarni amaliy hayotga tatbiq etish maqsadida 2020-yil 4-fevralda

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha Vakili (Ombudsman) tomonidan Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha idoraviy chora-tadbirlar dasturi tasdiqlangan bo'lib, fuqarolar va yuridik shaxslar vakillari tomonidan korrupsiya haqida xabar berish mexanizmlari joriy etilganligi ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2016-yil 16-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qo'shma majlisidagi «Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz» mavzusidagi ma'ruzası.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qilgan Murojaatnomasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-iyundagi PF-6013-sonli «O'zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» gi Farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 6-iyuldagi «Korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatda bo'lish muhitini yaratish, davlat va jamiyat boshqaruvida korrupsiyaviy omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida» gi PF-6259-son Farmoni.

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH: O'ZBEKISTON VA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI

Alimova Mohichehra Muzaffaovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya: Ushbu maqolada korrupsiyaga qarshi kurashning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari O'zbekiston va rivojlangan xorijiy davlatlar misolida qiyosiy tahlil qilinadi. Singapur, Finlandiya, Buyuk Britaniya, AQSh, Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning ilg'or tajribalari o'rganilib, ularning institutsional va profilaktik yondashuvlari tizimlashtiriladi.

Kalit so'zlar: korrupsiya, korrupsiyaga qarshi kurash, institutsional tizim, qiyosiy tahlil, O'zbekiston, Singapur modeli, shaffoflik, raqamlashtirish, CPI indeksi.

Korrupsiya — bu davlat hokimiyati vakillarining shaxsiy manfaatlarini ko'zlab, o'z mansab vakolatlarini suiiste'mol qilishidir. Ushbu hodisaning bir nechta shakllari mavjud: poraxo'rlik, favoritizm, nepotizm (urug'-aymoqchilik), tanish-bilishchilik, hokimiyatni suiiste'mol qilish. Korrupsiya nafaqat iqtisodiy zarar keltiradi, balki ijtimoiy adolat tamoyiliga putur yetkazadi, fuqarolarning davlatga ishonchini pasaytiradi va demokratik institutlar rivojiga to'sqinlik qiladi. Korrupsiya bugungi kunda nafaqat milliy, balki global miqyosda davlat boshqaruvi samaradorligiga jiddiy tahdid soluvchi omil sifatida e'tirof etilmoqda. Xalqaro valyuta jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, korrupsiya yiliga jahon iqtisodiyotiga katta miqdorida zarar yetkazadi. Ushbu muammo transmilliy xususiyat kasb etib, xalqaro tashkilotlar tomonidan global inqiroz omili sifatida muhokama qilinmoqda.

O'zbekiston Respublikasida 2016-yildan boshlab korrupsiyaga qarshi kurash davlat siyosatining markaziy ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida» gi Qonunning qabul qilinishi, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining tashkil etilishi va so'nggi yillarda «favqulodda holat» rejimi darajasiga ko'tarilgan siyosiy iroda bu boradagi jiddiy qadamlar sifatida baholanishi mumkin. Mazkur maqolada Singapur, Finlandiya, AQSh, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya va Yaponiya kabi mamlakatlarning korrupsiyaga qarshi

kurash tajribalari tahlil qilinadi. Ularning institutsional mexanizmlari, qonunchilik bazasi, kadrlar siyosati va profilaktika choralari o'rganilib, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar bilan qiyoslanadi.

Transparency International tashkiloti tomonidan 2025-yilda e'lon qilingan CPI indeksi tahlili global miqyosda korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligi pasayib borayotganidan dalolat beradi. 182 davlat ichida 122 tasi 50 ballidan past natijaga ega bo'lib, global o'rtacha ko'rsatkich 42 ballgacha tushgan — bu so'nggi o'n yillikdagi eng past natijadir. Top-5 yetakchilar o'zgarmagan: Daniya (89), Finlandiya (88), Singapur (84), Yangi Zelandiya (81) va Norvegiya (81).

Kuzatilayotgan eng tashvishli tendensiya — hatto mustahkam demokratik davlatlarda ham korrupsiyaga qarshi kurash samaradorligi pasaymoqda. AQSh (64 ball), Buyuk Britaniya (70), Fransiya (66) va Kanada (75) so'nggi o'n yillikdagi eng past ko'rsatkichlarni qayd etgan. Fransiyaning 27-o'ringa tushib ketishi (2024-yilda 20-o'rin edi) siyosiy irodaning yetishmasligi va qonunchilikdagi «korrupsion bo'shliqlar» bilan izohlanmoqda. Ushbu global pasayish tendensiyasi fonida O'zbekistonning CPI ko'rsatkichining 32 ballgacha pasayishi nafaqat ichki, balki xalqaro obro' va investitsion jozibadorlik nuqtai nazaridan jiddiy signal hisoblanadi. Aynan shu sababli, 2025-yil dekabrda prezident Shavkat Mirziyoyev korrupsiyaga qarshi kurashda «favqulodda holat» rejimini e'lon qildi[1].

Singapur dunyodagi eng past korrupsiya darajasiga ega davlatlardan biri hisoblanadi (CPI 84 ball). Mamlakatning asosiy muvaffaqiyati 1952-yilda tashkil etilgan Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha tergov byurosi (CPIB) faoliyati bilan bog'liq. Ushbu organ mustaqil faoliyat yuritadi va quyidagi vakolatlarga ega: davlat va xususiy sektorda korrupsiyani oldini olish yuzasidan o'rganishlar o'tkazish; hukumat amaldorlarining mansab suiiste'molligini tekshirish; boshqaruv tizimidagi kamchiliklarni aniqlab, tegishli tavsiyalar berish.

Singapur tajribasining konseptual asosi »insonni korrupsiyaga undaydigan holatlarni yo'q qilish» tamoyiliga asoslangan. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun to'rtta asosiy prinsip qo'llaniladi: davlat sektori xodimlarining ish haqini xususiy sektor bilan tenglashtirish; mansabdor shaxslarning mulki va daromadlari bo'yicha yillik hisobotni muntazam tekshirish; yuqori lavozimli xodimlarning ma'naviy yuksakligini ta'minlash; iqtisodiy rivojlanishdagi ma'muriy to'siqlarni bartaraf etish. Singapur modeli O'zbekiston uchun ayniqsa qimmatlidir, chunki u mustaqil tergov organi va yuqori maoshli davlat xizmati kombinatsiyasiga asoslangan. O'zbekistonda Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi faoliyati kuchaytirilayotgani, shuningdek, davlat xizmatchilarining moddiy ta'minoti masalasiga e'tibor qaratilayotgani ushbu modelga yaqinlashish tendensiyasini ko'rsatadi [2].

Finlandiyaning o'ziga xos jihati shundaki, mamlakatda korrupsiyaga qarshi maxsus qonun yoki maxsus organ mavjud emas. Korrupsiyaga umumiy jinoyatchilikning bir qismi sifatida qaralib, Jinoyat kodeksi, Konstitutsiya va Axloq qoidalari asosida kurash olib boriladi. Finlandiya CPI indeksida doimiy ravishda 85-88 ball atrofida yuqori natijalarni ko'rsatib keladi. Finlandiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaga qarshi samarali kurash qonunchilikning qat'iyligidan ko'ra, axloqiy madaniyat va ijtimoiy nazoratning rivojlanganligiga bog'liq. O'zbekiston uchun bu — OAV erkinligini kengaytirish va fuqarolik jamiyati institutlarining korrupsiyaga qarshi faoliyatini qo'llab-quvvatlash muhimligini anglatadi.

AQShda korrupsiyaning oldini olish bo'yicha »Ma'muriy axloq» qoidalari ishlab chiqilgan. Ushbu qoidalarga ko'ra: davlat xizmatchisining lavozim maoshining 15% dan yuqori haq evaziga tashqi o'rindoshlikda ishlashi taqiqlanadi; bir kalendar yil davomida umumiy qiymati 100 AQSh dollaridan oshadigan sovg'alarni qabul qilish taqiqlanadi (Kongress xodimlari uchun — 250 dollar); sayohat cheklovlari: mamlakat ichida 3 kun, chet elga 7 kungacha.

Buyuk Britaniyada esa »Davlat xizmati kodeksi» halollik, haqgo'ylik, ob'ektivlik va xolislik tamoyillariga asoslangan. Barcha vazirlik xodimlari har 6 oyda elektron deklaratsiyani to'ldirishi

shart. Deklaratsiya to'ldirilishi bilan oq tashkilot rahbari avtomatik xabardor qilinadi va 5 ish kuni ichida tegishli choralarni ko'rish kerak. Shuningdek, barcha vazirlik xodimlarining maoshi haqidagi ma'lumotlar hukumat veb-saytida ochiq e'lon qilinadi. AQSh va Buyuk Britaniya modellari profilaktik cheklovlar va shaffoflikka asoslangan. O'zbekistonda 2026-yildan boshlab joriy etilayotgan muvofiqlik xizmati (compliance) va elektron deklaratsiya tizimi aynan shu yo'nalishdagi harakatlardir.

Yaponiyada kadrlar siyosati meritokratiya (ta'lim natijalariga ko'ra ishga yollash) tamoyiliga asoslangan. Mamlakatda korrupsiyada ayblangan shaxslar reestri yuritilib, faktlar OAV orqali jamoatchilikka havola etiladi.

Janubiy Koreyada davlat xizmatiga ishga qabul qilish imtihonlardan a'lo darajada o'tishga asoslangan. Germaniyada esa mansabdor shaxslar uchinchi shaxslar manfaatini ko'zlab ishdan bo'shatilganda, 5 yilga qadar tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish taqiqlanadi (AQShda bu muddat 2 yil). Xitoyda yuqori martabali rahbarlarning farzandlari va qarindoshlariga biznes bilan shug'ullanish taqiqlangan.

Ushbu tajribalar O'zbekiston uchun kadrlar siyosatini isloh qilishda — ishga qabul qilish jarayonlarini raqamlashtirish, nepotizmga qarshi qat'iy cheklovlar joriy etish va korrupsion jinoyat sodir etgan shaxslarning davlat xizmatiga qayta kirishiga moratoriy belgilash muhimligini ko'rsatadi [3].

O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi tizimli kurash 2016-yildan boshlangan. Asosiy bosqichlar: 2017-yil: Prezident Virtual Qabulxonasining tashkil etilishi — fuqarolarning shikoyatlari bilan ishlash tizimi. 2018-yil yakuniga qadar 2 millionga yaqin murojaat qabul qilingan, ularning 97 foizi ko'rib chiqilgan. 2019-yil: «E-government» konsepsiyasining qabul qilinishi va my.gov.uz portalining ishga tushirilishi. 2024-yil: Raqamli davlat xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 10 milliondan oshdi. World Bank GovTech Maturity Index reytingida O'zbekiston Markaziy Osiyoda 1-o'rin, dunyoda 9-o'rinni egalladi. 2025-yil dekabr: Korrupsiyaga qarshi kurashda «favqulodda holat» rejimining e'lon qilinishi [4].

Xalqaro miqyosda O'zbekistonning sa'y-harakatlari e'tirof etilmoqda. 2025-yil dekabrda Dohada bo'lib o'tgan BMTning Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi (UNCAC) ishtirokchi-davlatlar konferensiyasida 2027-yilgi navbatdagi yig'ilishni O'zbekistonda o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Uzbekistan's anti-corruption progress stalls as country drops in 2025 global index. – Kun.uz, 2026.
2. Muhammadqulov B. Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimida xorijiy davlatlar tajribasi. – inLIBRARY, 2025.
3. Soxibov S. Korrupsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri: O'zbekiston va global kontekstda oqibatlar tahlili. – Farg'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, 2026.
4. Institutions and corruption in Public administration: A study of the relationship and methods of preventing corruption. – CERIDAP, 2025.

RAQAMLI JAMIYATDA PROAKTIV VA KOMPOZIT YONDASHUV KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH OMILI SIFATIDA

*Ixtiyarov Farxod – OXU dotsenti, sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), e-mail:
farxod.ixtiyarov.77@gmail.com*

Yangi O'zbekistonda raqamli jamiyatni shakllantirish jarayonlari ko'p qirrali, tizimli va bosqichma-bosqich rivojlanayotgan ijtimoiy-iqtisodiy hamda texnologik o'zgarishlar majmuini anglatadi. Ushbu jarayonlar nafaqat axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish bilan cheklanib qolmay, balki jamiyatning barcha sohalarida yangi munosabatlar, yangi institutlar va yangi ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Raqamli jamiyatni barpo etishda uning tarkibiy elementlari va mazmunini ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki aynan ushbu omillar orqali jarayonning ichki mohiyati va rivojlanish qonuniyatlari ochib beriladi. Raqamli jamiyatning tarkibi, avvalo, axborot infratuzilmasi bilan belgilanadi. Ayniqsa korrupsiyaga qarshi kurash bugungi kunda har qachongidan ham ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev «Iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamli texnologiyalar asosida yangilashni nazarda tutadigan Raqamli iqtisodiyot milliy konsepsiyasini ishlab chiqishimiz kerak. Shu asosda «Raqamli O'zbekiston – 2030» dasturini hayotga tatbiq etishimiz zarur»¹, deb ta'kidlagan edi.

Axborot infratuzilmasi deganda telekommunikatsiya tarmoqlari, internet aloqasi, ma'lumotlarni saqlash va qayta ishlash markazlari, bulutli texnologiyalar hamda raqamli platformalar tushuniladi. O'zbekistonda keyingi yillarda internet qamrovi va tezligi sezilarli darajada oshdi, bu esa raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirdi. Optik tolali internet tarmoqlarining kengayishi qishloq hududlarida ham raqamli xizmatlarga yetarli darajada kirish imkonini bermiqda. Bu holat raqamli tengsizlikni qisqartirishda muhim omil hisoblanadi.

Raqamli jamiyatning yana bir muhim tarkibiy qismi – elektron hukumat tizimi hisoblanadi. Elektron hukumat davlat organlari faoliyatini raqamlashtirish, aholi va biznes sub'ektlariga davlat xizmatlarini onlayn tarzda ko'rsatish, ochiqlik va shaffoflikni ta'minlashga qaratilgan tizimdir. O'zbekistonda elektron davlat xizmatlari portali orqali yuzlab xizmatlar taqdim etilmoqda. Bu esa fuqarolarning vaqt va xarajatlarini tejash, byurokratik to'siqlarni kamaytirish hamda korrupsiya xavfini pasaytirishga xizmat qilmoqda.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev «Globallashuv davrida jahonning ko'pgina taraqqiy yetgan davlatlari «axborot jamiyati», «bilimlar iqtisodiyoti», «raqamli iqtisodiyot» yo'lini tanlaganiga guvohmiz. Zamonaviy dunyoda inson kapitali, intellektual salohiyat, innovatsion g'oyalar, yuqori texnologiyalar jadal va barqaror taraqqiyotning fundamental asosini tashkil qilmoqda»².

Raqamli iqtisodiyot raqamli jamiyatning asosiy mazmunli qismlaridan biri hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyotda ishlab chiqarish, taqsimot, ayirboshlash va iste'mol jarayonlari raqamli texnologiyalar orqali amalga oshiriladi. O'zbekistonda elektron tijorat, fintex xizmatlari, onlayn to'lov tizimlari keng rivojlanmoqda. Mobil to'lov ilovalari orqali aholi kundalik xaridlarini amalga oshirmoqda, bu esa naqd pul aylanmasini qisqartirish va moliyaviy shaffoflikni oshirishga olib kelmoqda. Shu bilan birga, startap ekotizimining shakllanishi innovatsion iqtisodiyotning muhim ko'rinishi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Raqamli jamiyatning tarkibiy qismi sifatida ta'lim tizimining raqamlashuvi alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida tashkil etish, masofaviy ta'limni joriy qilish, elektron darsliklar va onlayn platformalardan foydalanish orqali bilim olish imkoniyatlari kengaymoqda. O'zbekistonda pandemiya davrida masofaviy ta'lim tizimining joriy etilishi raqamli ta'limning ahamiyatini yanada oshirdi. Bu jarayon ta'limning mazmuni va shaklini tubdan o'zgartirishga xizmat qildi. Sog'liqni saqlash sohasida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ham raqamli jamiyat mazmunining muhim qismi hisoblanadi. Elektron tibbiy kartalar, telemeditsina, onlayn navbat tizimlari orqali tibbiy xizmatlar

¹ Мирзиёев Ш.М. 3-том. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. М 54. – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2019. – Б.14.

² Мирзиёев Ш.М. 4-том. Миллий тикланишдан-миллий юкланиш сари. М 54 – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2020. – Б.275.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

sifatini oshirishga erishilmoqda. Bu esa aholining tibbiy xizmatlarga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va sog'liqni saqlash tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

RAQAMLI MENEJMENT ASOSIDA TIZIMLI BOSHQARUV

№	Бoшқарув бoсқичи (tizimli ёндашув)	Асосий вазифалар	Рақамли менежмент инструментлари	Кутилган натижа
1.	Ташқи ва ички муҳитни таҳлил қилиш	Маълумот тўплаш, таҳлил қилиш	Big Data, BI (Power BI, Tableau), AI аналитика	Тўлиқ ва аниқ ахборот базаси
2.	Стратегик режалаштириш	Мақсад ва KPI белгилаш	ERP, стратегик planning software	Рақамли стратегия шаклланади
3.	Ташкил этиш (организация)	Ресурсларни тақсимлаш	CRM, ERP, HRM тизимлари	Ресурслар оптимал тақсимланади
4.	Мотиватсия ва инсон капитали	Ходимларни рағбатлантириш	HR analytics, performance tracking systems	Самарадорлик ошади
5.	Жараёнларни бошқариш	Бизнес-процессларни автоматлаштириш	BPM, RPA (Robotic Process Automation)	Вақт ва харажат тежалади
6.	Назорат ва мониторинг	KPI ва натижаларни кузатиш	Dashboard, real-time monitoring	Шаффоф назорат тизими
7.	Қайта алоқа ва такомиллаштириш	Анализ ва оптимизация	AI, Machine Learning	Доимий ривожланиш

2.1-rasm. Raqamli menejment asosida tizimli boshqaruv.

Raqamli jamiyatni shakllantirish jarayonlarining mazmuni ijtimoiy munosabatlarning transformatsiyasida ham namoyon bo'ladi. Raqamli texnologiyalar insonlar o'rtasidagi muloqot shakllarini o'zgartirmoqda, ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot almashinuvi tezlashmoqda. Bu esa jamoatchilik fikrining shakllanishiga yangi ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, raqamli madaniyat va raqamli savodxonlik darajasi jamiyat taraqqiyotining muhim ko'rsatkichiga aylanmoqda. Raqamli jamiyatning mazmunini ochib berishda huquqiy va institutsional asoslar ham muhim o'rin tutadi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq huquqiy munosabatlarni tartibga solish, axborot xavfsizligini ta'minlash, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish kabi masalalar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. O'zbekistonda axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlik sohasida qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan bo'lib, ular raqamli jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

XULOSA. Raqamli jamiyatni shakllantirish jarayonlarining tarkibida inson kapitali ham markaziy o'rinni egallaydi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida yuqori malakali mutaxassislariga bo'lgan talab ortib bormoqda. Dasturlash, ma'lumotlar tahlili, sun'iy intellekt kabi sohalarda kadrlar tayyorlash muhim vazifaga aylanmoqda.

O'zbekistonda IT-parklar, maxsus o'quv markazlari va xalqaro hamkorlik loyihalari orqali raqamli kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Raqamli jamiyat mazmunida innovatsion faoliyat va startap madaniyati muhim o'rin tutadi. Yangi g'oyalar va texnologik yechimlarni amalga oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish mumkin. O'zbekistonda startaplarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat dasturlari amalga oshirilmoqda, bu esa yoshlar o'rtasida tadbirkorlik faolligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu tarzda raqamli jamiyatni barpo etish jarayonlari o'z ichiga infratuzilma, iqtisodiyot, ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy munosabatlar,

huquqiy baza va inson kapitalini qamrab oluvchi murakkab tizimni tashkil etadi. Bu jarayonlarning har biri o'zaro bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldirib boradi va umumiy maqsad – zamonaviy, innovatsion va barqaror jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. 3-том. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. М 54. – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2019. – Б.14.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегияси. 2023 йил 23-б.
3. Мирзиёев Ш.М. 4-том. Миллий тикланишдан-миллий юкланиш сари. М 54 – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2020. – Б.275.
4. Daniel Bell. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. Basic Books. New York City. 1973.
5. Erik Brynjolfsson, Andrew McAfee. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – New York City: W. W. Norton & Company, 2014.
6. George Westerman, Didier Bonnet, Andrew McAfee. Leading Digital: Turning Technology into Business Transformation. – Boston: Harvard Business Review Press, 2014.
7. Бекмуродов М. Замонавий бошқарув социологияси. Монография. – Тошкент: Янги аср авлоди. 2020. – 436 б.

KORRUPTSIYANING OLDINI OLISHDA HALOLLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Rajabov Nazirjon No'monovich

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

Avezov O.R.

p.f.b.f.d.(PhD), Osiyo Xalqaro Universiteti

Аннотация. Ushbu maqolada korrupsiyaga qarshi kurashning eng samarali vositalaridan biri sifatida halollik tamoyili tahlil qilinadi. Maqolada halollik islomiy va umumbashariy qadriyat sifatida tahlil qilinib, uning korrupsiyaga qarshi «vaksina» metaforasi orqali profilaktik ahamiyati ochib beriladi. Xulosa qismida halollik madaniyatini erta yoshdan singdirish va tizimli ravishda targ'ib qilish zarurligi asoslanadi.

Калит so'zlar: korrupsiya, halollik, vakcina, profilaktika, islomiy qadriyatlar, axloq, davlat boshqaruvi, iqtisodiy rivojlanish, O'zbekiston, raqamlashtirish.

Аннотация. В данной статье анализируется принцип честности как одно из наиболее эффективных средств борьбы с коррупцией. В статье анализируется честность как исламская и общечеловеческая ценность и раскрывается ее превентивное значение через метафору «вакцины» от коррупции. В заключение в ее основе лежит необходимость прививания и систематического развития культуры честности с раннего возраста.

Ключевые слова: коррупция, честность, вакцина, профилактика, исламские ценности, мораль, государственное управление, экономическое развитие, Узбекистан, цифровизация.

Annotation. This article analyzes the principle of honesty as one of the most effective means of combating corruption. The article analyzes honesty as an Islamic and universal value and reveals its preventive value through the metaphor of a «vaccine» against corruption. In conclusion, it is based on the need to instill and systematically develop a culture of honesty from an early age.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Key words: corruption, honesty, vaccine, prevention, Islamic values, morality, public administration, economic development, Uzbekistan, digitalization.

Korrupsiya bugungi kunda dunyoning aksariyat davlatlari, jumladan, O'zbekiston uchun ham dolzarb muammolardan biridir. Bu illat iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi, ijtimoiy adolatsizlikni kuchaytiradi va davlat institutlariga ishonchni pasaytiradi. Korrupsiyaga qarshi kurashning turli usullari – qat'iy qonunchilik, nazorat tizimlari, jazolarni kuchaytirish – mavjud. Biroq bu choralar ko'pincha yetarli bo'lmaydi, chunki ular muammoning asosini – insonning ichki dunyosi, axloqiy tamoyillari va diniy qadriyatlarini yetarlicha hisobga olmaydi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev «kasbiy mahorat va madaniyatni oshirish, har qanday holatda ham qonun, adolat va insonparvarlik tamoyillariga asoslanib ish ko'rish»¹ – har bir davlat organlari xodimlarining eng ustuvor vazifasi bo'lmog'i lozimligini takror- takror uqtirmoqda.

Korrupsiya insonning qadrsizlanishiga olib keladi. Davlatimiz tomonidan so'nggi yillarda bunga yo'l qo'ymaslik uchun korrupsiyaga qarshi kurash masalalariga izchil va tizimli e'tibor qaratilmoqda. 2021 yilning avgustida chop etilgan «Yangi O'zbekiston strategiyasi» nomli kitobning «O'zbekiston va umumbashariy muammolar» bo'limida «Korrupsiyadan xoli dunyo – umumbashariy orzu» mavzusida korrupsiya muammosi har tomonlama tahlil etilgan².

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yilning 28 yanvarida «2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60 sonli Farmoni tasdiqlandi. Mazkur farmonda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi va uni «Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalar puxta tayyorlangan, chuqur o'ylangan, jamoatchilik muhokamasidan o'tkazilgan hayotbaxsh chora-tadbirlar majmuidan iborat bo'lib, 100 ta maqsad va 398 ta chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan holda, milliy manfaatlar va xalq ehtiyojlaridan kelib chiqqan. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining «Davlat xizmatida halollik standartlarini joriy etish» nomli 83-maqsadida belgilanganidek, davlat xizmatchilarining daromad va mol-mulklarini deklaratsiya qilish tizimini bosqichma-bosqich joriy etish hamda davlat xizmatida manfaatlar to'qnashuvining oldini olish bo'yicha samarali mexanizmlarni yaratish, korrupsiyaga qarshi kurashish borasidagi faoliyatda ochiqlikni ta'minlash va jamoatchilik ishtirokini kengaytirish olib borayotgan sa'y-harakatlarimizning samarasini oshirishga xizmat qiladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Murojaatnomasida «halollik vaksina»si bilan emlash orqali jamiyatimizda halol turmush tarzini barqaror shakllantirish masalasini ko'tarib, buni ziyolilar oldiga vazifa qilib qo'ydi. Buning uchun «halol» va «harom» tushunchalarini to'g'ri anglashda odamlarga yordam berish lozim. Bolalarga halolni bilish va unga amal qilishni juda erta o'rgatish kerak bo'ladi. Halol so'zi «ravo ko'rish», «joiz deb bilish», «ijozat berish» ma'nolarini anglatib, muqobili «harom» so'zi hisoblanadi.

Halol («erkin», «bog'lanmagan») – shariatda musulmonlar uchun ruxsat etilgan xatti-harakatlar va ishlar, toza va pok hisoblangan oziq-ovqatlar. Qur'on va hadisga ko'ra, suv, sut, non, meva va uning sharbatlari, poliz ekinlari, Allohning ismi aytib so'yilgan halol hayvonlar va halol qilingan taomlar, kiyishga ruxsat berilgan kiyimlar haloldir. Halol mehnatdan topilgan mulk, meros, hadya qilingan narsa, ikki tomon roziligi bilan bo'lgan tijorat tufayli qo'lga kiritilgan mablag' halol bo'ladi.

Murojaatnomada «Korrupsiyaga qarshi kurashishda aholining barcha qatlamlari, eng yaxshi mutaxassislar jalb qilinmas ekan, jamiyatimizning barcha a'zolari, ta'bir joiz bo'lsa, «halollik

¹ Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 26 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси// Халқ сўзи. – 2018. – 7 дек.

² Мирзиёев Ш. М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Т., – 2021. – Б. 417 – 434.

vaksinasi» bilan emlanmas ekan, o'z oldimizga qo'ygan yuksak marralarga erisha olmaymiz. Biz korrupsiyaning oqibatlarini bilan kurashishdan uning barvaqt oldini olishga o'tishimiz kerak», - deb ta'kidlandi.

Halollik vaksinasi» inson qalbiga shifokorning ignasi bilan emas, iymon nuri orqali o'tib, uning vijdonini poklaydi. Har qanday insonga qondan va ona suti orqali «halollik vaksinasi» singib boradi. Demak, inson halol bo'lishi uchun uning iymoni butun bo'lishi lozim. Har bir odam o'z ishini halol bajarsa, u «halollik vaksinasi» bilan emlangan bo'ladi. Ana shunday immunitetni shakllantirish vazifasi avvalo ota-onalar, maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim muassasalari xodimlari, shuningdek, xalqimizning ziyoli, ma'naviyatli qismi zimmasiga yuklanadi.

Yurtimizda olib borilayotgan keng ko'lamlardagi islohotlarning harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan halollik, rostlik, to'g'rilik bilan yondashish orqali yuzaga kelayotganligini teran anglamog'imiz joiz. Yurtboshimiz Shavkat Miromonovich «Har qanday xavfdan eng maqbul himoya usuli – bu uzluksiz rivojlanish yo'lidir», deb ta'kidlar ekanlar, bunda jamiyatni jipslashuvga olib kelish natijasida yuz berishi mumkin bo'lgan tarqoqlikni oldini olishning eng maqbul va oqilona yo'lidir.

Halollik har bir sohada o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Jumladan, sud-huquq tizimida ikki yo'nalishda, ya'ni birinchidan, qonun chizig'idan chiqmaslik va inson taqdiri bo'yicha qaror qabul qilishda ko'rinadi. Prezidentimiz aytganlaridek, aybdorning o'rniga o'zini qo'yib ish tutishda, o'qituvchi timsolida esa talaba va o'quvchiga real bilim va tarbiya berishda, davlat xizmatchisi halolligi xalqqa xizmat qilib, rozi qilish, davlat va jamiyat manfaatni bosh qadriyat deb bilishda, tibbiyot xodimidagi halollik bemorga ta'magirlik bilan qaramaslikda, uni davolashni kasb va vijdon amri deb bilishda, ota-ona halolligi esa farzandni mustaqil hayot kechirishga tayyor, to'g'riso'z, vijdonli, chuqur mas'uliyatli inson va muayyan kasb-hunar sohibi qilib shakllantirishda o'zi namuna bo'lishida namoyon bo'ladi. «Halollik» tushunchasi arabcha halol so'zidan olingan bo'lib, islomda ruxsat etilgan, pokiza, to'g'ri va sofdil amallarni anglatadi. Qur'oni karimda: «Albatta, Alloh adolat, ehson va qarindoshlarga berishni buyurur...» (Nahl surasi, 90-oyat) deyilgan. Hadislarda esa: «Halol rizq izlash har bir musulmonga farzdir», «Kim bizni aldasa, u bizdan emas», «O'lchov va tarozida kam qilganlardan saqlaning» kabi ko'plab ko'rsatmalar mavjud.

Islomda halollik nafaqat moliyaviy va iqtisodiy sohaga, balki barcha ishlarga – gapda, va'dada, kasbda, hatto xulq-atvorda ham talab etiladi. Halollikning asosiy belgilari:

- Rostgo'ylik;
- Omonatga xiyonat qilmaslik;
- Va'dani bajarish;
- O'zga mulkiga tajovuz qilmaslik;
- Noqonuniy daromadlardan saqlanish.

Lekin halollik faqat diniy tushuncha emas. U barcha insoniyat uchun umuminsoniy qadriyatdir. Xitoylik mutafakkir Konfutsiy ham, yunon faylasufi Aristotl ham, zamonaviy axloq nazariyotchilari ham halollikni ijtimoiy barqarorlik va adolatning asosi deb bilganlar.

Shu nuqtai nazardan, halollik korrupsiyaga qarshi eng kuchli «vaksina»dir: u insonga tashqi nazoratsiz ham to'g'ri ish qilish kuchini beradi.

Vaksina nima? Vaksina – bu organizmga kasallik qo'zg'atuvchining zaiflashtirilgan yoki o'ldirilgan shaklini kiritish orqali immunitetni shakllantirish, natijada organizmning haqiqiy kasallikka qarshi tura olish qobiliyatini hosil qilishdir.

Halollik ham xuddi shunday ishlaydi:

➤ Agar odam bolaligidan halollik bo'yicha «emlansa» (o'ziga va jamiyatga halol bo'lishni o'rgansa), unda pora olish, o'g'irlik yoki firibgarlik qilish «virusi» unga qarshi immunitet paydo bo'ladi.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

➤ Halollik tizimli ravishda, maktabdan boshlab, oila, masjid, ommaviy axborot vositalari orqali singdirilishi kerak.

➤ Bir martalik kampaniyalar bilan emas, balki uzluksiz «emlash» (tarbiya, targʻibot, ijobiy namunalar, mukofot va hurmat) kerak.

Metaforik jihatdan: baʼzi mamlakatlarda korrupsiyani faqat «davolash» (jazolash) bilan shugʻullanishadi. Ammo «emlash» (halollik madaniyatini erta oʻrnatish) bu kasallikning boshlanishining oldini oladi. Shuning uchun halollik –profilaktik vaksina.

Korrupsiya insoniyat tarixi davomida mavjud boʻlib kelgan. Uni bir kechada butunlay yoʻq qilish mumkin emas. Biroq halollik tamoyilini jamiyat hayotining markaziga qoʻyish orqali korrupsiyani minimal darajaga tushirish mumkin. Halollik – tashqi nazorat va qattiq qonunlarsiz ham toʻgʻri yoʻlni tanlashga undaydigan ichki kuchdir. Aynan shuning uchun uni korrupsiyaning eng ishonchli vaksinasi deb ataymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Mirziyoev Sh. M. Yangi Oʻzbekiston strategiyasi. – T., – 2021. – B. 417 – 434.
2. Bilimli avlod – buyuk kelajakning, tadbirkor xalq – farovon hayotning, doʻstona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir. Prezident Shavkat Mirziyoevning Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 26 yilligiga bagʻishlangan tantanali marosimdagi maʼruzasi// Xalq soʻzi. – 2018. – 7 dek.
3. Mirziyoev Sh. M. «Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari». 4-jild. – T., – 2020. – B. 42.
4. Oʻzbekiston Respublikasining Qonuni, 22.04.2021 yildagi OʻRQ-684-son. <https://lex.uz/docs/5382974>.

ИЖТИМОЙ ХАТАРЛИ ХУЛҚ-АТВОР СИФАТИДА КОРРУПЦИЯНИНГ ЖАМИЯТ ҲАЁТИГА ТАЪСИРИ

Маматназаров Лазизбек Тўрақулиевич

Бухоро давлат педагогика институти мустақил изланувчиси

Инсоният цивилизациясининг ҳозирги ривожланиш босқичи «риск жамияти» ва глобал ноаниқликлар даври сифатида тавсифланмоқда. Бундай шароитда жамиятнинг ички барқарорлигига таҳдид солувчи омиллар нафақат ташқи геосиёсий жараёнлар, балки тизимнинг ички емирилишига сабаб бўлувчи ижтимоий-хатарли хулқ-атвор шакллари билан ҳам белгиланади. Ушбу хатарлар ичида коррупция феномени ўзининг деструктив кўлами ва кўп қирралиги билан алоҳида ажралиб туради. Коррупция бугунги кунда шунчаки жиноий қилмиш чегарасидан чиқиб, ижтимоий онг, маданий меъёрлар ва институционал ишончнинг фундаментал асосларини ўзгартирувчи глобал патологияга айланди. Мазкур муаммонинг ижтимоий-фалсафий таҳлили унинг нафақат моддий-иқтисодий зарарларини, балки жамиятнинг маънавий генетикасига солаётган экзистенциал хавфини очиқ беришни талаб этади.

Коррупцияни ижтимоий-хатарли хулқ-атвор сифатида тадқиқ этиш, энг аввало, «норма» ва «оғиш» ўртасидаги чегараларнинг хиралашуви жараёнини ўрганишни англатади. Кўп ҳолларда коррупцион ҳаракатлар ижтимоий тизимнинг ички механизмларига шу кадар чуқур сингганки, у жамият аъзолари томонидан муаммоларни ҳал қилишнинг «норасмий, лекин самарали» усули сифатида қабул қилина бошланади. Бу эса ҳуқуқий нигилизмнинг кучайишига ва ижтимоий адолат тушунчасининг симулякрга

(мазмунсиз шаклга) айланишига олиб келади. Мақоланинг долзарблиги шундаки, унда коррупция шунчаки порахўрлик сифатида эмас, балки ижтимоий муносабатлар тизимидаги маънавий ва институционал дисфункция сифатида таҳлил қилинади.

Ижтимоий-хатарли хулқ-атворнинг ушбу шакли давлат ва жамият ўртасидаги «ижтимоий шартнома»нинг мазмунан бузилишига сабаб бўлади. Агар давлат институтлари умумий манфаат ўрнига тор гуруҳларнинг хусусий эҳтиёжларига хизмат қила бошласа, жамиятда легитимлик инқирози юзага келади. Бу жараённинг методологик таҳлили Шарқнинг ахлоқий-аънавий ва Ғарбнинг рационал-структуравий ёндашувлари туташувида янгича илмий хулосалар яратиш имконини беради. Мазкур мақолада коррупцияга қарши кураш стратегиясини фақат жазо чоралари билан эмас, балки ижтимоий тизимнинг барча бўғинларида «антикоррупцион маданият»ни ва маънавий иммунитетни шакллантириш орқали амалга ошириш зарурлиги асослаб берилади. Шундай қилиб, коррупцияни ижтимоий хавф сифатида англаш ва унга қарши концептуал ёндашувларни ишлаб чиқиш барқарор тараққиёт ва миллий хавфсизликнинг энг муҳим гарови бўлиб хизмат қилади.

Ижтимоий-хатарли хулқ-атвор феномени коррупция контекстида замонавий фалсафа ва социологиянинг энг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади. Коррупция шунчаки алоҳида шахсларнинг қонунга хилоф хатти-ҳаракати эмас, балки жамиятнинг ижтимоий тўқимасини ич-ичидан емирувчи, тизимли ва структуравий хатардир. Ушбу ҳодисани яхлит таҳлил қилиш учун унинг назарий-методологик асослари, ижтимоий деструктивлик даражаси ва жамиятнинг барқарор ривожланишига соладиган экзистенциал таҳдидларини кўриб чиқиш лозим. Коррупциянинг ижтимоий-хатарли хулқ-атвор сифатидаги моҳияти, энг аввало, унинг «ижтимоий ишонч» институтини вайрон қилишида намоён бўлади. Ижтимоий ишонч - бу жамият аъзолари ва давлат институтлари ўртасидаги кўринмас боғловчи кучдир. Қайси жамиятда коррупция норматив хулқ-атвор шаклига айланса, ўша ерда ижтимоий шартнома ўз кучини йўқотади¹. Бу ҳолатни ижтимоий-фалсафий жиҳатдан таҳлил қилганда, коррупция жамиятдаги адолат мезонларини сунъий равишда ўзгартиришини кўрамыз. Коррупция феноменини ижтимоий-хатарли хулқ-атвор сифатида таҳлил қилиш унинг нафақат ҳуқуқий нормаларни бузиши, балки жамиятнинг маънавий-ахлоқий асосларини, ижтимоий адолат ва барқарор ривожланиш пойдеворини емирувчи глобал таҳдид эканини англатади. Шарқ ва Ғарб ижтимоий-фалсафий тафаккурининг синтези шуни кўрсатадики, коррупция - бу индивиднинг «микрососма» даражасидаги маънавий деградацияси ва жамият «макрососма»идаги институционал инқирознинг ўзаро кесишув нуқтасидир. Ушбу ҳодисанинг хатарлилиқ даражаси шундаки, у ижтимоий онгни заҳарлаб, адолат туйғусини шубҳа остига қўяди ва давлатчилиқ асосларини ич-ичидан чиритади.

Шарқ мутафаккирлари, хусусан Абу Наср Фаробий коррупцион муносабатларни «жоҳил шахар»ларга хос иллат деб баҳолаб, уни жамият аъзоларининг олий бахт ва илмдан узоклашиб, фақатгина моддий лаззат ва ҳокимиятга интилишининг маҳсули сифатида талқин этган. Фаробий таъкидлаганидек, «Бошқарувчилари адолатни эмас, балки ўз манфаатини ўйлаган жамиятда фитна ва бузғунчилик ҳоким бўлади, бу эса халқнинг бошига келадиган энг катта офатдир»². Бу ерда коррупция нафақат иқтисодий зарар, балки ижтимоий онгнинг хасталаниши сифатида кўрилади.

Ижтимоий хатарлилиқ нуқтаи назаридан коррупциянинг энг ҳалокатли жиҳати унинг ижтимоий тенгсизликни чуқурлаштириши ва ахлоқий меъёрларни қадрсизлантиришидир.

¹ Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации. – М.: Академический проект, 2005. – С. 118.

² Фаробий, Абу Наср. Трактат о взглядах жителей добродетельного города. – Алматы: Наука, 1980. – С. 132.

Азизиддин Насафийнинг «нафс» таълимоти коррупциянинг психологик илдиэларини очиб беришда муҳим аҳамиятга эга. Насафий назариясига кўра, инсон ичидаги «хирс» ва «тама» жиловланмаса, у ижтимоий масъулиятни унутиб, ўзгалар ҳаққига тажовуз қилишдан қайтмайди. Насафий жамиятдаги бузғунчиликларни шундай тавсифлайди: «Эй дарвиш, билгилки, зулм ва ҳаром лўкма инсон қалбини қорайтиради. Қалби қорайган кимса эса нафақат ўзига, балки бутун жамиятга хавф солади, чунки унда инсоф ва адолат нури қолмайди»¹. Ушбу фалсафий ёндашув коррупцияни шунчаки жиноят эмас, балки инсонийлик қиёфасини йўқотиш деб билади. Юсуф Хос Ҳожиб эса коррупцияни давлатчиликнинг заволи деб атаб, уни «қонуннинг (тўру) кўр бўлиши» билан қиёслайди. Унинг фикрича, «Агар беклар порахўр бўлса, элнинг ризқи қирқилади, мамлакат харобага айланади ва одамлар ўртасида адоват кучаяди»². Бу эса коррупциянинг ижтимоий хавфлилик даражаси давлат хавфсизлиги билан тенг эканини англатади.

Ғарб ижтимоий фалсафасида коррупциянинг хатарлилик таҳлили унинг ижтимоий институтларни ва коммуникатив муҳитни бузишига қаратилган. Эмиль Дюркгейм назариясига кўра, коррупция - аномия ҳолатининг оқибати бўлиб, жамиятда ахлоқий жиловловчи кучлар кучсизланган пайтда юзага келади. Дюркгейм таъкидлайдики, «Ижтимоий тизимнинг ахлоқий меъёрлари шахснинг чексиз иштиёқларини жиловлай олмаса, жамиятда «норматив бўшлиқ» юзага келади ва бунда коррупция оддий ҳолга айланади»³.

Коррупциянинг ижтимоий-хатарлилик даражасини баҳолашда «аномия» назарияси муҳим ўрин тутати. Жамиятда ҳуқуқий ва ахлоқий меъёрлар ўз функциясини бажара олмай қолганда, индивид ўз мақсадларига эришиш учун ҳар қандай воситадан, жумладан, коррупциядан ҳам фойдаланишга мойил бўлади⁴. Бу ерда хатар шундаки, коррупция вақт ўтиши билан «соядаги ижтимоий норма»га айланиб қолади. Агар жамият аъзолари коррупцияни муаммоларни ҳал қилишнинг ягона ва самарали йўли деб қабул қила бошласа, бу ижтимоий онгнинг трансформациясига ва маънавий деградацияга олиб келади⁵. Роберт Мертон эса коррупцияни «структурвий аномия» сифатида тавсифлайди. Унинг фикрича, жамият инсон олдида бойлик ва ютуққа эришиш мақсадини қўйиб, лекин бунга қонуний йўл билан эришиш имкониятларини таъминламаса, шахс «ноқонуний инновация» - коррупция йўлига қиради. Мертон ёзади: «Ижтимоий тизимдаги номутаносиблик инсонни қонуний воситалардан воз кечиб, тезкор ва ноқонуний бойиш йўллари танлашга мажбур қилади»⁶. Бу ерда коррупция жамиятнинг ички тузилишидаги хатолик сифатида таҳлил этилади. Ижтимоий-структурвий таҳлил нуқтаи назаридан, коррупция жамиятдаги ресурсларнинг ноадолатли тақсимланишига сабаб бўлади. Роберт Мертон таъкидлаганидек, ижтимоий тизимдаги мақсадлар ва имкониятлар ўртасидаги номутаносиблик шахсни ноқонуний йўллари танлашга ундайди⁷. Коррупциянинг ижтимоий хатар сифатидаги яна бир қирраси бу унинг «институционал паралич» келтириб чиқаришидир. Давлат органлари ўзларининг асосий функцияларини - қонун устуворлигини

¹ Насафий, Азизиддин. Зубдат ул-хақойиқ (Ҳақиқатлар қаймоғи). – Тошкент: «Камалак», 1996. – Б. 78.

² Юсуф Хос Ҳожиб. Кутадғу билиг (Саодатга йўловчи билим). – Тошкент: «Юлдузча», 1990. – Б. 305.

³ Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / Пер. с фр. А.Н. Ильинского. – М.: Мысль, 1994. – С. 254.

⁴ Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Пер. с фр. А.Б. Гофмана. – М.: Канон, 1996. – С. 185.

⁵ Хабермас Ю. Проблема легитимации в позднем капитализме. – М.: Праксис, 2010. – С. 134.

⁶ Мертон Р.К. Социальная теория и социальная структура. – М.: АСТ, 2006. – С. 198.

⁷ Мертон Р.К. Социальная структура и аномия // Социологические исследования. – 1992. – № 3. – С. 104-114.

таъминлаш ва фуқаролар манфаатини ҳимоя қилишни тўхтатадилар¹. Фалсафий тилда айтганда, давлат «жамиятнинг хизматкори»дан «жамиятнинг юки»га айланади².

Глобал рисклар контекстида коррупция ижтимоий хатарли хулқ-атвор сифатида трансмиллий характер касб этади. У уюшган жиноятчилик, пул ювиш ва экстремизм каби бошқа глобал таҳдидлар билан чамбарчас боғлиқ. Улрих Бек таъкидлаганидек, замонавий «риск жамияти»да коррупция назорат қилиб бўлмайдиган тизимли хатарларни юзага келтиради³.

Замонавий «риск жамияти» шароитида коррупциянинг ижтимоий хавфи унинг трансмиллий характер касб этиши ва давлат бошқарувини «эгаллаб олиши» билан ифодаланади. Мишель Фуко қарашларида коррупция ҳокимият ва назорат тизимининг нотўғри ишлаши бўлиб, у жамиятдаги интизом ва тартибни мафкуравий восита билан ниқобланган зулмга айлантиради. Фуко фикрича, «Коррупция - бу ҳокимиятнинг ўз ваколатини шахсий фойдага айлантиришидир, бу эса жамиятдаги эркинлик ва ҳуқуқ тушунчаларини мазмунан емиради»⁴. Шу боис, коррупцияга қарши кураш фақат ҳуқуқ-тартибот органларининг иши эмас, балки бутун ижтимоий тизимнинг ахлоқий «санацияси» бўлиши лозим.

Янги Ўзбекистоннинг стратегик тараққиёт йўлида коррупцияга «мurosасизлик» тамойилининг қўйилиши ҳам мазкур ижтимоий-хатарли хулқ-атворнинг давлат ва жамият келажагига таҳдиди англаб етилгани билан боғлиқдир.

Хулоса. Юқорида келтириб ўтилган фикр ва мулоҳазалар, тасаввуфий-илмий таҳлилларга асосланиб қуйидаги хулосаларни илгари суриш мумкин:

- Коррупция замонавий «риск жамияти» шароитида шунчаки ҳуқуқий норма бузилиши эмас, балки ижтимоий онг ва институционал ишончнинг фундаментал асосларини емирувчи глобал патология сифатида тавсифланади. У тизимнинг ички механизмига сингган ҳолда, ижтимоий адолат тушунчасини мазмунсиз шаклга (симулякрга) айлантиради;

- Коррупция ижтимоий хавф сифатида инсон маънавиятидаги «микрососм» (ички деградация) ва жамиятдаги «макрососм» (институционал инқироз) кесишувида юзага келади. У шахснинг инсонийлик қиёфасини йўқотиши ва нафснинг жиловланмаслиги оқибати бўлиб, ижтимоий онгнинг хасталанишига олиб келади;

- Коррупция жамиятдаги «ижтимоий шартнома»нинг мазмунан бузилишига сабаб бўлиб, давлат институтларининг умумий манфаат ўрнига тор гуруҳлар эҳтиёжига хизмат қилишига, натижада легитимлик инқирозига ва «институционал паралич»га йўл очади;

- Ижтимоий хатар сифатида коррупция жамиятда ахлоқий жиловловчи кучлар сусайганда, «норматив бўшлиқ» (аномия) шароитида илдиз отади. У вақт ўтиши билан «соядаги ижтимоий норма»га айланиб, ижтимоий онгнинг трансформацияси ва маънавий деградацияни муқаррар қилади;

- Коррупция трансмиллий характер касб этиб, уюшган жиноятчилик ва экстремизм каби таҳдидлар билан чамбарчас боғланади. У ҳокимият ваколатларини шахсий фойдага айлантириш орқали жамиятдаги эркинлик ва ҳуқуқ тушунчаларини мазмунан емиради;

¹ Парсонс Т. О структуре социального действия. – М.: Академический проект, 2000. – С. 242.

² Фуко М. Надзирать и наказывать: Рождение тюрьмы / Пер. с фр. В. Наумова. – М.: Ad Marginem, 1999. – С. 64.

³ Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / Пер. с нем. В. Седельника. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – С. 96.

⁴ Фуко М. Нужно защищать общество: Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс. – СПб.: Наука, 2005. – С. 112.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

- Коррупцияга қарши самарали курашиш учун фақат жазо чоралари етарли эмас; бу жараён ижтимоий тизимнинг барча бўғинларида «антикоррупцион маданият»ни ва маънавий иммунитетни («ахлоқий санация») шакллантиришни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / Пер. с нем. В. Седельника. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
2. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации. – М.: Академический проект, 2005. – 528 с.
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Пер. с фр. А.Б. Гофмана. – М.: Канон, 1996. – 432 с.
4. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / Пер. с фр. А.Н. Ильинского. – М.: Мысль, 1994. – 399 с.
5. Мертон Р.К. Социальная структура и аномия // Социологические исследования. – 1992. – № 3. – С. 104-114.
6. Мертон Р.К. Социальная теория и социальная структура. – М.: АСТ, 2006. – 873 с.
7. Насафий Азизиддин. Зубдат ул-хақойиқ (Ҳақиқатлар қаймоғи). – Тошкент: «Камалак», 1996. – 96 б.
8. Парсонс Т. О структуре социального действия. – М.: Академический проект, 2000. – 880 с.
9. Фаробий Абу Наср. Трактат о взглядах жителей добродетельного города. – Алматы: Наука, 1980. – 212 с.
10. Фуко М. Нужно защищать общество: Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс. – СПб.: Наука, 2005. – 312 с.
11. Фуко М. Надзирать и наказывать: Рождение тюрьмы / Пер. с фр. В. Наумова. – М.: Ad Marginem, 1999. – 480 с.
12. Хабермас Ю. Проблема легитимации в позднем капитализме. – М.: Праксис, 2010. – 264 с.
13. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг (Саодатга йўлловчи билим). – Тошкент: «Юлдузча», 1990. – 560 б.

TA'LIM, JAMIYAT VA RAQAMLI MAKON: KORRUPSIYAGA QARSHI ONGNI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Kalandarova Farida Qalandarovna

Buxoro davlat texnika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirishning ahamiyati, uni rivojlantirishda ta'lim tizimi, ijtimoiy institutlar va raqamli makonning o'zini tahlil qilingan. Shuningdek, jamiyatda halollik, adolat va qonunga hurmat tuyg'ularini mustahkamlashda zamonaviy axborot texnologiyalari hamda fuqarolik jamiyati institutlarining roli yoritib berilgan. Maqolada korrupsiyaga qarshi madaniyatni yuksaltirish orqali jamiyat taraqqiyoti va davlat boshqaruvida shaffoflikni ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiya, korrupsiyaga qarshi madaniyat, ta'lim, ijtimoiy institutlar, raqamli makon, shaffoflik, huquqiy madaniyat, fuqarolik jamiyati, elektron hukumat, halollik, axborot texnologiyalari, qonun ustuvorligi.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Bugungi globallashuv davrida korrupsiya dunyo davlatlari taraqqiyotiga jiddiy xavf tug'dirayotgan muammolardan biri hisoblanadi. U iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi, davlat boshqaruviga bo'lgan ishonchni pasaytiradi va jamiyatda adolatsizlik muhitini yuzaga keltiradi. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashish nafaqat huquqiy yoki ma'muriy choralar bilan, balki jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish orqali ham amalga oshirilishi lozim. Bu esa korrupsiyaga qarshi madaniyat tushunchasining ahamiyatini yanada oshiradi. Korrupsiyaga qarshi madaniyat — insonlarda halollik, vijdonlilik, qonunga hurmat va jamoat manfaatini ustun qo'yish kabi qadriyatlarni shakllantiruvchi ijtimoiy-axloqiy muhitdir. Bunday madaniyat avvalo ta'lim tizimida, keyin esa oila, mahalla, ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar orqali rivojlantiriladi. Ta'lim inson kamolotini belgilaydigan muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Shu bois korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirishda ta'lim muassasalarining o'rni beqiyosdir. Bolalar va yoshlarda halollik, adolat va mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirish orqali kelajakda korrupsiyaga nisbatan murosasiz avlodni tarbiyalash mumkin. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida huquqiy bilimlarni kuchaytirish, korrupsiyaning salbiy oqibatlari haqida muntazam tushuntirish ishlarini olib borish muhim ahamiyatga ega. Dars jarayonlarida nafaqat nazariy bilimlar, balki hayotiy misollar orqali ham korrupsiyaning jamiyatga yetkazadigan zarari tushuntirilishi lozim. Shuningdek, ta'lim tizimida shaffoflikni ta'minlash ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Imtihon jarayonlarining adolatli tashkil etilishi, baholash tizimining ochiqligi va elektron platformalardan foydalanish korrupsion holatlarning oldini olishga yordam beradi. Agar ta'lim muassasasining o'zida adolat va halollik muhiti qaror topsa, bu yoshlar ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirishda oila, mahalla, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va ommaviy axborot vositalari muhim o'rin tutadi. Insonning dastlabki dunyoqarashi oilada shakllanadi. Agar ota-ona farzandga halol mehnat, qonunga hurmat va vijdonlilik kabi qadriyatlarni singdursa, u kelajakda korrupsiyaga qarshi qat'iy pozitsiyaga ega shaxs bo'lib yetishadi. Mahalla instituti ham jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mahallalarda huquqiy targ'ibot ishlarini kuchaytirish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish orqali korrupsiyaga qarshi ijtimoiy immunitetni mustahkamlash mumkin. Ommaviy axborot vositalari va jurnalistikaning roli ham kattadir. Matbuot orqali korrupsiya holatlarini ochib berish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va aholini xolis axborot bilan ta'minlash jamiyatda shaffoflikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, mustaqil jurnalistika korrupsiyaga qarshi kurashning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Fuqarolik jamiyati tashkilotlari esa davlat va jamiyat o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaradi. Ular aholining huquqiy ongini oshirish, jamoatchilik nazoratini tashkil etish va korrupsiya holatlariga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishda muhim ishtirok etadi.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar korrupsiyaga qarshi kurashishning samarali vositasiga aylanmoqda. Elektron hukumat tizimlari, onlayn davlat xizmatlari va raqamli platformalar inson omilini kamaytirish orqali korrupsion holatlarning oldini olishga yordam beradi. Masalan, elektron to'lov tizimlari, onlayn murojaat platformalari va elektron auksionlar davlat xizmatlarida shaffoflikni ta'minlaydi. Fuqarolarning davlat idoralariga bevosita bog'liqligini qisqartirish esa poraxo'rlik xavfini kamaytiradi. Raqamli makonning yana bir muhim jihati — axborot ochiqligidir. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali jamoatchilik davlat organlari faoliyatini kuzatish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa mansabdor shaxslarning mas'uliyatini oshiradi. Biroq raqamli makondan to'g'ri foydalanish muhimdir. Yolg'on axborotlar, asossiz ayblovlar yoki shaxsiy manfaat yo'lida tarqatiladigan ma'lumotlar jamiyatda ishonchsizlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun axborot madaniyatini ham rivojlantirish zarur. Korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirish uzoq muddatli va tizimli jarayon hisoblanadi. Buning uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim ahamiyatga ega:

- ta'lim tizimida huquqiy va axloqiy tarbiyani kuchaytirish;

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

- davlat xizmatlarini to'liq raqamlashtirish;
- jamoatchilik nazoratini kengaytirish;
- ommaviy axborot vositalari erkinligini ta'minlash;
- aholining huquqiy savodxonligini oshirish;
- yoshlarda halollik va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish.

Faqatgina qonunlar bilan emas, balki jamiyat ongida korrupsiyani qabul qilmaslik muhitini yaratish orqali samarali natijaga erishish mumkin. Xulosa qilib aytganda, korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirish jamiyat taraqqiyoti va davlat boshqaruvida shaffoflikni ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda ta'lim tizimi, ijtimoiy institutlar va raqamli texnologiyalar o'zaro uyg'unlikda faoliyat yuritishi lozim. Halollik, adolat va qonun ustuvorligi tamoyillari jamiyat hayotining asosiy qadriyatiga aylangandagina korrupsiyaga qarshi samarali kurashish mumkin bo'ladi. Shu bois har bir fuqaro korrupsiyaga qarshi madaniyatni shakllantirishda faol ishtirok etishi zarur.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2017.
2. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – taraqqiyot garovi. – Toshkent, 2017.
3. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: «O'zbekiston», 2021.
4. Ismoilov B. Huquqiy madaniyat va fuqarolik jamiyati. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Abdullaev A. Korrupsiyaga qarshi kurash asoslari. – Toshkent: Adolat, 2020.
6. Normatov N. Elektron hukumat va raqamli boshqaruv. – Toshkent: Akademnashr, 2022.
7. United Nations Convention against Corruption (UNCAC). – New York, 2004.
8. Klitgaard R. *Controlling Corruption*. – University of California Press, 1988.

KORRUPSIYA TUSHUNCHASINING NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY OQIBATLARI

Bozorova Ro'zigul Sharofovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Korrupsiya bugun paydo bo'lgan illat emas, u qadimdan buyon mavjud. Korrupsiyaga qarshi kurashgan birinchi davlat sifatida qadimgi Shumer tan olinadi. Yana bir tarixiy ma'lumotga ko'ra, korrupsiyaga qarshi kurash ilk bor miloddan avvalgi XXIV asrda Mesopotamiyaning Lagash degan shahar-davlatida boshlangan, lekin taassufki, barcha sa'y-harakatlar zoe ketgan. Keyingi zamonlarda ham korrupsiyaga qarshi kurashlar bo'lgan, lekin ularning bir qanchasi besamar yakun topgan.

Korrupsiya tushunchasining ma'nosi va uning tarixiy ildizlariga nazar tashlar ekanmiz, qadim yunon faylasufi Aristotel ta'kidlaganidek: «Hokimiyatga pul bilan erishgan odam undan daromad olishga intiladi» deb ta'kidlaydi. Yana bir o'rinda «Har qanday davlat tizimida — qonunlar va boshqa farmoyishlar orqali ishni shunday tashkil qilish kerakki, unda mansabdor shaxslarning noqonuniy yo'l bilan boyishiga yo'l qo'ymaslik lozim» degan fikrni keltiradi.

G'arb mutafakkirlaridan biri Sharl Monteskye korrupsiyani quyidagicha talqin etgan. «Asrlar tajribasidan ma'lumki, har qanday hokimiyat vakolatiga ega bo'lgan shaxs, uni suiiste'mol qilishga moyil bo'ladi va u ma'lum bir maqsadga erishmaguncha shu yo'nalishda yuradi.»

Poraxoʻrlik, mansabparastlik va adolatsizlikni nafaqat ijtimoiy illat, balki insoniylik va vijdonga qarshi jinoyat sifatida talqin etiladi.

Odil sudlov tizimida korrupsiyani tugatish yuzasidan qadimgi fors davlati – Ahamoniylar saltanatida shavqatsiz jazolar berish orqali kurash olib borilgan. Xususan tarixchi Geradotning xabar berishicha, shoh Kir II ning oʻgʻli Kambiz II davrida taraflaning biridan pora olgani uchun Sisami ismli sudyaning tiriklayin terisi shilinib, oʻtirgan kursisiga tortib qoʻyilgan hamda uning oʻgʻli shu vazifaga tayinlangan, toki, sudda ish koʻrayotgan chogʻida qaysi kursida oʻtirganini unutmasin. Shundan soʻng qadimgi fors sudyalari orasida bironta ham poraxoʻrlik holati aniqlanmagan. Ushbu voqea asosida chizilgan Gerard Davidning «Kambiz jazosi» va «Poraxoʻr sudyaning terisi shilinishi» diptix rasmlari Belgiyaning Brugge shahrining Ratusha susidan joy olgan.

Korrupsiya – nihoyatda ijtimoiy-siyosiy vayronkor kuch, uning oqibatida milliy iqtisodiyotga putur yetadi, ijtimoiy tengsizlik chuqurlashadi, xalqning davlat boshqaruvi hokimiyati organlariga ishonchi yoʻqoladi, uyushgan jinoyatchilik kuchayadi, jamiyatda maʼnaviyat izdan chiqq boshlaydi. Korrupsiya buzgʻunchilik tabiatiga ega ekani uchun ham insoniyot qadim zamonlardan boshlab unga qarshi kurashib keldi.

«Korrupsiya» soʻzining lugʻaviy maʼnosi «correi» - Rim huquqiga koʻra, yagona predmet boʻyicha majburiyat munosabatlari tomonlaridan biridagi bir necha ishtirokchilar tushuniladi, «rumpere» - Sindirmoq, zarar yetkazmoq, buzmoq, bekor qilmoq. Hozirgi kunda «Korrupsiya» (lotincha: «corruptio» — aynish, poraga sotilish) — mansabdor shaxsning oʻz mansabi boʻyicha berilgan huquqlarni shaxsiy manfatlari yoʻlida bevosita suiisteʼmol qilishidan iborat amaliyot.

Korrupsiyaning quyidagi toʻrt asosiy sababini keltirish mumkin.

1. Shaxsiy sabablar. Korrupsiya «yomon» hodisa, u yaxshi taʼlim-tarbiya koʻrmaslik va kam maosh oladigan amaldorlarning nokasligi oqibatida paydo boʻladi.

2. Institutsional sabablar. Bunda boshqaruvning kuchsizligi asosiy omil sanaladi. Masalan, kadrlar tayyorlash, hisobga olish va nazorat qilishning samarasizligi, mansabdorlarni yollashning osonligi va ularni oson ishdan haydash, ularda uzoq vaqt mansabda turishga ishonchsizlik paydo boʻlishi kabilar korrupsiyani ragʻbatlantiruvchi omillardir.

3. Tizimiy sabablar. Hukumat baʼzan jamiyatning shunday talablariga duch keladiki, ularni bajarishning rasmiy tartiblari hali aniq ishlanmagan boʻladi yoxud ular koʻp miqdorda mablagʻ talab etadi va aksar holda uzoq muddatlarga choʻziladi. Shunday holatlarda korrupsiyaga toʻgʻridan-toʻgʻri va qisqa yoʻllar ochiladi.

4. Koʻp tomonlama sabablar. Baʼzan davlat rahbariyatining oʻziga xos xulqi tufayli davlat boshqaruvida hal qiluvchilik rolini «shaxsiy» omillar bajaradi. Bunday sharoitda davlat mansablariga ishonchga sazovor odamlar tayinlangan taqdirda ham institutsional va tizimga oid muammolar sabab korrupsiya koʻpayadi.

Korrupsiyaning eng koʻp tarqalgan turlari boʻlib, bugungi kunda jamiyatni orqaga tortadigan illat sifatida qoraladi.

Poraxoʻrlik yaʼni pora olish va pora berish, Bu korrupsiyaning eng keng tarqalgan shaklidir. Mansabdor shaxs maʼlum xizmatni bajarish yoki qonuniy ishni tezlashtirish evaziga moddiy yoki nomoddiy manfaat oladi. Masalan, imtihondan oʻtkazish uchun pul olish, tender yutib berish evaziga manfaatdor boʻlish, sud yoki huquqni muhofaza qilish organlarida noqonuniy «kelishuv». Ilmiy jihatidan qaraganda bu holatda davlat hokimiyati xususiy manfaatga xizmat qiladi va huquqiy tenglik buziladi.

Buyuk yozuvchi Abdulla Qahhor oʻz asarlarida poraxoʻrlik, adolatsizlik va mansabni suiisteʼmol qilishni keskin tanqid qilgan adiblardan biridir. U ayniqsa «Oʻgʻri», «Sinchalak», «Tobutdan tovush» kabi asarlarida jamiyatdagi illatlarni fosh etgan. Abdulla Qahhorning poraxoʻrlik mazmuniga yaqin mashhur fikrlaridan biri quyidagicha keltiriladi: «Pora — jamiyat

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

tanasisiga tushgan yara.» Adibning «O'g'ri» hikoyasi ham aynan poraxo'rlik va ijtimoiy adolatsizlikni badiiy ochib beruvchi asarlardan biri sifatida baholanadi. Shuningdek, achchiqtosh rukni ostidagi «Kafan o'g'rilari kim?» maqolasida poraxo'rlikni «Boshiga ish tushgan odamni shilish - o'likning kafanini yechib olishday gap». Uning qiyoslashi bu illatning naqadar jirkanch va g'ayriinsoniy ekanini chuqur ochib beradi. Shu bois Abdulla Qahhor asarlari bugungi kunda ham korrupsiya va ma'naviy tanazzulga qarshi kurashishda muhim ma'naviy-marifiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Firibgarlik — bu shaxsning aldash, yolg'on ma'lumot berish yoki ishonchni suiiste'mol qilish orqali boshqalarning mulki, puli yoki huquqlarini noqonuniy egallashidir. Huquqshunoslikda u mulkiy jinoyatlar tarkibiga kiradi va ko'plab davlatlar qonunchiligida jinoiy javobgarlikka sabab bo'ladi. Ilmiy jihatdan firibgarlik -psixologik manipulyatsiya, axborotdan noto'g'ri foydalanish, ishonchni buzish asosida sodir etiladigan ijtimoiy-huquqiy hodisa sifatida talqin qilinadi.

Firibgarlikning asosiy turlaridan biri moliyaviy firibgarlik bo'lib, bu eng keng tarqalgan tur bo'lib, pul yoki moddiy boylikni noqonuniy qo'lga kiritishga qaratiladi. Uning asosiy ko'rinishlarisifatida soxta investitsiya loyihalari, kredit firibgarligi, qalbaki hujjatlar bilan pul olish, piramida sxemalarini aytish mumkin. Masalan, shaxs «katta foyda» va'da qilib odamlardan pul yig'adi, lekin aslida investitsiya mavjud bo'lmaydi. Moliyaviy firibgarlik insonlarning tez boyish istagi va iqtisodiy savodxonlikning pastligidan foydalanadi.

Shuningdek bugungi kunda eng ko'p uchraydigan internet firibgarligi-(kiberfiribgarlik) axborot texnologiyalari orqali amalga oshiriladigan aldov usullaridir. Kiberfiribgarlikning Phishing (soxta havolalar orqali ma'lumot o'g'irlash), soxta internet-do'konlar, telegram yoki ijtimoiy tarmoqdagi aldovlar, bank kartasi ma'lumotlarini qo'lga kiritish kabi turlari mavjud. Masalan, «Bankdanmiz» deb telefon qilib SMS-kodni so'rash kabi aldov bositalaridan foydalaniladi. Kiberfiribgarlik raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan transmilliy jinoyat shakliga aylangan. Firibgarlik - murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisa bo'lib, u iqtisodiy manfaat, psixologik manipulyatsiya va axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy davrda ayniqsa kiberfiribgarlik va moliyaviy firibgarlik turlari kengayib bormoqda. Shu sababli unga qarshi kurashishda: huquqiy mexanizmlarni kuchaytirish, raqamli savodxonlikni oshirish, jamoatchilik nazoratini rivojlantirish, axloqiy tarbiyani mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tovlamachilik — bu shaxsning qo'rqitish, bosim o'tkazish, tahdid qilish yoki obro'siga zarar yetkazish orqali boshqalardan pul, mulk yoki boshqa manfaat talab qilishidir. Huquqiy jihatdan u jinoyat hisoblanadi va mulkiy manfaatni noqonuniy egallashga qaratilgan harakat sifatida baholanadi. Ilmiy-huquqiy adabiyotlarda tovlamachilik: **majburiy psixologik bosim, qo'rqitish mexanizmi, g'arazli manfaat olish usuli** sifatida talqin qilinadi. Bu jinoyatda jabrlanuvchi ixtiyoriy emas, balki qo'rquv yoki bosim ostida harakat qiladi. Tovlamachilikning asosiy belgilari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin. Tahdid ya'ni, qo'rqitish yoki zarar yetkazish bilan bosim qilish; G'arazli maqsad - Pul yoki manfaat olish; Ruhiy bosim - Jabrlanuvchini majburlash; Noqonuniy talab - Qonunga zid ravishda mulk yoki xizmat talab qilish. Tovlamachilik — jamiyat xavfsizligi, iqtisodiy barqarorlik va inson huquqlariga tahdid soluvchi jinoyatdir. U nafaqat moddiy zarar, balki kuchli ruhiy va ijtimoiy oqibatlarini ham keltirib chiqaradi. Shu sababli, huquqiy savodxonlikni oshirish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish, korrupsiyaga qarshi kurashish, yoshlarni halollik ruhida tarbiyalash tovlamachilikning oldini olishda muhim omil hisoblanadi.

Nepotizm (qorindosh-urug'chilik, og'aynichilik) Nepotizm — mansabdor shaxsning xizmat vakolati yoki ijtimoiy mavqeidan foydalanib qarindoshlari, yaqinlari yoki tanish bilishlariga asossiz imtiyoz yaratishi, ularni lavozimga tayinlashi yoki manfaat bilan ta'minlashidir.

Atama lotincha «nepos» — «jiyan», «qarindosh» ma'nosidan kelib chiqqan. Dastlab bu tushuncha o'rta asrlarda diniy amaldorlarning qarindoshlarini yuqori lavozimlarga qo'yishini ifodalagan. Hozirgi davrda esa nepotizm davlat boshqaruvi, biznes, ta'lim va boshqa ijtimoiy institutlarda uchraydigan korrupsiyaviy hodisa sifatida talqin qilinadi.

Ilmiy nuqtai nazardan nepotizm: ijtimoiy adolat tamoyilining buzilishi; meritokratiya (malaka va qobiliyatga asoslangan tizim)ning yemirilishi; institutsional korrupsiya shakli; boshqaruv samaradorligini pasaytiruvchi omil sifatida baholanadi. Sotsiologiyada nepotizm: «ijtimoiy aloqalarni professional mezonlardan ustun qo'yish», siyosatshunoslikda esa davlat hokimiyatining xususiy manfaatlarga xizmat qilishi ko'rinishida talqin qilinadi.

Nepotizmning asosiy ko'rinishlari bu qarindoshlarni lavozimga tayinlash bo'lib, eng keng tarqalgan shaklidir. Masalan, rahbarning farzandi yoki qarindoshini tanlovsiz ishga olish yoki malakasiz qarindoshni yuqori lavozimga qo'yish hisoblanadi. Bu holat tashkilotda professional raqobatni yo'q qiladi va kadrlar sifatini pasaytiradi.

Og'aynichilik (do'st-bilishchilik) Bu qarindoshlik emas, balki yaqin tanishlar, do'stlar yoki manfaatdor guruhlariga imtiyoz berishdir. Uning asosiy ko'rinishlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin. Misol uchun, tenderlarni «o'z odamlariga» berish, ishga faqat tanishlarni olish, xizmat o'sishida adolatsizlikka yo'l qoyish amalga oshiriladi. Demak, Nepotizm — qarindoshlarga imtiyoz bo'lsa, favoritizm yoki og'aynichilik — do'st va yaqinlarga imtiyoz berish hisoblanadi. Nepotizm - faqat qarindoshchilik emas, balki meritokratiya, adolat va professional boshqaruvga qarshi bo'lgan ijtimoiy-korrupsiyaviy hodisadir. U davlat institutlari samaradorligini pasaytiradi, korrupsiyani kuchaytiradi va jamiyatdagi teng imkoniyatlar tamoyilini buzadi. Zamonaviy demokratik jamiyatlarda nepotizmga qarshi kurash: shaffoflik, qonun ustuvorligi, professional tanlov, fuqarolik nazorati asosida olib boriladi.

Xulosa qilib aytganda, korrupsiyaga qarshi kurash tarixiy jarayonda turli davlatlarning huquqiy va institutsional tajribalari asosida shakllangan. Ayrim mamlakatlar, xususan Shvetsiya, Singapur, Yangi Zelandiya va Shveysariya samarali boshqaruv, shaffoflik va kuchli huquqiy tizim orqali korrupsiyani keskin kamaytirishga erishgan. Bu tajribalar shuni ko'rsatadiki, korrupsiyani butunlay yo'q qilish murakkab bo'lsa-da, uni qat'iy qonunchilik, siyosiy iroda va jamoatchilik nazorati orqali sezilarli darajada jilovlash mumkin. Shu bois mazkur davlatlar tajribasi bugungi kunda barcha jamiyatlar uchun muhim amaliy va ibratli model hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Исроилов Боҳодир. Коррупция ва унга қарши курашишга оид атамалар ҳамда иборалар изоҳли луғати. Илмий-амалий қўлланма. «Tafakkur» nashriyoti Toshkent – 2019.
2. Robert Klitgaard – «Controlling Corruption» Korrupsiyaning kelib chiqish sabablari va uni kamaytirish bo'yicha klassik ilmiy asar.
3. Susan Rose-Ackerman & Bonnie J. Palifka – «Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform». Korrupsiyaning siyosiy va iqtisodiy oqibatlarini chuqur tahlil qiladi.
4. Vito Tanzi – korrupsiya va davlat moliyasi bo'yicha ilmiy ishlari Davlat boshqaruvida korrupsiyaning iqtisodiy ta'siri yoritilgan.

КОРРУПЦИЯГА КУРАШИШДА ЖАМИЯТНИНГ ЎРНИ

Султонова Латофат Саъдуллаевна

Бухоро давлат техника университети катта ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада коррупцияга курашишда жамиятнинг ўрни, унинг юзага келишидаги ҳолатлар ва тарихда порахўрликнинг оқибатлари унга қарши қўрилган чоралар, коррупциянинг вужудга келишининг асосий манбалари, буюк шахсларнинг коррупцияга ҳақидаги фикрлари ҳақида мулоҳаза юритилган.

Таянч сўзлар: коррупция, иллат, жамият, порахўрлик, иқтисодий камчилик.

Резюме. В статье рассматриваются роль общества в борьбе с коррупцией, обстоятельства ее возникновения и последствия взяточничества в истории, меры, принимаемые против него, основные источники возникновения коррупции, мнения великих людей о коррупции.

Ключевые слова: коррупция, корруппере, общество, взяточничество, экономическое неблагополучие.

Summary. The article discusses the role of society in the fight against corruption, the circumstances of its occurrence and the consequences of bribery in history, the measures taken against it, the main sources of corruption, the opinions of great people about corruption.

Key words: corruption, corruption, society, bribery, economic trouble.

Таъкидлаб ўтиш ўринлики, ушбу зарарли ҳодиса катта ва кичик, бадавлат ва камбағал бўлишидан қатъий назар, барча мамлакатларда учрайди. Ушбу зарарли иллатни бартараф этиш бўйича жаҳон ҳамжамияти томонидан бир қатор самарали ишлар амалга оширилаётган бўлсада, ҳанузгача у бартараф этилмапти. Биз куйида коррупциянинг тарихий илдизларига ва унга қарши курашиш хусусида фикр юритмоқчимиз. Коррупция (лот. *Corrumpere* — *бузмоқ*) термини одатда мансабдор шахслар томонидан унга берилган мансаб ваколатлари ва ҳуқуқлардан ўзларининг шахсий манфаатларини кўзлаб қонунчилик ва ахлоқ қоидаларига зид равишда фойдаланишини англатади. Коррупция -бу жамиятни турли йўллар билан исканжага оладиган даҳшатли иллатдир.

Мазкур иллат демократия ва ҳуқуқ устуворлиги асосларига путур етказди, инсон ҳуқуқлари бузилишига олиб келади, бозорлар фаолиятига тўсқинлик қилади, ҳаёт сифатини ёмонлаштиради ва одамлар ҳаётининг таҳдид соладиган уюшган жиноятчилик, терроризм ва бошқа ҳодисалар илдиз отиб, гуллаши учун шароит яратиб беради. Кўп ҳолларда бу атама сиёсий элитадаги бюрократик аппаратга қарата ишлатилади. Коррупция кўплаб давлатларнинг жиноят ва маъмурий қонунчилиги билан ҳуқуққа қарши ҳаракат сифатида таъкиб қилинади.

Коррупциянинг тарихий ўзаклари жуда жуда қадимга бориб тақалиб, бу ҳол қабилада маълум даврга эга бўлиш учун қабила сардорларига совғалар бериш одатидан келиб чиққан деб тахмин қилинади. Ўша даврларда бу нормал ҳолат сифатида қабул қилинган. Бироқ давлат аппаратининг мураккаблашуви ва марказийлашуви коррупциянинг давлат ривожланишига катта тўсиқ эканлигини кўрсатди. Коррупцияга қарши курашган биринчи давлат сифатида қадимги Шумер давлати тан олинади.

Қадимги давлатларни айниқса ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг порахўрлиги қаттиқ ташвишга солганлиги бизгача сақланиб қолган манбалардан маълум. Чунки бу ҳолат давлатнинг обрўсига жуда қаттиқ путур етказарди. Дунёнинг етакчи динларида ҳам биринчи навбатда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг порахўрлиги қаттиқ қораланади. Жумаладан, Инжилда «Совғаларни қабул қилма, чунки совға кўрни кўрадиган қилади ва ҳақиқатни ўзгартиради» дейилган бўлса, Қуърони Каримда «Бошқаларнинг мулкини ноҳақ йўл билан олмангиз ва бошқаларга тегишли бўлган нарсаларни олиш учун ўз мулкингиздан ҳокимларингизга пора қилиб узатмангизлар» дейилган. XVIII асрнинг иккинчи ярмига келиб жамият давлат бошқарув аппаратининг иш сифатида тобора кўпроқ таъсир кўрсата бошлади. Бу ўша даврда қабул қилинган бир қатор қонун ҳужжатларида ўз

аксини топган. Жумладан, 1787 йилда қабул қилинган АҚШ Конституциясида пора олиш АҚШ президентини импечментга тортиш мумкин бўлган икки жиноятнинг бири сифатида кўрсатиб ўтилган.

Сиёсий партияларнинг вужудга келиши ва уларнинг мамлакат ҳаётидаги ўрнининг ошиб бориши XIX-XX асрларда ривожланган давлатларда коррупциянинг дунёнинг бошқа мамлакатларига нисбатан анча камайишига олиб келди. Ушбу иллатни тадқиқ қилган бир қатор йирик мутахассислар куйидаги факторларни коррупцияни юзага келтирувчи омиллар сифатида кўрсатади. Коррупцияга қарши курашда жаҳон мамлакатлари тажрибасини ўрганиш шуни кўрсатадики фақатгина жиноий қонунчиликни оғирлаштириш йўли билан бу салбий иллатга қарши курашиб бўлмайди (ХХР да жуда кўп миқдорда пора олганлик учун ўлим жазоси мавжуд). Бу иллатни енгиш учун биринчи навбатда аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, фуқаролик институтлари фаолиятини кучайтириш лозим бўлади.

Коррупцияга қарши кураш дунё миқёсида бугунги кунинг энг долзарб масалаларидан бир бўлиб қолмоқда. Бу иллатга қарши кураш дунёнинг кўплаб мамлакатларини қамраб олмоқда. Ўзбекистон Республикаси ҳам коррупцияга қарши курашга ўз ҳиссасини қўшиб келмоқда. Ҳозирги пайтда республикада коррупцияга қарши кураш доирасида бир қатор дастурлар қабул қилинди ва улар бўйича кенг қамровли ишлар амалга оширилиб келинмоқда.

Ҳозирда мамлакатимизда коррупциянинг олдини олиш ва унга қарши курашиш соҳасида аҳолимизнинг ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятини ошириш агентлик билан бир қаторда адлия органларининг ҳам устувор вазифаларидан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Коррупцияга қарши курашиш. Дарслик. // Масъул муҳаррир: А.Ш. Бекмуродов: – Тошкент: «Akademiya», 2022. – 344 б.
2. Бурханов А., Хайитов Х. Ўзбекистонда коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги ислохотлар янги босқичда // «Жамият ва бошқарув» журнали, –Тошкент: 2021. – № 4. – Б. 14-23.
3. Сафаров Т. Давлат органларида коррупциявий омилларни бартараф этиш – соҳа тараққиётининг муҳим омили. – Т.: Юридик фанлар ахборотномаси, 2020. Б. 236.
4. Коррупцияга қарши курашиш бўйича 2021-2022 йилларга мўлжалланган Давлат дастури/ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 июлдаги ПФ-6257-сон Фармонида 1-илова//Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.07.2021 й., 06/21/6257/0645-сон.
5. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясини белгилаш ҳамда уни жорий йилда амалга ошириш масалалари муҳокамаси юзасидан ўтказилган видеоселектор йиғилишида сўзлаган нутқи//Халқ сўзи, 2022 йил, 27 январь.

АЗИЗИДДИН НАСАФИЙ ТАСАВВУФИЙ ҚАРАШЛАРИДА «ҲАЛОЛЛИК ВАКЦИНАСИ» ВА КОРРУЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШ МАСАЛАЛАРИ

Нарзиев Зубайдилло Ибодиллоевич

Бухоро давлат педагогика институти «Ижтимоий фанлар» кафедраси доценти

Кириш. «Ҳалоллик вакцинаси» концепцияси Янги Ўзбекистонда коррупцияга қарши кураш ва давлат хизматчилари ҳамда ёшлар онгига ҳалоллик стандартини сингдириш

мақсадида илгари сурилган. Тиббиётда вакцина организмга ташқи хавфларга қарши иммунитет беради. Азизиддин Насафийнинг тасаввуф фалсафасида эса «нафс жилов» худди шу вазифани бажаради. «Ҳалоллик вакцинаси» тушунчаси замонавий ижтимоий-сиёсий термин бўлса-да, унинг маънавий ва фалсафий илдизлари кўплаб мутасаввифлар қатори Азизиддин Насафий маънавий меросига, хусусан, унинг «Зубдатул-ҳақойиқ» ва «Инсони комил» асарларидаги нафсни поклаш ва ички ислохот ғояларига бориб тақалади ва бу вакцинанинг «маънавий таркиби» (компоненти) бўлиб хизмат қилади.

Муҳокама ва таҳлиллар. Азизиддин Насафийнинг «Инсони комил» ва «Зубдатул-ҳақойиқ» асарларидаги ғоялар бевосита «коррупция» атамасини ишлатмаса-да, бу иллатнинг маънавий ва психологик илдизларини кесишга қаратилган мукаммал тизимни таклиф этган. Насафий таълимоти асосида «ҳалоллик вакцинаси»ни Янги Ўзбекистонда «маърифатли комил шахс»ни шакллантириш механизми сифатида қуйидагича таҳлил қилиш мумкин. Таҳлиллар асосида шуни таъкидлаш ўринлики, Насафийнинг «Мақсади ақсо» асарида коррупциянинг асосий сабаби сифатида инсоннинг «баҳойим» (ҳайвоний) ва «Шайтоний» мартабаларда қолиб кетишини кўриш мумкин¹.

Насафий инсон ичида тўртта куч доимий рақобатда эканини айтади. баҳойим (очкўзлик) ва сибойи (ғазаб, ҳукмронликка интилиш) қувватлари коррупциянинг «ёқилғиси» ҳисобланади. Агар шахс маърифат билан қуролланмаса, унинг ичидаги шайтоний қувват (макр ва хийла) ушбу инстинктларни амалга ошириш учун йўл қидира бошлайди. Маърифатли комил шахс - бу ақл ёрдамида ушбу кучларни малакутий (фариштавий, яъни соф ахлоқий) йўналишга бура олган шахсдир². Аллома «Мақсади ақсо»да ушбу тўрт мартабани «Ронда» (солик-йўловчи)нинг сафари доирасида баён қилган. Унинг фикрича, инсоннинг жисми ушбу тўртта хусусиятнинг жамланмасидир. Комил инсон бўлиш учун киши ўз ичидаги ҳайвонни (очкўзликни) жиловлаши, йиртқични (ғазабни) мувозанатга солиши, шайтонни (макрни) енгиши, фариштани (руҳни) эса ҳоким қилиши керак.

Насафийнинг ушбу эволюцион ёндашуви маърифатли комил шахсни шакллантиришда индивидуал масъулиятни кучайтиради. Шахс коррупцияга қўл урар экан, у шунчаки жиноятчи эмас, балки маънавий жиҳатдан «инсонийликдан ҳайвонийликка қайтган» мавжудот сифатида талқин қилинади. Бу эса таълим-тарбия жараёнида ёшларда ўз инсоний мартабасини асраш туйғусини уйғотишда муҳим аҳамиятга эга.

Насафий «Инсони комил» асарида комил шахсни «Комили озод» деб атаган. Янги Ўзбекистонда эркин фикрлайдиган, маънавий қарамликдан холи шахсни шакллантиришда Насафийнинг «озодлик» тушунчаси муҳим³. Унинг фикрича, инсон моддий дунё асирлигидан (тама, пора, нафс) қутулсагина ҳақиқий эркинликка эришади. Бу механизм шахсда ташқи таъсирларга (ёт ғоялар, коррупцион таклифлар) нисбатан маънавий барқарорликни шакллантиради. Коррупция ва ҳаром лўқма - бу маънавий вирусдир. Насафий айтадики, агар инсон ўз нафсини тарбиялаб, «қаноат» мақомига эришса, унда ташқи таъсирларга (пора, тамагирлик) нисбатан табиий нафрат ва иммунитет шаклланади.

¹ ۱۲. —. ۱۳۵۱. نەفسى، عزیزالدین. مقصد اقصی. به کوشش حامد ربانی. — تهران: کتابخانه علمیه حامدی، ۱۳۵۱. — ص ۱۲. (Насафий, Азизиддин. Мақсади ақсо. Ҳамид Раббоний таҳрири остида. — Техрон: Китобхонаи илмийи Ҳамидий, 1351 (1972). — Б. 12.)

² ۱۲. —. ۱۳۵۱. نەفسى، عزیزالدین. مقصد اقصی. به کوشش حامد ربانی. — تهران: کتابخانه علمیه حامدی، ۱۳۵۱. — ص ۱۲. (Насафий, Азизиддин. Мақсади ақсо. Ҳамид Раббоний таҳрири остида. — Техрон: Китобхонаи илмийи Ҳамидий, 1351 (1972). — Б. 12.)

³ ۱۲. —. ۱۳۸۵. نەفسى، عزیزالدین. الانسان الكامل. — تهران: طهوری، ۱۳۸۵. — ص ۱۲. (Насафий, Азизиддин. Инсони комил. — Техрон: Тахурий, 1385. — Б. 12.)

Насафий ўз асарларида инсон учун энг зарур бўлган моддий эҳтиёжлар (овқат, кийим, уй-жой) меъёрини - «ма-лабудд» деб атайди.

Насафийнинг таълимоти марказида турган Насафий фикрича, инсон ўз эҳтиёжидан ортиғига ружу қўйса, у нафс бандисига айланади ва ҳалолликдан чекинади. «Ҳалоллик вакцинаси» жамиятда бойлик тўплашга бўлган носоғлом интилишни даволаши керак. Азизиддин Насафийнинг мазкур мавзудаги қарашларида ҳам ҳаром емаслик, ҳаромдан қочиш, ҳаром ишларни қилмаслик, исроф қилмаслик, исор қилиш, подшоҳларнинг молидан емаслик, тўкин-сочинлик бўлсада, ундан зарурат даражасида фойдаланиб, бошқаларга улашиш каби масалаларга урғу берилган. Мисол тариқасида, мутафаккирнинг қуйидаги «Эй азиз (эй дарвеш)! Ҳаром ема, ҳаром ишни қилма ва бировни маҳрум қилма. Зеро, ҳақиқатда ўзингни маҳрум этарсан. Ҳалолдан зарурат миқдорини емак еб ол. Зарурат қадар либос (кийим) кий. Исроф қилма. Албатта, мужозат(жазолар) ва мукофот бўлиши ҳақиқатдир¹. Шунга мувофиқ тарзда шундай хулоса қилиш мумкинки, мўл-кўлчилик ортидан албатта торлик, торлик ортидан албатта тўқислик келади. Кимки, торлик ва мақсадсизлик унга етишини хоҳламаса, ихтиёри (танлови) билан мўл-кўлчилик ва мақсадни тарк этмоғи керак. Ҳамма нарса кўп бўлгани билан инсон ўзига нисбатан ҳам, бошқаларга нисбатан исроф қилишга йўл бермаслиги ва исор(ўзидан кўра бошқаларнинг манфаатини ўйлаб фидокорлик қилиш) қилиши лозим. Яъни муҳим бўлганда бир муҳтожга ёрдам бериш, мўл-кўлчиликдан зарурат миқдори билан кифояланиш (қаноатланиш) керак. Мазкур муаммо борасидаги фикрларимизни давом эттирар эканмиз, Насафийнинг ахлоқий қарашларида подшоҳлар молидан емаслик ва уни қабул қилмаслик, вақф моли (вақф мулки) қалбни сиёҳ(қора қилиши, булғаш), шунингдек, миннат қилган кишининг молидан емаслик ва қабул қилмаслик, зеро у мол кўп тафриқа (ихтилоф) ва парокандалик (тарқоқлик)ни келтириб чиқариши ҳақида айтиб ўтилган. Мол-мулкнинг харжи унинг қийматига киради. Яъни ҳар не тарик(йўл) билан келса, шу йўл билан чиқиб кетиши, агар ҳаромдан келса, ҳаромхўрларга сарф бўлиши, бир ишга сарф бўлса, у ишда ўзига тафриқа (ихтилоф) ва ранж (машаққат) ҳосил бўлиши, бир ишга сарф бўлса, у ишда унга бутунлай роҳат ва хотиржамлик ҳосил бўлиши ҳақида сўз борган.

Насафийнинг «қаноат» ва «инсоф» ҳақидаги таълимоти бу вакцинанинг асосий таъсир этувчи моддасидир. Насафий комил инсоннинг тўрт шартидан бири сифатида «яхши феъл» (солиҳ амал)ни кўрсатади. Ҳалоллик фақат назария эмас, у амалда, иш жараёнида кўриниши керак. Насафий таълимотидаги «амал» тушунчаси давлат хизматчисининг ўз вазифасига бўлган садоқатини ва касбий этикасини ифодалайди. Коррупция - бу ахлоқий бузилишнинг энг юқори нуктаси ва «комил инсон» ғояси коррупцияга қарши энг кучли «ички назорат» механизмидир. Насафий инсонни ўз нафсини жиловлашга ўргатиш орқали уни моддий дунё ўткинчи лаззатларидан (пора, ҳаром бойлик) юқори туришга чақирган ва дунёпарастлик ҳамда ҳаддан ташқари мол-дунёга берилишни инсон маънавиятини ҳалок қилувчи заҳар деб билади. Мутасаввиф ўзининг маънавий меросида солиқ (йўловчи) учун нафақат ҳаром, балки шубҳали луқмани ҳам ман этган. Унинг фикрича, таъма иймон саломатлигига зарар еткази², шубҳали нарса инсоннинг маънавий нурини сўндиради. Насафий таъмадан қутулишнинг йўли сифатида тақвони кўрсатган ва тақво-эгалланган касб орқали ҳалол луқма топиш, бировнинг молидан, шубҳали ризқдан, давлат моли ҳамда золим

¹ Neseфі. *Tenzil - Tasavvufda* Varlık Bilgi ve İnsan. Yayına Hazırlayan Selami Şimşek. Litera Yayıncılık. İstanbul. 2020., - S. 155.

² Азизиддин Насафий. Комил инсон китоби. Нажмиддин Комилов, Олимжон Давлатов таржимаси. Ғафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, Тошкент: 2021. -Б. 79.

кимсаларнинг саховатидан эҳтиёт сақлаши лозим. Шунингдек, сўз ва амалда огоҳ бўлиб, ихлос билан яшашни ҳамда риё ва ҳасаддан сақланишни таъкидлаган¹.

«Комил инсон китоби» асарининг бешинчи рисоласи еттинчи фаслида «Сулук шартлари»ни таҳлил қилар экан, сулукнинг олти шартидан бирини тарк дея таъкидлаган ва таркнинг (мол-дунёни тарк этмоқ, амал ва мансабни тарк этмоқ, мол-дунё ва амал-мансаб ҳавасини тарк этмоқ, гуноҳ қилишни тарк этмоқ, ёмон хислатларни тарк этмоқ)дан иборат беш кўринишини кўрсатиб, буларга асир бўлган инсоннинг охири хароб бўлишини таъкидлаган. Масалан алломанинг «...аниқ билгилки, тинчлик ва хотиржамлик мол-дунё ва амал-мансабда эмас. Мол-дунё ва амал-мансаб паришонлик ва ғам-ғуссага сабабдир. Хотиржамлик омонликда, соғлиқда, етарли ризқ ва донишмандлар суҳбатидадир»² - дейди мутасаввиф. Бошқа бир ўринда Насафий «Билгилки, донишманд кимсалар бу дунёда бирор нарсани хоҳласалар, фақат бу нарсадан уларга хотиржамлик ва фароғат етиши, паришонлик ва ғусса етишмаслиги учун талаб қиладилар. Донишманд кимсалар тинчлик ва хотиржамлик талабида эканлар, демак, тинчлик ва хотиржамлик катта неъмат ва бебаҳо роҳат эрур»³ - деб таъкид этади. Шунингдек, Азизиддин Насафийнинг «Зубдатул-хақойиқ» асаридаги «омонатдорлик» ва «ҳалоллик»⁴ каби тушунчаларни маърифатли комил шахс қиёфасини шакллантиришдаги ўрни бекиёсдир. Насафий таълимотида «маърифат» шунчаки маълумот тўплаш эмас, балки борлиқдаги илоҳий тартибни англаш ва унга риоя қилишдир.

Мазкур контекстда «омонатдорлик» шахснинг ижтимоий ва ахлоқий қиёфасини белгиловчи бош мезон сифатида намоён бўлади. Мутасаввиф таъкидлайдики, инсон қанчалик билимли бўлмасин, агар унинг табиатида «рости» (тўғрилиқ, ҳалоллик) бўлмаса, у маърифатнинг моҳиятини англамаган ҳисобланади. Маърифатли комил шахс учун ҳалоллик ташқи қонун эмас, балки унинг «зотий» яни фитрий (ички, ажралмас) сифатига айланиши керак.

«Комил инсон китоби»да Насафий тинчлик ва хотиржамликка эришишнинг муҳим йўли сифатида мол-дунё, амал ва мансабга боғланиб қолмасликни кўрсатиб ўтган ҳамда миллий ва умуминсоний қадриятларга хос бўлган куйидаги фикрларни илгари сурган. Масалан, «Эй дарвеш! Сен ҳам тинчлик ва хотиржамлик талабида бўлгин! Нимаики паришонлик ва ғам-ғусса сабаби бўлса, ўзингдан улоқтир ва унинг бандида бўлма. Аниқ билгилки, тинчлик ва хотиржамлик мол-дунё ва амал-мансабда эмас. Мол-дунё ва амал-мансаб паришонлик ва ғам-ғуссага сабабдир. Хотиржамлик омонликда, соғлиқда, етарли ризқ ва донишмандлар суҳбатидадир»⁵ - дейди Насафий. Унинг фикрича, агар жамиятда амалдорлар ёки илм аҳли нафсга асир бўлса, адолат мезони бузилади. Бугунги тил билан айтганда, манфаатлар тўқнашуви инсонни ўз вазифасига хиёнат қилишга мажбур этади. Ҳар бир шахс ўз мавқеи ва жамиятдаги ўрни учун жавобгар.

Азизиддин Насафийнинг таъкидлашича, ҳақ йўлидан адашиш - бу нафақат қонунни, балки илоҳий ва табиий мувозанатни бузишдир. Адолатсизлик билан топилган бойлик инсоннинг руҳий камолотини тўхтатади. Бу эса коррупция орқали эришилган

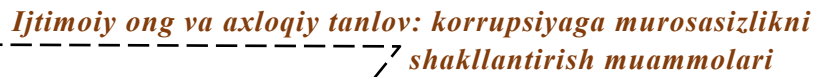
¹ Азизиддин Насафий. Комил инсон китоби. Нажмиддин Комилов, Олимжон Давлатов таржимаси. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, Тошкент: 2021. -Б. 79.

² Азизиддин Насафий. Комил инсон китоби. Нажмиддин Комилов, Олимжон Давлатов таржимаси. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, Тошкент: 2021. - Б. 40.

³ Азизиддин Насафий. Комил инсон китоби. Нажмиддин Комилов, Олимжон Давлатов таржимаси. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, Тошкент: 2021. - Б. 40.

⁴ نسفی، عزیزالدین. زبدة الحقایق. یا تصحیح حقوردی ناصری. - تهران: طهوری، ۱۳۸۵. - ص. ۳۷.

⁵ Азизиддин Насафий. Комил инсон китоби. Нажмиддин Комилов, Олимжон Давлатов таржимаси. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, Тошкент: 2021. - Б.

Насафий таълимотида давлат мансаби ва жамиятдаги мавқе илоҳий омонат сифатида кўрилади; ҳақиқий маърифат эгаси ўзини бу омонатларнинг мулкдори эмас, балки

1 ۳۷-۳۶. — ص. ۱۳۸۵. تهران: طهوری، عزیزالدین. زبدة الحقایق. با تصحیح حقوردی ناصری. (Насафий, Азизиддин. Зубдатул-хақойик. Ҳақверди Носирий таҳрири остида. — Тегрон: Таҳурий, 1385. — Б. 36-37.)

вақтинчалик сақловчиси деб билиши орқали коррупция (омонатга хиёнат) иллатини таг-томири билан йўқ қилиши лозим.

Ҳалоллик нафақат назария, балки иш жараёнида «яхши феъл» ва «солиҳ амал» сифатида намоён бўлиши керак; Насафий таълимотидаги «тарк» (мансаб ҳавасини ва ёмон хислатларни тарк этиш) тушунчаси замонавий бошқарув кадрлари учун касб одоби (деонтология) манбаи бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Азизиддин Насафий. Комил инсон китоби. Нажмиддин Комилов, Олимжон Давлатов таржимаси. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи, Тошкент: 2021. -314 бет.
2. ۱۲. ص. - ۱۳۵۱. تهرانی: کتابخانه علمیہ حامدی، ۱۳۵۱. ص. - ۱۲. (Насафий, Азизиддин. Мақсади ақсо. Ҳамид Раббоний таҳрири остида. – Техрон: Китобхонаи илмийи Ҳамидий, 1351 (1972). – 190 бет. 12.) 3. ۱۲. ص. - ۱۳۵۱. تهرانی: کتابخانه علمیہ حامدی، ۱۳۵۱. ص. - ۱۲. (Насафий, Азизиддин. Мақсади ақсо. Ҳамид Раббоний таҳрири остида. – Техрон: Китобхонаи илмийи Ҳамидий, 1351 (1972). – Б. 12.)
4. ۱۲. ص. - ۱۳۸۵. تهرانی: طهوری، ۱۳۸۵. ص. - ۱۲. (Насафий, Азизиддин. Инсони комил. – Техрон: Таҳурий, 1385. – Б. 12.)
6. Neseff. *Tenzil - Tasavvufi* Varlık Bilgi ve İnsan. Yayına Hazırlayan Selami Şimşek. Litera Yayıncılık. İstanbul. 2020., - S. 155.
6. ۳۷. ص. - ۱۳۸۵. تهرانی: طهوری، ۱۳۸۵. ص. - ۳۷. (Насафий, Азизиддин. Зубдатул-хақойиқ. Ҳақверди Носирий таҳрири ва таҳқиқи остида. – Техрон: Таҳурий, 1385. – Б. 37.)

MAISHIY KORRUPSIYA VA UNING IJTIMOYIY XAVFI

Kalandarova F.A.

Buxoro davlat texnika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maishiy korrupsiyaning mazmun-mohiyati, kelib chiqish omillari va jamiyat hayotiga ko'rsatayotgan salbiy ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, korrupsiyaning ijtimoiy adolat, davlat organlariga bo'lgan ishonch va yoshlar tarbiyasiga ta'siri yoritib berilgan. Maqolada maishiy korrupsiyaning oldini olish bo'yicha huquqiy madaniyatni oshirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish, shaffoflikni ta'minlash hamda jamiyatda halollik tamoyillarini mustahkamlash kabi muhim mexanizmlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: maishiy korrupsiya, korrupsiya, poraxo'rlik, huquqiy madaniyat, adolat, shaffoflik, davlat xizmatlari, byurokratiya, ijtimoiy oqibatlar, korrupsiyaga qarshi kurash, elektron xizmatlar, qonun ustuvorligi, jamiyat taraqqiyoti, halollik, profilaktika mexanizmlari.

Bugungi kunda korrupsiya jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maishiy korrupsiya fuqarolarning kundalik hayotida uchraydigan holat sifatida davlat va jamiyat o'rtasidagi ishonchga putur yetkazadi. Maishiy korrupsiya deganda oddiy xizmatlardan foydalanish jarayonida mansabdor shaxslarga noqonuniy ravishda pul, sovg'a yoki boshqa manfaat berish orqali masalani tezlashtirish yoki yengillashtirish tushuniladi. Bunday holatlar ta'lim, tibbiyot, kommunal xizmatlar, huquqni muhofaza qilish organlari va boshqa sohalarida uchrab turadi. Maishiy korrupsiya jamiyat hayotida «oddiy holat» sifatida qabul qilinishi xavflidir. Chunki u qonun ustuvorligiga zarar yetkazib, aholi o'rtasida

adolatsizlik hissini kuchaytiradi. Shu sababli mazkur muammoning kelib chiqish omillari, uning ijtimoiy oqibatlarini hamda oldini olish choralarini chuqur o'rganish muhim ahamiyatga ega. Maishiy korrupsiyaning yuzaga kelishiga bir qator iqtisodiy, ijtimoiy va psixologik omillar sabab bo'ladi. Avvalo, aholining huquqiy madaniyati pastligi korrupsion holatlarning keng tarqalishiga zamin yaratadi. Ayrim fuqarolar o'z haq-huquqlarini yaxshi bilmasligi natijasida muammoni qonun yo'li bilan emas, balki pora orqali hal qilishga urinadi. Ikkinchi muhim omil — iqtisodiy qiyinchiliklar va ayrim sohalaridagi oylik maoshlarining kamligidir. Mansabdor shaxs moddiy ehtiyojini qondirish maqsadida noqonuniy daromad izlashga moyil bo'lishi mumkin. Bu esa korrupsion munosabatlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Shuningdek, byurokratik to'siqlarning ko'pligi ham maishiy korrupsiyani keltirib chiqaradi. Hujjatlarni rasmiylashtirish jarayonining murakkabligi, ortiqcha qog'ozbozlik va vaqt talab qilinishi ba'zi fuqarolarni ishni tezlashtirish uchun pora berishga undaydi. Natijada korrupsiya odatiy holatga aylanib qolishi mumkin. Yana bir omil — jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatning yetarli darajada shakllanmaganidir. Agar odamlar pora berish yoki olishni jinoyat deb emas, balki «masalani hal qilish yo'li» sifatida qabul qilsa, korrupsiya yanada kuchayadi. Maishiy korrupsiya jamiyat rivojiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi. Birinchi navbatda, u adolat tamoyilini buzadi. Pora bergan inson o'z ishini tez hal qilsa, qonunga rioya qilgan fuqaro ortiqcha sarson bo'ladi. Bu esa odamlarda davlat idoralariga nisbatan ishonchsizlikni keltirib chiqaradi. Korrupsiya iqtisodiy taraqqiyotga ham salbiy ta'sir qiladi. Davlat mablag'larining samarasiz sarflanishi, sifatsiz xizmatlar va noqonuniy munosabatlar iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi. Masalan, ta'lim sohasidagi korrupsiya bilim sifati pasayishiga olib keladi. Tibbiyotdagi korrupsiya esa inson salomatligiga xavf tug'diradi. Bundan tashqari, maishiy korrupsiya yoshlar tarbiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar yosh avlod muammolarni hal qilishning asosiy yo'li pora ekanligini ko'rib o'ssa, ularda halollik va adolat kabi qadriyatlar susayadi. Bu esa kelajakda jamiyatning ma'naviy inqiroziga sabab bo'lishi mumkin. Korrupsiyaning yana bir xavfli jihati — ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishidir. Moddiy imkoniyati yuqori bo'lgan shaxslar o'z manfaatlarini oson amalga oshirsa, imkoniyati cheklangan aholi qatlami qiyin ahvolda qoladi. Korrupsiyaga qarshi kurashish uchun avvalo aholining huquqiy ongi va madaniyatini oshirish lozim. Fuqarolar o'z huquqlarini yaxshi bilsa va qonunga ishonsa, pora berishga ehtiyoj sezmaydi. Bu borada ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va targ'ibot ishlarining ahamiyati katta. Ikkinchidan, davlat xizmatlarini raqamlashtirish muhim chora hisoblanadi. Elektron davlat xizmatlari inson omilini kamaytiradi va shaffoflikni ta'minlaydi. Masalan, onlayn navbat olish, elektron to'lov va elektron hujjat almashinuvi korrupsion holatlarning oldini olishga yordam beradi. Shuningdek, davlat xizmatchilari uchun munosib ish haqi va ijtimoiy kafolatlar yaratish ham muhim ahamiyatga ega. Moddiy jihatdan ta'minlangan xodim noqonuniy daromad izlashga kamroq moyil bo'ladi. Korrupsiyaga qarshi qat'iy jazo choralarini qo'llash ham samarali mexanizmlardan biri hisoblanadi. Qonun barcha uchun teng ishlashi, pora olgan yoki bergan shaxslarga nisbatan murosasiz chora ko'rilishi lozim. Eng muhimi, jamiyatda halollik va adolat qadriyatlarini mustahkamlash zarur. Har bir fuqaro korrupsiyaga qarshi shaxsiy pozitsiyaga ega bo'lishi, uni qo'llab-quvvatlamasligi kerak. Maishiy korrupsiya jamiyat taraqqiyotiga jiddiy to'siq bo'luvchi salbiy illat ekan, uning kelib chiqishiga huquqiy madaniyat pastligi, iqtisodiy muammolar, byurokratiya va ijtimoiy munosabatlar sabab bo'ladi. Korrupsiya adolatsizlik, ishonchsizlik va ma'naviy inqiroz kabi og'ir oqibatlarni keltirib chiqaradi. Shu sababli mazkur muammoga qarshi kurashishda davlat va jamiyat birgalikda harakat qilishi lozim. Huquqiy ongni oshirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, shaffoflikni ta'minlash va halollik tamoyillarini kuchaytirish orqali maishiy korrupsiyaning oldini olish mumkin. Faqatgina korrupsiyadan xoli jamiyatgina barqaror taraqqiyot va adolatli hayotni ta'minlay oladi.

Foydalanilgan adabietlar :

1. O'zbekiston Respublikasining «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2017.
2. Mirziyoev Sh.M. *Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi*. – Toshkent: «O'zbekiston», 2017.
3. Mirziyoev Sh.M. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: «O'zbekiston», 2021.
4. Abdullaev A. *Korrupsiya va unga qarshi kurash asoslari*. – Toshkent: Adolat, 2020.
5. Ismoilov B. *Huquqiy madaniyat va jamiyat taraqqiyoti*. – Toshkent: Fan, 2019.
6. Transparency International. *Corruption Perceptions Index Reports*. – Berlin, 2023.
7. Normatov N. *Davlat boshqaruvida shaffoflik mexanizmlari*. – Toshkent: Akademnashr, 2021.

КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ – ДАВЛАТ СИЁСАТИ

*Юнусова Г.С. – БухДУ Ижтимоий фанлар ва жисмоний маданият кафедраси
профессори,*

Хикматова А.О. – БухДУ М6-25 КТЖА магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада коррупцияга қарши курашнинг ҳуқуқий жиҳатларига урғу берилган ҳолда Президентимизнинг турли анжуманларда сўзлаган нутқларидан иқтибослар таҳлили асосида таҳлил берилган. Хусусан бугунги кунда тиббиёт соҳасидаги айрим иллатлар очиб берилган.

Калит сўзлар: коррупция, давлат, салоҳият, маънавият, мезон, хавфсизлик, таҳдид, кураш, муҳофаза, жазо, ҳақиқат, рақамлаштириш.

Аннотация: В данной статье представлен анализ цитат из выступлений президента на различных конференциях, с акцентом на правовые аспекты борьбы с коррупцией. В частности, сегодня были выявлены некоторые злоупотребления в сфере медицины.

Ключевые слова: коррупция, государство, потенциал, духовность, критерий, безопасность, угроза, борьба, защита, наказание, правда, цифровизация.

Ўзбекистон келажакда буюк давлат. Мана шу келажакни бунёд этилишида энг аввало ёшларимизнинг интеллектуал салоҳияти юксак, маънавияти бой бўлиши бу борада асосий мезон саналади. Ёшларимизнинг яхши таълим олиши, ўз карьерасини яратиши ва келажакка бўлган ишончининг ортишида жамиятда ҳалоллик тамойили муҳим ўрин тутди. Шу ўринда жамият ҳаётида коррупциянинг олдини олиш муҳимдир. Ҳар бир соҳада фаолият юритаётган инсон энг аввало адолат бўлишини истайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ўз нутқларида коррупция масаласига давлат хавфсизлиги ва жамият ривожига таҳдид солувчи асосий омиллардан бири сифатида тўхталиб келади.

Қуйида давлат раҳбарининг коррупцияга қарши кураш борасидаги асосий концептуал фикрлари ва ёндашувларини жамладик:

1. «Коррупция — ривожланиш қушандаси»

Президент коррупцияни шунчаки жиноят эмас, балки ислоҳотлар йўлидаги энг катта тўсиқ деб ҳисоблайди:

- «Коррупцияга қарши курашишда нафақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, балки бутун жамият бирлашиши керак¹».

- Бу иллат иқтисодий ўсишни секинлаштириши, ижтимоий адолатни бузиши ва хорижий инвесторларнинг мамлакатга бўлган ишончини сўндириши таъкидланади.

2. «Жазо муқаррарлиги» тамойили

Шавкат Мирзиёев коррупцияга қўл урган шахснинг лавозими ва даражасидан қатъи назар, жазосиз қолмаслиги кераклигини кўп бора қайд этган:

«Ҳаммамиз бир ҳақиқатни англаб олишимиз керак: коррупцияга қарши курашда натижага фақат жазолаш орқали эришиб бўлмайди. Лекин жазо муқаррар эканини ҳамма билиши шарт.»

3. Рақамлаштириш — энг самарали восита

Президент коррупциянинг олдини олишда инсон омилини камайтиришга катта урғу беради:

- **Давлат хизматларини рақамлаштириш:** «Қанча кўп компьютер бўлса, шунча кам коррупция бўлади,» — деган ғоя асосида давлат идоралари ва фуқаро ўртасидаги бевосита мулоқотни чеклаш устувор вазифа қилиб белгиланган.

- **Очиқлик ва шаффофлик:** Давлат харидлари ва бюджет маблағларининг сарфланиши устидан жамоатчилик назоратини ўрнатиш тизимли равишда талаб қилинади.

4. Маҳаллий ҳокимликлар ва тизимли муаммолар

Давлат раҳбари кўпинча қурилиш, соғлиқни сақлаш, таълим ва ер ажратиш соҳаларидаги коррупцион схемаларни танқид қилади:

- Айниқса, **ер сотиш ва бюджет маблағларини талон-торож қилиш** масалаларида ҳокимлар ва соҳа раҳбарларига қатъий огоҳлантиришлар берилган.

- «Иммунитет» ҳосил қилиш: Жамиятда коррупцияга нисбати муросасиз муносабатни шакллантириш, мактаб ва олий таълимдаёқ ҳалоллик дарсларини жорий қилиш таклиф этилган.

5. Коррупцияга қарши курашиш агентлигининг ташкил этилиши

Президент ташаббуси билан ихтисослашган алоҳида тузилма — **Коррупцияга қарши курашиш агентлиги** тузилди. Бу давлат раҳбарининг ушбу муаммога тизимли ва институционал ёндашаётганининг исботидир.

Мухтасар қилиб айтганда:

Президентнинг фикрича, коррупцияга қарши кураш фақат «тепадан» бўладиган ҳаракат эмас, балки **халқнинг уйғоқлиги, жамоатчилик назорати ва қонун устуворлиги** таъминланган муҳитдагина муваффақият келтиради.

Президент Шавкат Мирзиёев соғлиқни сақлаш тизимини коррупциядан холи қилишни энг устувор вазифалардан бири сифатида белгилаган. У ўз чиқишларида ушбу соҳадаги коррупцияни «**халқнинг соғлиғига ва давлатнинг келажагига хиёнат**» деб баҳолайди.

Тиббиётдаги коррупция бўйича давлат раҳбарининг асосий танқидий фикрлари ва кўрсатмаларини қуйидаги йўналишларга бўлиш мумкин:

1. Дори-дармон савдосидаги «ўйинлар»

Президент дори воситаларининг нархини сунъий ошириш ва шифокорларнинг маълум фармацевтика компаниялари билан тил бириктиришини қаттиқ қоралайди:

- «**Нима учун одамлар дорини фалон пулга сотиб олиши керак?**» — Президент дори бозоридаги монополия ва «яширин схемалар»га чек қўйиш, ижтимоий дорихоналар тармоғини кенгайтириш зарурлигини таъкидлайди.

¹ <https://parliament.gov.uz/oz/articles/1937>

• Шифокорларнинг беморларга фақат маълум бир бренддаги дориларни ёзиб бериши (рецептдаги коррупция) энг оғрикли нуқталардан бири сифатида кўрсатилган.

2. Тиббиётда «пуллик хизмат» ва «суюнчи» масаласи

Давлат раҳбари соҳадаги норасмий тўловлар ва «суюнчи» тизими ҳақида очик гапиради:

• **«Тиббиёт бепул бўлиши керак бўлган жойда одамлардан пул талаб қилиш — бу жиноят,»** — деб таъкидлайди.

• Айниқса, туғруқхоналар ва жарроҳлик амалиётларидаги ноқонуний тўловларни йўқотиш бўйича соҳа раҳбарларига қатъий талаблар қўйилган.

3. Рақамлаштириш орқали шаффофлик («Рақамли тиббиёт»)

Президентнинг фикрича, шифокор ва бемор ўртасидаги нақд пул муомаласини йўқотмасдан туриб, коррупцияни енгиб бўлмайди:

• **Электрон навбат ва электрон рецепт:** Шифохоналарда навбатларни рақамлаштириш ва «орқа эшик»дан кириш ҳолатларига чек қўйиш вазифаси қўйилган.

• **Ордер тизимини ислоҳ қилиш:** Илгари юқори технологик операциялар учун бериладиган ордерлар (йўлланмалар) жараёни ёпиқ бўлган бўлса, эндиликда буни онлайн ва очик қилиш бўйича кўрсатмалар берилган.

4. Тизимли сабаб: Шифокорлар ойлиги ва шароити

Президент фақат жазолаш билан натижа чиқмаслигини, шифокор коррупцияга қўл урмаслиги учун унда моддий манфаатдорлик бўлиши кераклигини ҳам тан олади:

«Биз шифокорларга муносиб маош бермас эканмиз, улардан ҳалолликни талаб қилишимиз қийин бўлади. Шунинг учун тиббиёт ходимларининг иш ҳақини босқичма-босқич ошириб борамиз.»

5. Соғлиқни сақлаш вазири ва раҳбарларга огоҳлантириш

Президент соҳадаги ҳар бир танқидий чиқишида соғлиқни сақлаш тизими раҳбарларини коррупцияга йўл қўйгани учун шахсан жавобгар эканликлари ҳақида огоҳлантиради:

• **«Коррупция бор жойда сифат бўлмайди¹,»** — деган тамойил асосида, соҳадаги бюджет маблағларининг ҳар бир сўми халққа хизмат қилиши кераклиги талаб қилинади.

Хулоса қилиб айтганда, Президентнинг тиббиётдаги коррупция бўйича позицияси — **шаффофлик, рақамлаштириш ва тиббий хизматни халққа яқинлаштириш** орқали ушбу иллатга чек қўйишдир.

КОРРУПЦИЯ МУАММОСИ – ГЛОБАЛ МУАММОЛАРДАН БИРИДИР

Султонова Л.С.

*Бухоро давлат техника университети «Ижтимоий фанлар ва жисмоний маданият»
кафедраси катта ўқитувчиси,*

Ўктамов М.Б.

*Бухоро давлат техника университети, Мухандислик факультети 208–25 ЭЭМ
гуруҳи толиби*

Аннотация. Мақолада коррупцияга курашишда жамиятнинг ўрни, унинг юзага келишидаги ҳолатлар ва тарихда порахўрликнинг оқибатлари унга карши қўрилган

¹ https://uza.uz/uz/posts/korruptsiya-bor-zhoyda-rivozhlanish-bolmaydi-video_664035

чоралар, коррупциянинг вужудга келишининг асосий манбалари, буюк шахсларнинг коррупцияга ҳақидаги фикрлари ҳақида мулоҳаза юритилган.

Таянч сўзлар: коррупция, иллат, жамият, порахўрлик, иқтисодий камчилик.

Резюме. В статье рассматриваются роль общества в борьбе с коррупцией, обстоятельства ее возникновения и последствия взяточничества в истории, меры, принимаемые против него, основные источники возникновения коррупции, мнения великих людей о коррупции.

Ключевые слова: коррупция, коррупмпере, общество, взяточничество, экономическое неблагополучие.

Summary. The article discusses the role of society in the fight against corruption, the circumstances of its occurrence and the consequences of bribery in history, the measures taken against it, the main sources of corruption, the opinions of great people about corruption.

Key words: corruption, corruption, society, bribery, economic trouble.

Коррупция сўзининг маъноси лотинчадан олинган бўлиб, у айниш, порага сотилиш, сиёсат ва давлат бошқаруви соҳасидаги ижтимоий хавфли ҳодиса, давлат функцияларини бажариш ваколатига эга бўлган (ёки уларга тенглаштирилган) шахсларнинг ноқонуний тарзда моддий ва бошқа бойликлар, имтиёзларни олишда ўз мақоми ва у билан боғлиқ имкониятлардан фойдаланиши, шуниндек, бу бойлик ва имтиёзларни жисмоний ёки юридик шахслар томонидан қонунга хилоф равишда эгаллашига имкон беришидир.

Мансабдор шахсларни сотиб олиш, уларнинг порага сотилиши ҳам коррупция дейилади. Коррупция давлат аппарати ва парламент фаолиятида айниқса авж олади. Сайланадиган лавозимларга номзодлар сайлов компаниясини ўтказиш харажатларини кўтариш жараёни ҳам коррупциянинг кўринишларидан биридир. Қайд этиш лозимки, сайланган киши турли имтиёзлар, ёрдам, хизматлар кўрсатиб ўзининг «қарзи»ни қайтаради.

Ҳозирги даврда коррупция муаммосига амалда жаҳондаги исталган мамлакатда дуч келиш мумкин. Аммо, бу коррупция ҳамма жойда бир хил дегани эмас. Чунки, коррупциянинг юзага келиш сабаблари ҳамма жойд турлича бўлиб, тарихий давр ҳамда ижтимоий-иқтисодий ивожланиш хусусиятларига боғлиқ бўлади.

Аксарият коррупция лоббизим (монополияларнинг қонунчилик органлари ва амалдорларга тазийқ ўтказиш билан шуғулланадиган муассаса ва агентлари тизими) билан боғланган бўлади. Халқаро даражада 1970 йилларда Японияга самолётлар сотишда кампания томонидан олий давлат амалдорларини сотиб олиш бўйича «Локхид иши» энг йирик Коррупция кўринишларига мисо бўлади. Берилган порани ҳаспўслаш мақсадида йирик битишувларда кўпроқ «хизмат ҳақи» тўлаш амалиётидан фойдаланилади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг Коррупцияга қарши нормаларга, аввало, мансабдорлик жиноялари тўғрисидаги нормалар, жумладан, ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилиш (205-модда), ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш (206-модда), мансаб сохтакорлиги (209-модда), пора олиш (210-модда), пора олиш ва пора беришда воситачилик қилиш (212-модда) тўғрисидаги нормалар киради.

Айрим давлатлар (Украина, Белорусь ва бошқа)да Коррупцияга қарши кураш бўйича махсус қонунлар қабул қилинган, ушбу соҳада ҳамкорлик тўғрисидаги халқаро ҳужжатлар ҳам мавжуддир.

Ўзбекистон Республикаси Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Коррупцияга қарши конвенциясига (Нью Йорк, 2003 йил 31 октябрь) айрим билдиришлар, баёлотлар ва шартлар билан 2008 йил 7 июлида қўшилган. (БМТ нинг Коррупцияга қарши конвенциясига (Нью Йорк, 2003 йил 31 октябрь)) «Ўзбекистон Республикасининг қўшилиши тўғрисида» ги 2008 йил 7 илидаги ЎРҚ -158-сонЎЗР Қонуни.

Мансаб сохтакорлиги-мансабдор шахснинг ғаразғўйлик ёки бошқа манфаатларни кўзлаб, расмий ҳужжатларга била туриб сохта маълумотлар ва ёзувлар киритиши, тегишли ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки била туриб сохта ҳужжатлар тузиш ва тақдим этишдан иборат. Ҳокимият ҳаракатсизлиги-мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифаси юзасидан бажариши шарт ва мумкин бўлган ҳаракатларни қасддан бажармаслик, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан кўрикланадиган манфаатларига, давлат ва жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки ўта жиддий зиён етказиш. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистемол қилиш-мансабдор шахснинг ўз мансаб ваколатидан қасддан фойдаланиши давлат ва жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар етказиш. Ўзбекистон Республикасида Коррупцияга қарши кураш ва унинг олдини олишга ваколати бўлган тегишли давлат органлари ташкил этилган. Мустақиллик йилларида Коррупцияга қарши курашда Ўзбекистон Республикаси хавфсизлик хизмати, Ўзбекистон Республикаси Прокуратура ва Ички Ишлар органлари тизими фаоллик билан иш олиб бормоқда. Кейинги йилларда коррупция билан боғлиқ ҳолатлар анча камайиб бормоқда.

Ҳозирда, коррупцияга қарши кураш халқаро миқёсдаги каби республикамызда ҳам долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Коррупция дунё миқёсида ҳал этилиши лозим бўлган глобал муаммолардан биридир. Ушбу иллат ҳар қандай давлат ва жамиятнинг сиёсий-иқтисодий ривожланишига жиддий путур етказиб, инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг поймол бўлишига олиб келади. Шу боис унга қарши кураш халқаро аҳамият касб этиб, жаҳон сиёсатининг муҳим масалалари қаторидан жой олган. Коррупцияга қарши муваффақиятли кураш тизимини барпо этишда кенг кўламли халқаро ҳамкорликни йўлга қўйиш ва хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибасини ўрганиш, унга танқидий ёндошган ҳолда миллий қонунчилик ва амалиётга татбиқ этиш лозим бўлади.

Маълумки, коррупция ўзига тамагирликни қамраб олган ҳолда жамиятнинг маънавий устунлари ҳамда демократияни емириб, мамлакатнинг иқтисодий-ижтимоий ва сиёсий тараққий этиши учун улкан хавф туғдиради. Этимологик жиҳатдан «коррупция» - латинча «corruptio», яъни «бузиш, сотиб олиш, пора эвазига оғдириш» деган маъноларни англатади. Коррупция шахснинг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга ҳилоф равишда фойдаланиши, худди шунингдек бундай нафни қонунга ҳилоф равишда тақдим этиш демакдир.

Мамлакатимизда коррупцияга қарши курашиш ва унинг олдини олиш билан боғлиқ ҳуқуқий механизмларни такомиллаштиришга қаратилган бир қатор муҳим норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган. Хусусан, Президентимиз Ш.М.Мирзиёев Ўзбекистон Республикаси Президенти таъкидлаганларидек, «Жамиятимизда коррупция, турли жиноятларни содир этиш ва бошқа ҳуқуқбузарлик ҳолатларига қарши курашиш, уларга йўл қўймаслик, жиноятга жазо, албатта, муқаррар экани тўғрисидаги қонун талабларини амалда таъминлаш бўйича қатъий чоралар кўришимиз зарур».

Коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги Қонуни қабул қилинди ҳамда шундан сўнг бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда коррупциянинг олдини олиш ва бартараф этиш бўйича чора-тадбирлар белгиланди. Қонуннинг 3-моддасига кўра, коррупция – шахснинг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини, ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга ҳилоф равишда фойдаланиши, худди шунингдек бундай нафни қонунга ҳилоф равишда тақдим этишидир. Қонуннинг 5-моддасида эса коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари кўрсатиб ўтилган бўлиб, улар: аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, жамиятда коррупцияга нисбатан мurosасиз муносабатни шакллантириш, давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларида коррупциянинг олдини

олишга доир чора-тадбирларни амалга ошириш, коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни ўз вақтида аниқлаш, уларга чек қўйиш, уларнинг оқибатларини, унга имкон берувчи сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф этиш, коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни содир этганлик учун жавобгарликнинг муқаррарлиги принципини таъминлашдан иборатдир. Қонунда коррупцияга қарши курашиш бўйича фаолиятни бевосита амалга оширувчи давлат органлари сифатида Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси, Давлат хавфсизлик хизмати, Ички ишлар вазирлиги, Адлия вазирлиги, Бош прокуратура ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаменти белгиланган бўлиб, коррупцияга қарши курашиш бўйича фаолиятни қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа давлат органлари ҳам амалга оширишлари назарда тутилган. Бинобарин, коррупцияга қарши курашишда аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, жамиятда коррупцияга нисбатан мurosasiz муносабатни шакллантириш, давлат органлари ва бошқа ташкилотлар ходимларининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, таълим муассасаларида коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги ҳуқуқий таълим ва тарбия масалалари Қонуннинг бир нечта моддаларида ўз ифодасини топган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Коррупцияга қарши курашиш бўйича 2021-2022 йилларга мўлжалланган Давлат дастури/ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 6 июлдаги ПФ-6257-сон Фармонида 1-илова//Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 07.07.2021 й., 06/21/6257/0645-сон.
2. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегиясини белгилаш ҳамда уни жорий йилда амалга ошириш масалалари муҳокамаси юзасидан ўтказилган видеоселектор йиғилишида сўзлаган нутқи//Халқ сўзи, 2022 йил, 27 январь.
3. Бурханов А., Хайитов Х. Ўзбекистонда коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги ислохотлар янги босқичда // «Жамият ва бошқарув» журналы, –Тошкент: 2025. – № 4. – Б. 19-25.

АНТИКОРРУПЦИОННАЯ ПОЛИТИКА В УЗБЕКИСТАНЕ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Кодирова Мунаввар Ганиджоновна–

Ассистент кафедры общественных наук Бухарского государственного медицинского института имени Абу Али ибн Сины, E-mail: m.kodirova.1997@gmail.com, ORDIC: 0009-0007-3820-6492

Аннотация. В статье рассматриваются особенности коррупции как социально-политического и институционального явления, а также анализируются современные подходы к противодействию коррупции в Республике Узбекистан и зарубежных странах. Исследование посвящено институциональным механизмам антикоррупционной политики, международным стандартам в сфере противодействия коррупции, а также сравнительному анализу национальных моделей борьбы с коррупцией. Особое внимание уделяется антикоррупционным реформам в Узбекистане, проблемам имплементации международных норм, вопросам прозрачности государственного

управления и эффективности специализированных органов. В качестве сравнительного материала рассматриваются международные практики, основанные на принципах подотчётности, транспарентности и институциональной независимости. Делается вывод о том, что успешная антикоррупционная политика требует не только нормативного закрепления механизмов контроля, но и формирования устойчивой системы политической ответственности, независимых институтов и активного гражданского участия.

Ключевые слова: коррупция, антикоррупционная политика, Узбекистан, международный опыт, государственное управление, прозрачность, правовые реформы, институты интегритета.

Введение. Коррупция в современных условиях рассматривается как одна из наиболее серьёзных угроз устойчивому развитию государства, эффективности государственного управления и общественному доверию к институтам власти. Она оказывает негативное влияние на экономический рост, инвестиционный климат, функционирование системы правосудия и качество предоставляемых государственных услуг. В условиях глобализации коррупционные практики приобретают транснациональный характер, что требует формирования комплексных международных механизмов противодействия.

В последние годы Республика Узбекистан активно реализует реформы, направленные на модернизацию системы государственного управления и усиление антикоррупционной политики. После 2017 года борьба с коррупцией была обозначена как одно из приоритетных направлений государственной политики. Были приняты новые законодательные акты, созданы специализированные органы, внедрены механизмы цифровизации государственных услуг и расширены инструменты общественного контроля.

Одновременно с этим международный опыт показывает, что эффективность антикоррупционной политики зависит не только от наличия формальных правовых механизмов, но и от уровня институциональной независимости, прозрачности деятельности государственных органов, свободы СМИ и развития гражданского общества. В этой связи особую актуальность приобретает сравнительный анализ опыта Узбекистана и зарубежных государств.

Цель настоящего исследования заключается в изучении институциональных и правовых механизмов противодействия коррупции, анализе антикоррупционных реформ в Узбекистане и сопоставлении их с международными моделями борьбы с коррупцией.

Теоретические основы исследования коррупции. В международной политико-правовой практике коррупция обычно определяется как злоупотребление публичной властью или служебным положением в личных интересах. Такое понимание включает не только получение взяток, но и более сложные формы злоупотребления ресурсами государства, конфликт интересов, фаворитизм, клиентелизм и незаконное лоббирование.

Современные исследования рассматривают коррупцию как системное явление, тесно связанное с качеством государственных институтов. В рамках концепции «Национальных систем интегритета» коррупция анализируется через призму эффективности механизмов сдержек и противовесов, независимости судебной системы, прозрачности деятельности исполнительной власти, состояния СМИ и участия гражданского общества.

Коррупция представляет собой сложное и многоуровневое социально-политическое явление, которое может проявляться в различных формах в зависимости от особенностей государственного устройства, уровня развития институтов и характера политической системы. Наиболее распространёнными формами коррупции являются административная, политическая, судебная и корпоративная коррупция, а также коррупционные практики в

сфере государственных закупок, здравоохранения и образования. Административная коррупция обычно связана со злоупотреблением должностными полномочиями при оказании государственных услуг, выдаче разрешений или принятии управленческих решений. Политическая коррупция затрагивает высшие уровни власти и проявляется в использовании государственного аппарата в интересах отдельных политических групп, представителей элит или аффилированных структур. Судебная коррупция подрывает принцип верховенства права и приводит к утрате доверия общества к системе правосудия. Корпоративная коррупция, в свою очередь, связана с незаконным взаимодействием бизнеса и государственных структур, включая подкуп должностных лиц, манипуляции в сфере государственных контрактов и скрытое лоббирование частных интересов.

Особую опасность представляет политическая коррупция, поскольку именно она оказывает непосредственное влияние на процессы принятия государственных решений и распределение публичных ресурсов. В подобных условиях коррупция перестаёт быть единичным правонарушением и постепенно превращается в устойчивый элемент функционирования политической системы. Это приводит к формированию закрытых клиентелистских сетей, снижению эффективности государственного управления и ослаблению механизмов общественного контроля. Причины возникновения коррупции имеют комплексный характер и связаны как с институциональными, так и с социально-политическими факторами. Одной из ключевых причин выступает слабость правовых институтов и недостаточная эффективность механизмов контроля за деятельностью государственных органов. Существенную роль также играют недостаточная прозрачность государственного управления, низкий уровень подотчётности должностных лиц и чрезмерная бюрократизация административных процедур. В условиях ограниченного общественного контроля и недостаточной независимости судебной системы коррупционные практики получают благоприятную среду для распространения и воспроизводства. Дополнительным фактором является низкий уровень правовой культуры и недостаточная сформированность общественной нетерпимости к коррупции. В государствах с авторитарными или полуавторитарными политическими режимами коррупция нередко поддерживается ограниченностью политической конкуренции, концентрацией власти в руках исполнительных структур и слабостью демократических институтов. Отсутствие независимых механизмов контроля и эффективной системы сдержек и противовесов способствует сохранению коррупционных практик на различных уровнях государственного управления, превращая коррупцию в системную проблему, затрагивающую как государственные институты, так и общество в целом.

Международные стандарты противодействия коррупции.

Конвенция ООН против коррупции. Одним из ключевых международных документов в сфере борьбы с коррупцией является Конвенция Организации Объединённых Наций против коррупции. Данный документ закрепляет универсальные принципы противодействия коррупции и обязывает государства-участники принимать законодательные, административные и институциональные меры по предупреждению коррупционных преступлений.

Конвенция Организации Объединённых Наций против коррупции играет ключевую роль в формировании современной международной антикоррупционной политики. Документ предусматривает развитие механизмов международного сотрудничества, оказание взаимной правовой помощи между государствами, возврат незаконно выведенных активов, создание специализированных антикоррупционных органов, а также усиление прозрачности государственного управления и внедрение механизмов предотвращения конфликта интересов. Значение Конвенции заключается в том, что она формирует единые

международные стандарты борьбы с коррупцией и создаёт основу для международного мониторинга выполнения государствами своих обязательств. Важное место в международной антикоррупционной практике занимает концепция «Национальных систем интегритета», разработанная организацией Transparency International. Согласно данной модели, эффективность противодействия коррупции зависит от согласованного функционирования ключевых институтов государства, включая исполнительную власть, парламент, судебную систему, правоохранительные органы, средства массовой информации, гражданское общество и бизнес-структуры. В рамках этой концепции коррупция рассматривается как результат институционального дисбаланса и слабости механизмов контроля. Следовательно, эффективная антикоррупционная политика должна быть направлена не только на наказание коррупционных правонарушений, но и на укрепление всей системы государственного управления и общественного контроля.

Антикоррупционные реформы в Узбекистане

Формирование нормативно-правовой базы. После 2017 года в Узбекистане начался новый этап реформирования системы государственного управления и противодействия коррупции. Одним из наиболее значимых этапов антикоррупционных реформ в Узбекистане стало принятие Закона Республики Узбекистан «О противодействии коррупции». Данный нормативный акт сформировал правовую основу государственной антикоррупционной политики, определив ключевые принципы противодействия коррупции, полномочия государственных органов, меры предупреждения коррупционных правонарушений, механизмы общественного контроля и ответственность за коррупционные деяния. В дальнейшем антикоррупционная законодательная база была расширена за счёт принятия дополнительных нормативных актов, регулирующих вопросы государственной службы, декларирования доходов, государственных закупок и развития системы электронного правительства. Важным направлением институциональных преобразований стало создание Антикоррупционного агентства Республики Узбекистан. Агентство было наделено полномочиями по мониторингу коррупционных рисков, анализу эффективности антикоррупционных мер, проведению профилактических мероприятий, координации государственной политики в сфере противодействия коррупции и рассмотрению обращений граждан. Вместе с тем исследователи отмечают, что уровень институциональной независимости агентства остаётся ограниченным, поскольку его руководство назначается исполнительной властью. Одним из наиболее заметных направлений реформ стала цифровизация государственного управления и внедрение электронных государственных услуг. В Узбекистане активно развиваются системы электронных закупок, онлайн-платформы подачи заявлений, цифровые механизмы налогового администрирования и открытые государственные базы данных. Сокращение прямого взаимодействия между гражданами и должностными лицами позволило снизить коррупционные риски в ряде административных процедур. Существенную роль в этом процессе играет развитие электронного правительства, способствующее повышению прозрачности деятельности государственных органов и упрощению доступа населения к государственным услугам.

Несмотря на проводимые реформы, антикоррупционная система Узбекистана продолжает сталкиваться с рядом серьёзных проблем.

Ограниченность институциональной независимости

Одной из ключевых проблем остаётся зависимость отдельных государственных институтов от исполнительной власти. Международные исследования указывают на недостаточную независимость судебной системы и ограниченность механизмов парламентского контроля.

В подобных условиях противодействие коррупции нередко приобретает избирательный характер, при котором меры ответственности применяются неравномерно, а привлечение к ответственности высокопоставленных должностных лиц остаётся ограниченным. Это связано с недостаточной независимостью отдельных государственных институтов и сохраняющимся влиянием исполнительной власти на процессы принятия решений.

Одной из серьёзных проблем остаётся недостаточная прозрачность системы государственного управления. В частности, сохраняются трудности, связанные с непрозрачностью государственных закупок, ограниченным раскрытием информации о бенефициарных собственниках компаний и недостаточной открытостью деятельности государственных органов. Несмотря на активное развитие цифровых платформ и электронных государственных сервисов, часть административных процессов по-прежнему остаётся закрытой для полноценного общественного контроля. Дополнительной проблемой является ограниченность гражданского участия в антикоррупционной деятельности. Эффективная борьба с коррупцией невозможна без активной роли гражданского общества, независимых средств массовой информации и общественных институтов. Однако на практике журналисты, блогеры и общественные активисты нередко сталкиваются с различными ограничениями при расследовании коррупционных случаев и публикации критических материалов. Подобная ситуация снижает уровень общественного контроля, затрудняет выявление коррупционных схем и ограничивает возможности формирования прозрачной и подотчётной системы государственного управления.

Зарубежный опыт борьбы с коррупцией. Мировая практика показывает, что успешное противодействие коррупции невозможно без формирования эффективной системы государственного управления, основанной на принципах прозрачности, подотчётности и верховенства права. Разные государства используют собственные подходы к решению данной проблемы, однако наиболее результативные модели объединяет наличие независимых институтов контроля, развитой правовой системы и активного общественного участия. Одним из наиболее известных примеров эффективной антикоррупционной политики является Сингапур. За сравнительно короткий исторический период стране удалось перейти от высокого уровня коррупции к одной из самых прозрачных систем государственного управления в мире. Существенную роль в этом процессе сыграли строгие меры уголовной ответственности за коррупционные преступления, высокий уровень оплаты труда государственных служащих и минимизация бюрократических процедур. Особое значение имеет деятельность Бюро по расследованию коррупционных практик, которое обладает широкими полномочиями и действует независимо от политического влияния. Сингапурский опыт демонстрирует, что последовательная государственная политика и реальная неизбежность наказания способны значительно сократить масштабы коррупции.

В Нидерландах система противодействия коррупции основана преимущественно на развитии демократических институтов и общественного контроля. Важную роль играют независимые средства массовой информации, высокий уровень прозрачности деятельности государственных органов и эффективная работа судебной системы. Существенное значение имеет также высокий уровень доверия общества к государственным институтам и развитая политическая культура. В подобных условиях коррупция воспринимается не только как нарушение закона, но и как серьёзное нарушение общественных и этических норм.

Интересный пример представляет Южная Корея, где борьба с коррупцией тесно связана с внедрением цифровых технологий в систему государственного управления. В стране активно используются электронные платформы государственных закупок, цифровые системы финансового контроля и онлайн-механизмы подачи обращений

граждан. Развитие электронного правительства позволило сократить прямое взаимодействие между чиновниками и населением, что существенно уменьшило возможности для коррупционных договорённостей. Южнокорейский опыт показывает, что цифровизация государственных процессов может стать важным инструментом повышения прозрачности и эффективности государственного управления. Таким образом, зарубежный опыт свидетельствует о том, что успешная борьба с коррупцией требует комплексного подхода, включающего совершенствование законодательства, укрепление независимости государственных институтов, развитие общественного контроля и внедрение современных цифровых технологий.

Сравнительный анализ опыта Узбекистана и зарубежных стран. Проведённый сравнительный анализ показывает, что антикоррупционная политика Узбекистана в последние годы постепенно ориентируется на международные стандарты и современные подходы к государственному управлению. В стране активно развиваются механизмы цифровизации, совершенствуется законодательная база, создаются специализированные антикоррупционные структуры и расширяются инструменты административного контроля. Эти процессы свидетельствуют о стремлении государства модернизировать систему противодействия коррупции и повысить эффективность деятельности государственных институтов.

Вместе с тем между узбекской моделью и моделями государств с более высоким уровнем институциональной эффективности сохраняются существенные различия. Одним из ключевых отличий является степень независимости антикоррупционных органов. В ряде зарубежных стран специализированные структуры обладают высокой степенью автономии и защищены от политического влияния исполнительной власти. В Узбекистане же уровень институциональной независимости подобных органов остаётся ограниченным, что может снижать эффективность их деятельности.

Существенное значение имеет и роль гражданского общества в системе противодействия коррупции. В европейских государствах средства массовой информации, общественные организации и независимые исследовательские структуры активно участвуют в мониторинге деятельности государственных органов и выявлении коррупционных нарушений. В Узбекистане данные механизмы постепенно развиваются, однако уровень общественного участия и независимого контроля пока остаётся недостаточно высоким.

Отдельного внимания заслуживает вопрос подотчётности государственной власти. В странах с низким уровнем коррупции действует эффективная система политической и правовой ответственности должностных лиц, обеспечивающая неизбежность наказания за коррупционные правонарушения независимо от занимаемой должности. В Узбекистане механизмы ответственности также развиваются, однако их практическая реализация нередко сталкивается с институциональными и организационными трудностями.

В то же время Узбекистан демонстрирует заметный прогресс в сфере цифровизации государственного управления. Развитие электронных государственных услуг, онлайн-платформ и цифровых механизмов административного взаимодействия способствует повышению прозрачности государственных процессов и создаёт условия для сокращения административной коррупции. Именно цифровая трансформация сегодня рассматривается как одно из наиболее перспективных направлений дальнейшего совершенствования антикоррупционной политики страны.

Перспективы развития антикоррупционной политики в Узбекистане

Дальнейшее совершенствование антикоррупционной политики в Узбекистане требует комплексного и последовательного подхода, ориентированного не только на усиление

контроля, но и на глубокую модернизацию системы государственного управления. Одним из ключевых направлений остаётся укрепление независимости судебной системы, поскольку именно независимый суд является важнейшим механизмом обеспечения законности и справедливого рассмотрения коррупционных правонарушений.

Существенное значение имеет также повышение прозрачности государственных закупок и совершенствование системы декларирования доходов должностных лиц. Развитие данных механизмов позволяет снизить риски злоупотребления служебным положением и повысить уровень подотчётности государственных структур. Одновременно возрастает необходимость усиления общественного контроля и расширения участия гражданского общества в мониторинге деятельности государственных органов.

Особую роль в противодействии коррупции играет защита журналистов, общественных активистов и информаторов, занимающихся расследованием коррупционных случаев. Без свободного распространения информации и независимой общественной оценки эффективность антикоррупционной политики существенно снижается. Важным фактором остаётся и повышение правовой культуры населения, формирование негативного отношения к коррупционным практикам и развитие общественной нетерпимости к любым проявлениям злоупотребления властью.

Перспективным направлением также является дальнейшее развитие цифровых механизмов контроля и электронного государственного управления. Расширение онлайн-услуг, цифровизация административных процедур и внедрение автоматизированных систем контроля способны существенно сократить влияние человеческого фактора и повысить прозрачность государственных процессов.

Немаловажное значение имеет и дальнейшая интеграция Узбекистана в международные антикоррупционные механизмы, а также сотрудничество с международными организациями в сфере обмена опытом, внедрения международных стандартов и совершенствования национального законодательства.

Закключение. Коррупция представляет собой сложное и многоуровневое явление, оказывающее значительное негативное воздействие на политическую стабильность, экономическое развитие и уровень общественного доверия к государственным институтам. Международная практика показывает, что эффективная борьба с коррупцией требует применения комплексных мер, включающих правовые, институциональные, организационные и цифровые механизмы.

В последние годы Узбекистан реализовал масштабные реформы в сфере противодействия коррупции. Были созданы специализированные государственные органы, расширена нормативно-правовая база и начато активное внедрение цифровых технологий в систему государственного управления. Эти преобразования свидетельствуют о стремлении государства повысить прозрачность деятельности государственных институтов и снизить уровень коррупционных рисков.

Несмотря на достигнутые результаты, сохраняются проблемы, связанные с ограниченной институциональной независимостью отдельных органов, недостаточной прозрачностью некоторых государственных процессов и ограниченностью общественного контроля. Сравнение с зарубежными моделями показывает, что устойчивое снижение уровня коррупции возможно только при наличии независимых государственных институтов, эффективной системы политической ответственности, свободных средств массовой информации и активного гражданского общества.

Таким образом, дальнейшее развитие антикоррупционной политики в Узбекистане должно быть направлено не только на усиление контроля и ответственности за коррупционные правонарушения, но и на формирование эффективной системы

государственного управления, основанной на принципах прозрачности, подотчётности, законности и верховенства права.

Список литературы

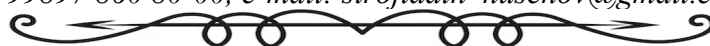
1. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). *United Nations Convention against Corruption*. New York: United Nations, 2004.
2. Transparency International. *National Integrity System Assessment: Concept and Methodology*. Berlin: Transparency International Secretariat, 2011.
3. Закон Республики Узбекистан «О противодействии коррупции». № ЗРУ-419, принят 3 января 2017 года. Ташкент, 2017.
4. OECD Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia. *Istanbul Anti-Corruption Action Plan: Uzbekistan Monitoring Reports*. Paris: OECD Publishing, 2022.
5. Transparency International. *The Anti-Corruption Plain Language Guide*. Berlin: Transparency International, 2009.
6. Gogidze, Lasha. *Corruption and Anticorruption Efforts in Uzbekistan*. U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute, 2023.
7. World Bank. *Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*. Washington D.C.: The World Bank, 2021.
8. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). *Global Report on Corruption and Economic Crime*. Vienna: United Nations, 2020.
9. Rose-Ackerman, Susan & Palifka, Bonnie J. *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. 2nd Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
10. Mungiu-Pippidi, Alina. *The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
11. Transparency International. *Corruption Perceptions Index 2024*. Berlin: Transparency International Secretariat, 2025.
12. United Nations Development Programme (UNDP). *National Integrity System Assessment of Uzbekistan*. Tashkent: UNDP Uzbekistan, 2024.
13. World Bank. *Digital Governance and Anti-Corruption Reforms in Developing Countries*. Washington D.C.: World Bank Publications, 2021.
14. OECD. *Government at a Glance 2023*. Paris: OECD Publishing, 2023.
15. Johnston, Michael. *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШДА ИЖТИМОЙ ИШОНЧНИ МУСТАХКАМЛАШНИНГ СОЦИОЛОГИК ОМИЛЛАРИ

Хусенов Сирожиддин Висолиддин ўғли

«Octobank», илмий изланувчи,

Тел.: +99897 860 80-00, e-mail: sirojiddin_husenov@gmail.com

Кириш. Замонавий жамиятда коррупция давлат бошқаруви самарадорлиги, ижтимоий адолат ва фуқароларнинг институтларга бўлган ишончига салбий таъсир кўрсатувчи мураккаб ижтимоий ҳодиса ҳисобланади. Коррупция нафақат иқтисодий тараққиётни секинлаштиради, балки аҳоли ва давлат ўртасидаги ижтимоий муносабатларни ҳам издан

чиқаради. Шу боис, коррупцияга қарши кураш жараёнида фақат ҳуқуқий чора-тадбирлар эмас, балки жамиятда ижтимоий ишончни шакллантириш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Социологик нуқтаи назардан, коррупцияга қарши самарали курашиш жамият аъзоларининг қонунларга риоя қилишга бўлган ички мотивацияси, фуқаролик масъулияти ва антикоррупцион кўникмалари билан бевосита боғлиқдир. Агар аҳоли давлат институтларининг адолатли ва шаффоф фаолият юритишига ишонса, коррупцион муносабатларга мурожаат қилиш эҳтимоли камаяди.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев «Тараққиётимиз йўлида жиддий тўсиқ ва ғов бўлаётган коррупцияга қарши курашишда давлат ва жамиятнинг барча куч ва воситаларини сафарбар этамиз»¹, - деб таъкидлаган эдилар.

Ижтимоий ишонч феномени замонавий социологиянинг марказий мавзуларидан бири бўлиб, унинг табиати турли концептуал ёндашувлар орқали очиб берилган. Жумладан, Никлас Луман ўзининг «Ишонч»² асарида ишончни ижтимоий тизимнинг мураккаблигини камайтириш механизми сифатида таърифлаган бўлса, Энтони Гидденс³ «Замонавийликнинг оқибатлари» китобида замонавий жамиятда шахслараро ишончдан кўра, абстракт тизимларга ва эксперт билимларига бўлган «онтологик ишонч»нинг аҳамиятини юқори кўяди. Фрэнсис Фукуяма ўзининг машҳур «Ишонч: Ижтимоий фазилатлар ва фаровонликни яратиш»⁴ асарида ишончни иқтисодий ривожланиш ва жамиятнинг ижтимоий капиталини белгиловчи асосий маданий омил сифатида талқин этади. Пётр Штомпка эса «Ишонч: социологик назария»⁵ китобида ишонч тушунчасини «келажақдаги ноаниқ ҳаракатларга нисбатан тикилган гаров» сифатида баҳолаб, уни демократик жамиятнинг маънавий ресурси ва ижтимоий муносабатларнинг «елими» деб таърифлайди.

Коррупцияга қарши кураш соҳасида эса ишонч давлат органлари фаолиятининг шаффофлиги, жамоатчилик назорати, фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва антикоррупцион маданият билан чамбарчас боғлиқдир.

Ижтимоий ишонч шахс ёки гуруҳнинг бошқа шахслар ёки институтлар белгиланган қоидаларга мувофиқ ҳаракат қилишига бўлган ижобий кутилмалар тизимидир. Шу маънода, коррупцияга қарши тизимга ишонч аҳолининг давлат органлари адолатли, шаффоф ва қонун асосида фаолият юритишига бўлган ишончидир.

Ижтимоий ишонч даражаси юқори бўлган жамиятларда:

- қонунларга риоя қилиш даражаси ошади;
- фуқаролик иштироки кучаяди;
- коррупцион муносабатларга мурожаат қилиш камаяди.

Ижтимоий ишонч турлари

Социологияда ишонч қуйидаги турларга ажратилади:

1. Интерперсонал ишонч — шахслар ўртасидаги ишонч;
2. Институционал ишонч — давлат ва ташкилотларга ишонч;
3. Тизимли ишонч — ижтимоий тизимларга умумий ишонч.

¹ Мирзиёев Ш.М. 6-том. Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегияси асосида демократик ислохотлар йўлини қатъий давом эттирамиз. М 54 – Тошкент: “Ozbekiston” нашриёти, 2023. – Б. 191.

² Луман, Н. Ишонч: ижтимоий мураккабликни қисқартириш механизми сифатида / Н. Луман. -М.: Праксис, 2006. — 120 б.

³ Гидденс, Э. Социология / Э. Гидденс; инглиз тилидан таржима; масъул муҳаррир А. Бегматов. - Тошкент: «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2002. - 88 б.

⁴ Фукуяма Ф. Ишонч: Ижтимоий фазилатлар ва фаровонликнинг яратилиши - Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. - М.: АСТ, 2004. - 730 б.

⁵ Штомпка П. Ишонч: Социологик назария = Trust: A Sociological Theory. — Кембридж: Кембридж университети нашриёти, 1999. — 214 б.

Коррупцияга қарши кураш жараёнида асосан институционал ишонч ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Агар аҳоли давлат идоралари фаолиятини адолатли деб ҳисобласа, коррупцияга қарши сиёсат самарали амал қилади.

Ижтимоий капитал назариясида ишонч марказий ўрин эгаллайди.

Коррупцияга қарши курашда ижтимоий капитал қуйидаги элементлар орқали намоён бўлади:

- фуқароларнинг давлатга ишончи;
- жамоатчилик назорати;
- оммавий ахборот воситалари фаоллиги;
- фуқаролик жамияти институтлари;
- маҳалла ва жамоавий назорат механизмлари.

Ижтимоий капитал қанчалик юқори бўлса, коррупцияга қарши жамоавий иммунитет ҳам шунчалик кучли бўлади.

Мотивация инсонни муайян ҳаракатга ундайдиган ички ва ташқи омиллар йиғиндисидир.

Социологик нуқтаи назардан мотивация қуйидаги турларга ажратилади:

- ҳуқуқий мотивация;
- ижтимоий мотивация;
- ахлоқий мотивация;
- иқтисодий мотивация.

Коррупцияга қарши кураш соҳасида мотивация:

- адолатни таъминлаш;
- қонун устуворлиги;
- ижтимоий масъулият;
- жамоатчилик эътирофи;
- давлатга ишончни мустаҳкамлаш каби омиллар орқали шаклланади.

Фуқароларда коррупцияга нисбатан муросасиз муносабат шаклланиши уларнинг антикоррупцион мотивацияси билан бевосита боғлиқдир.

Антикоррупцион кўникмалар шахснинг коррупцион ҳолатларни англаш, баҳолаш ва уларга қарши тўғри муносабат билдириш қобилиятидир.

У қуйидаги элементларни ўз ичига олади:

- ҳуқуқий саводхонлик;
- коррупцион хавфларни аниқлаш;
- мурожаат қилиш механизмларини билиш;
- рақамли хизматлардан фойдаланиш;
- очиклик ва шаффофлик маданияти.

Антикоррупцион кўникмаларнинг юқори даражаси фуқароларнинг давлат институтларига бўлган ишончини оширади, чунки шахс ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш имкониятига эга бўлади.

Коррупцияга қарши тизимда ишонч қуйидаги механизмлар орқали шаклланади:

- ҳуқуқий кафолатлар;
- очиклик ва шаффофлик;
- жавобгарлик механизми;
- рақамлаштириш;
- жамоатчилик назорати;
- оммавий ахборот воситалари эркинлиги.

Институционал шаффофликнинг ортиши коррупцион хавфларни камайтиради ва фуқароларнинг давлатга бўлган ишончини мустаҳкамлайди.

Мотивация ва кўникмалар ўзаро боғлиқ тизимни ташкил этади:

- мотивация ҳаракатни бошлайди;
- кўникма ҳаракатни самарали қилади;
- натижа ишончни шакллантиради.

Бу жараёни «ижтимоий ишонч спирали» деб аташ мумкин. Шахсда:

- коррупцияга қарши ички мотивация;
- ҳуқуқий билим;
- фуқаролик масъулияти;
- давлат институтларига ишонч юқори бўлса, у коррупцион муносабатларга қарши

фаол позицияни эгаллайди.

Ижтимоий ишончни қуйидаги омиллар орқали ифодалаш мумкин:

Ташкилий, тизимий омиллари:

- антикоррупцион мотивация;
- ҳуқуқий билим;
- ижтимоий муҳит;
- оила ва таълим таъсири;
- оммавий ахборот воситалари;
- давлат сиёсати.

Жараён билан боғлиқ омиллар:

- давлат хизматларидан фойдаланиш;
- коррупцион ҳолатларга муносабат;
- жамоатчилик назоратида иштирок;
- рақамли платформалар орқали мурожаат қилиш;
- ҳуқуқий тажриба тўплаш.

Натижага йўналганлик:

- институционал ишонч шаклланиши;
- қонунга итоаткорлик;
- ижтимоий фаоллик;
- коррупцияга нисбатан мurosасизлик;
- фуқаролик жамиятининг ривожланиши.

Бу коррупцияга қарши курашда ижтимоий ишончнинг динамик жараён эканлигини кўрсатади.

Замонавий жамиятда рақамли технологиялар коррупцияга қарши курашнинг муҳим воситасига айланмоқда. Электрон давлат хизматлари инсон омилини қисқартириш орқали коррупцион хавфларни камайтиради.

Рақамлаштиришнинг асосий ижобий жиҳатлари:

- давлат хизматларининг очиқлиги;
- бюрократик тўсиқларни қисқартириш;
- инсон омилини камайтириш;
- мурожаатларни онлайн назорат қилиш;
- жамоатчилик мониторингини кучайтириш.

Шаффофлик даражаси ошган сари аҳолининг давлат институтларига бўлган ишончи ҳам ортади.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, коррупцияга қарши кураш самарадорлиги фақат ҳуқуқий ислохотлар билан эмас, балки жамиятнинг маданий ва ижтимоий хусусиятлари билан ҳам боғлиқ.

Коррупцияга қарши маданиятни шакллантиришда таълим тизими, оила, маҳалла, оммавий ахборот воситалари, фуқаролик жамияти институтлари муҳим ижтимоий агентлар

хисобланади. Социологик нуқтаи назардан, коррупцияга қарши курашнинг барқарор модели аҳолининг ҳуқуқий онги, фуқаролик фаоллиги ва институционал ишончини бир вақтнинг ўзида ривожлантиришни талаб қилади.

Коррупцияга қарши курашда ижтимоий ишончни ошириш мақсадида қуйидаги чоратadbирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- аҳолининг ҳуқуқий ва антикоррупцион саводхонлигини ошириш;
- давлат хизматларини тўлиқ рақамлаштириш;
- жамоатчилик назорати механизмларини кучайтириш;
- ёшларда коррупцияга қарши маданиятни шакллантириш;
- оммавий ахборот воситалари эркинлигини қўллаб-қувватлаш;
- давлат органлари фаолиятида очиқ маълумотлар тизимини кенгайтириш;
- фуқаролар мурожаатлари билан ишлаш самарадорлигини ошириш;
- таълим муассасаларида антикоррупцион таълимни кучайтириш.

Хулоса. Кенгайтирилган социологик таҳлил асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин. Ижтимоий ишонч коррупцияга қарши кураш самарадорлигининг асосий омили ҳисобланади. Жамоатчилик билан ишлашда мотивация ва антикоррупцион кўникмалар ишончнинг асосий драйверлари сифатида намоён бўлади.

Коррупцияга қарши курашда институционал муҳит ва шаффофлик ишончни мустаҳкамловчи муҳим механизм ҳисобланади. Ижтимоий капитал коррупцияга қарши жамоавий иммунитетни шакллантирувчи ресурс вазифасини бажаришини назарда тутиш, рақамлаштириш ва жамоатчилик назорати коррупция хавфларини камайтириш мақсадга мувофиқ. Коррупцияга қарши маданиятни шакллантириш узоқ муддатли ижтимоий барқарорликни таъминлашни тақозо қилади.

Коррупцияга қарши курашда ҳуқуқий чоралар билан бир қаторда, аҳолининг ижтимоий ишончи, фуқаролик масъулияти ва антикоррупцион кўникмаларини ривожлантириш муҳим стратегик вазифа ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. 6-том. Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегияси асосида демократик ислохотлар йўлини қатъий давом эттирамиз. М 54 – Тошкент: «Ozbekiston» нашриёти, 2023. – Б. 191.
2. Луман, Н. Ишонч: ижтимоий мураккабликни қисқартириш механизми сифатида / Н. Луман. -М.: Праксис, 2006. — 120 б.
3. Гидденс, Э. Социология / Э. Гидденс; инглиз тилидан таржима; масъул муҳаррир А. Бегматов. - Тошкент: «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2002. - 88 б.
4. Фукуяма Ф. Ишонч: Ижтимоий фазилатлар ва фаровонликнинг яратилиши - Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. - М.: АСТ, 2004. - 730 б.
5. Штомпка П. Ишонч: Социологик назария. Trust: A Sociological Theory. — Кембридж: Кембридж университети нашриёти, 1999. — 214 б.

YANGI O‘ZBEKISTON POYDEVORINI YARATISHDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING AHAMIYATI

Nurmatova Nigora Umarovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, tarix fanlari nomzodi.

Safoyev J.N. – BDTU magistranti

Kirish

Bugungi kunda «Yangi O‘zbekiston» g‘oyasi mamlakatimiz taraqqiyotining muhim strategik yo‘nalishiga aylangan. Ushbu konsepsiya adolatli jamiyat qurish, inson qadri va qonun ustuvorligini ta‘minlash, iqtisodiy rivojlanish hamda xalq farovonligini oshirishni nazarda tutadi. Bunday ulkan maqsadlarga erishishda korrupsiyaga qarshi kurash alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki korrupsiya davlat va jamiyat taraqqiyotiga to‘sqinlik qiluvchi eng xavfli illatlardan biridir.

Asosiy qism

Korrupsiya — mansab yoki xizmat vakolatidan shaxsiy manfaat yo‘lida noqonuniy foydalanishdir. U iqtisodiyotning rivojlanishiga, fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchiga va ijtimoiy adolatga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli «Yangi O‘zbekiston»ni barpo etishda korrupsiyaga qarshi qat‘iy kurash muhim vazifa sifatida belgilanmoqda. Birinchidan, korrupsiyaga qarshi kurash qonun ustuvorligini ta‘minlaydi. Adolat hukm surgan jamiyatda har bir fuqaro qonun oldida teng bo‘ladi. Agar davlat tizimida poraxo‘rlilik va tanish-bilishchilik avj olsa, aholining davlat organlariga bo‘lgan ishonchi pasayadi. Shu bois korrupsiyani kamaytirish orqali adolatli jamiyat barpo etish mumkin. Ikkinchidan, korrupsiya iqtisodiy taraqqiyotga jiddiy zarar yetkazadi. Investorlar korrupsiya yuqori bo‘lgan davlatlarga sarmoya kiritishga ehtiyotkorlik bilan yondashadi. Korrupsiyasiz, shaffof boshqaruv esa iqtisodiy o‘sishni tezlashtiradi, yangi ish o‘rinlari yaratadi va xalq farovonligini oshiradi. «Yangi O‘zbekiston»da tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va qulay investitsion muhit yaratish aynan korrupsiyaga qarshi kurash bilan chambarchas bog‘liqdir. Uchinchidan, korrupsiyaga qarshi kurash yoshlar tarbiyasida ham katta ahamiyatga ega. Halollik, vatanparvarlik va mas‘uliyat tuyg‘ularini shakllantirish orqali yosh avlodni korrupsiyaga murosasiz ruhda tarbiyalash mumkin. Chunki kelajak egalari bo‘lgan yoshlar jamiyatning eng faol va ilg‘or qatlamidir.

Mamlakatimizda keyingi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat xizmatlarini raqamlashtirish, ochiqlik va shaffoflikni ta‘minlash, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish kabi choralar korrupsiyani kamaytirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, korrupsiyaga qarshi maxsus tashkilotlarning faoliyati ham bu boradagi ishlarni yanada samarali olib borishga yordam bermoqda. Yurtimizda mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish maqsadi qo‘yildi, ushbu maqsad yo‘lida qator kechiktirib bo‘lmaydigan islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu borada qonun ustuvorligini ta‘minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, sud-huquq tizimini isloh qilish, korrupsiya jinoyatiga qarshi kurashish yuzasidan qator chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

Hozirda har bir rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarni barqarorlik bilan taraqqiy etishiga «Korrupsiya» illati qarshilik ko‘rsatib kelmoqda. Shu boisdan ham korrupsiyaga qarshi kurashish butun dunyo mamlakatlarining dolzarb muammosi bo‘lib qolmoqda. «Korrupsiya» termini lotincha «corruptio» so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, uning etimologik ma‘nosi «buzish, sotib olish» - degan ma‘noni bildiradi. Ya‘ni korrupsiya – siyosat va davlat boshqaruvi sohasidagi ijtimoiy xavfli hodisa, davlat funksiyalarini bajarish vakolatiga ega bo‘lgan yoki ularga tenglashtirilgan shaxslarning noqonuniy tarzda moddiy va boshqa boyliklar, imtiyozlarni olishda o‘z maqomi va u bilan bog‘liq imkoniyatlardan foydalanishi, shuningdek, bu boylik va imtiyozlarni jismoniy yoki

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

yuridik shaxslar qonunga xilof ravishda egallashiga imkon berishidir. Korrupsiya va poraxoʻrlik davlatni ich-ichidan yemirishi jahondagi baʼzi davlatlar tajribasidan yaxshi maʼlum. Jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni yuzaga keltiradi;

- Aholini, xalqni olib borilayotgan islohotlarga boʻlgan ishonchini yoʻq qiladi;
- Jamiyatda mavjud ijtimoiy munosabatlarda adolatsizlikni vujudga keltiradi;
- Eng yomoni, aholi oʻrtasida turli xil noroziliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Iqtisodchi Berdixenning fikriga koʻra, makroiqtisodiy rivojlanish koʻrsatkichiga eng katta salbiy toʻlqinni olib kiruvchi omil aynan korrupsiya hisoblanadi. Uning koʻrinishlari turlicha boʻlishi mumkin. Uning kelib chiqish sabablarini aniqlash, korrupsiyaga qarshi kurashning samarali yoʻllarini topish boʻyicha mutaxassislar, turli institutlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan yuzlab, minglab tadqiqotlar oʻtkazilgan. Oʻziga xos reytinglar tuzilib, har xil koʻrsatkich va raqamlar qayd etilgan jadvallar yaratilgan. Hatto korrupsiyaning xilma-xil koʻrinishidagi formulalari ham ishlab chiqilgan. Hanuzgacha, barcha millatlar uchun qoʻl keladigan qarshi kurashda asqotadigan yagona yechim yoʻq.

2017-yil 3-yanvar kuni «Korrupsiyaga qarshi kurashish toʻgʻrisida»gi Oʻzbekiston Respublikasining Qonuni qabul qilinib, korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy mexanizmi yaratildi. Uning asosiy maqsadi korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iboratdir.

Oʻzbekiston Respublikasining «Korrupsiyaga qarshi kurashish toʻgʻrisida»gi Qonuni 3-moddasida asosiy tushunchalar berilgan boʻlib, unda korrupsiyaga oid huquqbuzarlik va manfaatlar toʻqnashuviga doir tushunchalarga taʼrif berilgan, yaʼni korrupsiya – shaxsning oʻz mansab yoki xizmat mavqeyidan shaxsiy manfaatlarini, yoxud oʻzga shaxslarning manfaatlarini koʻzlab moddiy yoki nomoddiy naf olish maqsadida qonunga xilof ravishda foydalanishi, xuddi shuningdek bunday nafni qonunga xilof ravishda taqdim etishidir. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlis palatalarining qoʻshma majlisidagi «Erkin va farovon, demokratik Oʻzbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz» mavzuidagi maʼruzasida «Jamiyatimizda korrupsiya, turli jinoyatlarni sodir etish va boshqa huquqbuzarlik holatlariga qarshi kurashish, ularga yoʻl qoʻymaslik, jinoyatga jazo, albatta, muqarrar ekani toʻgʻrisidagi qonun talablarini amalda taʼminlash boʻyicha qatʼiy choralar koʻrishimiz zarur», deb bejiz taʼkidlamadi. Oʻzbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov taʼkidlaganidek, «Huquqiy madaniyat darajasi faqatgina qonunlarni bilish, huquqiy maʼlumotlardan xabardor boʻlishdangina iborat emas. U – qonunlarga amal qilish va ularga boʻysunish madaniyati demakdir. U – odil sudni hurmat qilish, oʻz haq-huquqlarini himoya qilish uchun sudga murojaat etish ehtiyoji demakdir. Huquqiy madaniyat degani – turli mojarolarni hal qilishda qonunga xilof kuchlardan foydalanishni rad etish demakdir». Darhaqiqat, korrupsiyaga qarshi kurashishda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirish, davlat organlari va boshqa tashkilotlar xodimlarining huquqiy savodxonligini oshirish, taʼlim muassasalarida korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi huquqiy taʼlim va tarbiya masalalari Qonunning 16, 17, 18-moddalarida oʻz ifodasini topgan. Chunki huquqiy ong va huquqiy madaniyati yuksak boʻlgan va huquqiy taʼlim va tarbiya jihatdan yetuk boʻlgan insonlar salbiy illat boʻlmish korrupsiyaga yoʻl qoʻymaydilar.

Oʻzbekiston Respublikasining korrupsiyaga qarshi kurashish tizimi takomillashtirilishi munosabati bilan Oʻzbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga oʻzgartish va qoʻshimchalar kiritish toʻgʻrisidagi Qonun (OʻRQ–729-son, 18.11.2021 y.) Prezident tomonidan imzolandi. Kiritilgan qoʻshimchalarga koʻra, Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi xodimlari korrupsiyaviy huquqbuzarliklar sodir etilishini oʻrganish va tahlil qilish uchun jazoni ijro etish muassasalariga moneliksiz kirishga, hujjatlar bilan tanishishga haqli ekanligi belgilandi.

Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni shakllantirish muammolari

Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan har yili korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi milliy ma'ruzani Oliy Majlisga taqdim etadi.

Endilikda korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar to'g'risida axborot berayotgan shaxslarning qarindoshlari ham davlat himoyasida bo'ladi (ilgari faqat xabar bergan shaxslar nazarda tutilgan.) Amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarga natijasida O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish borasida ijobiy o'zgarishlarga erishilmoqda. O'zbekiston «Transparency international» tashkilotining «Korrupsiyani qabul qilish» indeksida 2020 yilda 2019 yildagiga nisbatan 7 pog'onaga, 2021 yilda esa 6 pog'onaga yuqorilab, indeks bahosida qatorasiga 5 yil davomida barqaror o'sishga erishganligi fikrimiz dalilidir. Yurtimizda bu boradagi ishlar uzluksiz davom ettirilmoqda. Bu borada yanada yuksak natijalarga erishish maqsadida elektron tarzda aholining, mansabdor shaxslarning korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha bilimlarini oshirish, jamiyatda korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatni shakllantirishda ommaviy axborot vositalari, fuqarolik jamiyati institutlari va nodavlat-notijorat tashkilotlari imkoniyatlaridan ko'proq foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, korrupsiyaga qarshi kurash «Yangi O'zbekiston» poydevorini yaratishning eng muhim shartlaridan biridir. Korrupsiyasiz jamiyatda adolat, taraqqiyot va farovonlik qaror topadi. Har bir fuqaro, ayniqsa yoshlar, halollik va qonunga hurmat ruhida yashasa, mamlakatimiz yanada rivojlangan va obod davlatga aylanadi. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurash nafaqat davlat organlarining, balki butun jamiyatning umumiy vazifasi bo'lib qoladi.

O'ZBEKISTONDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH BORASIDAGI ANIQ VA TIZIMLI HARAKATNING AMALGA OSHIRILISHI

Nurmatova Nigora Umarovna

Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti, tarix fanlari nomzodi.

Safojev J.N. – BDTU magistranti

O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish so'nggi yillarda davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida shakllandi. Bu boradagi aniq va tizimli harakatlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda. Birinchidan, huquqiy baza mustahkamlandi. 2017-yilda «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi qonun qabul qilinib, korrupsiyaning oldini olish, aniqlash va unga qarshi kurashishning huquqiy mexanizmlari belgilandi. Keyinchalik ushbu sohada ko'plab farmon va qarorlar qabul qilinib, davlat organlari faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni kuchaytirishga e'tibor qaratildi. Ikkinchidan, maxsus institutlar tashkil etildi. 2020-yilda O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etilib, korrupsiyaga qarshi siyosatni muvofiqlashtirish, davlat organlari faoliyatini monitoring qilish hamda korrupsion xavflarni tahlil qilish vazifalari yuklatildi. Bu agentlik tizimli nazoratni kuchaytirishda muhim rol o'ynamoqda. Uchinchidan, davlat boshqaruvida raqamlashtirish ishlari kengaytirildi. Elektron hukumat tizimi, onlayn davlat xizmatlari va elektron tender platformalarining joriy etilishi inson omilini kamaytirib, poraxo'rlik va noqonuniy aralashuvlarning oldini olishga xizmat qilmoqda. Masalan, davlat xizmatlarining ko'pchiligi elektron shaklga o'tkazilishi fuqarolar va mansabdor shaxslar o'rtasidagi bevosita aloqani qisqartirdi. To'rtinchidan, ochiqlik va jamoatchilik nazorati kuchaytirildi. Davlat xaridlari, byudjet mablag'lari sarfi hamda mansabdor shaxslarning faoliyati yuzasidan ma'lumotlarni ochiq e'lon qilish amaliyoti joriy etildi. OAV va fuqarolik jamiyati institutlarining korrupsiyani fosh etishdagi

roli ham ortib bormoqda. Beshinchidan, korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun javobgarlik kuchaytirildi. Mansabdor shaxslarning noqonuniy harakatlari aniqlanganda ularga nisbatan jinoiy javobgarlik qo'llanmoqda, ayrim hollarda yuqori lavozimli amaldorlar ham javobgarlikka tortilmoqda. Bu esa qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, korrupsiyaga qarshi kurashishda aholining huquqiy madaniyatini oshirish, yoshlarni halollik ruhida tarbiyalash va davlat xizmatida axloqiy me'yorlarni mustahkamlash ham muhim yo'nalish sifatida qaralmoqda.

Hozirgi paytda respublikamizda korrupsiyaga qarshi kurash doirasida bir qator dasturlar qabul qilindi va ular bo'yicha keng qamrovli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda.

O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish borasida aniq va tizimli harakat amalga oshirilmoqda. Xususan:

- 2008 yilda O'zbekiston BMTning Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasiga va 2010 yilda Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkilotining Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha Istanbul harakatlar rejasiga qo'shildi.

- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning tashabbusi bilan xalqaro standartlarga muvofiq 2017 yilda «Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonun qabul qilindi.

- 2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi o'zining tub mohiyati bilan aynan korrupsiyani tag-tomiri bilan yo'q qilishga qaratilgan tarixiy hujjat bo'ldi.

- 2017-2018 yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha **birinchi Davlat dasturi** amalga oshirildi. 2019 yilning 27 may kuni «O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Prezidentimizning Farmoni qabul qilindi. Mazkur farmon bilan **2019-2020 yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish Davlat dasturi** tasdiqlandi.

Mazkur Davlat dasturlari ijrosi yuzasidan davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiya omillarini keltirib chiqarayotgan tizimli muammolarni bartaraf qilishga qaratilgan 20 ga yaqin qonun, 100 ga yaqin Prezident va Hukumat qarorlari qabul qilindi. Jumladan, «Davlat va xususiy sheriklik to'g'risida»gi, «Davlat xaridlari to'g'risidagi»gi, «Jamoatchilik nazorati to'g'risida»gi, «Ma'muriy tartib-taomillar to'g'risida»gi va «Jabrlanuvchilarni, guvohlarni va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini himoya qilish to'g'risida»gi qonunlar qabul qilindi. Shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini **korrupsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazish** joriy etildi. Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida **parlament nazorati** samaradorligi oshirildi. Xususan, Oliy Majlis palatalarida **korrupsiyaga qarshi kurashish va sud-huquq masalalari bo'yicha qo'mitalar** hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, viloyatlar va Toshkent shahar xalq deputatlari kengashlari, tuman va shahar xalq deputatlari kengashlarining tarkibida qonuniylilikni ta'minlash va korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha **doimiy komissiyalar** tashkil etildi.

Davlat organlari tomonidan o'z faoliyatining tizimli tahlili, korrupsiya xavfiga duchor bo'lgan soha va yo'nalishlarni aniqlash, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarga yo'l qo'ymaslikning ta'sirchan choralari ko'rish yo'lga qo'yildi. Davlat organlari va tashkilotlarda **korrupsiyaga qarshi ichki nazorat tizimi (komplains-nazorat)**ni joriy etish yo'lga qo'yildi.

Eng asosiysi, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasizlik munosabati shakllantirildi va fuqarolarning korrupsiya illatiga qarshi huquqiy ongi va madaniyati oshdi.

2019-yilning 29-mayida «O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Prezident Farmoni qabul qilinishi bilan yoshlarga korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida huquqiy ta'lim berish, sud tizimida korrupsiyaga qarshi kurashishning samaradorligini oshirish, korrupsiya huquqbuzarliklari to'g'risida davlat

organlariga axborot berish mehanizmlarini takomillashtirish bo'yicha choralar belgilandi. Yana bir muhim hujjat «Korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatda bo'lish muhitini yaratish, davlat va jamiyat boshqaruvida korrupsiyaviy omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi (PF-6257-son, 2021-yil 7-iyul) Prezident Farmoni. Farmonning qabul qilinishidan ko'zlangan asosiy maqsad korrupsiyaviy holatlarning barvaqt oldin olish tizimi samaradorligini oshirish, jarayonga keng jamoatchilikni jalb etish va korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatda bo'lish muhitini shakllantirishga qaratilgan. Farmon asosida Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan «Korrupsiyaga oid jinoyatlarni sodir etishda aybdor deb topilgan shaxslarning ochiq elektron reyestri» yuritilishi belgilandi. Reyestrda kiritilgan shaxslarga esa quyidagilar taqiqlangan:

- davlat xizmatiga kirish va davlat mukofotlari bilan taqdirlanish;
- saylanadigan va tayinlanadigan lavozimlarga nomzod ko'rsatish;
- jamoatchilik kengashlari hamda idoralararo kollegial organlarga a'zo bo'lish;
- davlat aktivlarini xususiyashtirish bilan bog'liq tender va tanlov savdolarida ishtirok etish;
- davlat ulushi 50 foizdan yuqori bo'lgan tashkilot va davlat ta'lim muassasalarida rahbarlik qilish.

«Korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatini samarali tashkil etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori (PQ-5177-son, 2021-yil 7-iyul) qabul qilinishi bilan davlat xaridlari sohasida shaffoflik va qonuniylikni ta'minlash, korrupsiyani oldini olish yuzasidan yangi amaliyotlarning joriy etilishi, «halollik vaksinasi» tamoyili asosida davlat xizmatchilarining muntazam ravishda korrupsiyaga qarshi kurashish, manfaatlar to'qnashuvi va odob-axloq qoidalari bo'yicha maxsus o'quv kurslarini o'qitish lozimligi belgilandi. Bundan tashqari, korrupsiyani jilovlash sohasida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar sirasiga nazar tashlaganda, «Davlat xaridlari to'g'risida», «Jamoatchilik nazorati to'g'risida», «Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida»gi muhim qonunlarni ham sanab o'tish joizdir. «Davlat xaridlari to'g'risida»gi Qonunga binoan, davlat xaridlarini asosiy prinsiplari sifatida ochiqlik va shaffoflik, raqobat va xolislik, davlat xaridlari tizimining yagonaligi va yaxlitligi, korrupsiyaga yo'l qo'ymaslik kabilar belgilangan. Qonunning 13-moddasiga ko'ra, davlat xaridlarida korrupsiyaga yo'l qo'ymaslik: insofli raqobatni va qarorlar qabul qilish chog'ida xolisona mezonlardan foydalanilish; monitoring va nazorat o'tkazishni, shu jumladan ichki monitoring va nazorat o'tkazishning samarali tizimi yaratilishi; davlat xaridlari sohasidagi boshqa qonunchilik hujjatlari talablarining buzilishi hollari to'g'risidagi ma'lumotlar axborotning ochiq manbalarida e'lon qilib borilishi; davlat xaridlari tartib-taomillari Qonunda belgilangan talablarga muvofiq o'tkazilishini ta'minlash yo'li bilan amalga oshiriladi. 2022 yilning 8-avgustida «Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida»gi Qonun qabul qilinishi bilan sohada xizmat qiluvchi xodimlar faoliyatida korrupsiyani oldini olishga qaratilgan qoidalar belgilandi, deyish mumkin. Xususan, davlat fuqarolik xizmatchisi korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar faktlari to'g'risida xabar bergan taqdirda, davlat himoyasi bilan ta'minlanishi, davlat fuqarolik xizmatchisi korrupsiyaga olib kelish mumkin bo'lgan harakatlar yoki harakatsizlikning oldini olishi shartligining huquqiy asosi qabul qilindi. Xulosa o'rinda ta'kidlash joizki, korrupsiyaga qarshi kurashishga oid normativ-huquqiy hujjatlar yil sayin takomillashib bormoqda, ammo korrupsiyani oldini olish qabul qilingan qonun hujjatlarining amaliyotda qo'llanilishini ta'minlab beruvchi aniq mexanizmlar yaratilishini talab etadi. Binobarin, korrupsiyani yo'qotish va unga qarshi kurashish hujjatlar bilan qanchalik tartibga solinmasin inson omiliga borib taqalishi tabiiy. Bu esa, jamoatchilikdan, har birimizdan korrupsiya deya atalmish illatni vaqtida payqash, o'zi va yaqinlarini undan himoya qilish, ayniqsa, boshqa shaxslarning huquqlari buzilishiga yo'l qo'ymaslik kabi insoniylik burchlari ado etilishini talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish borasida huquqiy, institutsional va amaliy mexanizmlar asosida aniq va tizimli harakatlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlar davlat boshqaruvida shaffoflikni ta'minlash, fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini oshirish hamda mamlakatning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

ҲАЛОЛ ЛУҚМА — ИНСОН САОДАТИНИНГ АСОСИ

Мухторов Махмуджон Дилмурод ўғли

Мир-Араб олий мадрасаси ўқитувчиси

Тел: +998959004882

Бугунги кунда жамиятда ҳалоллик, адолат ва пок ризқ масаласи энг долзарб мавзулардан бири бўлиб турибди. Инсоннинг қалби, ахлоқи ва ҳаёти кўп жиҳатдан унинг истеъмол қилаётган луқмасига боғлиқдир. Шу сабабли Ислом дини ҳалол ризқ топишга катта аҳамият берган ва ҳаром йўл билан мол топишдан қаттиқ қайтарган. Аллоҳ таоло Қуръони каримда марҳамат қилади:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

“Мол-мулкларингизни ўзаро ноҳақ йўллар билан емасангиз”. (Бақара сураси, 188-оят). Ушбу оятда пора, фирибгарлик, алдаш, ўғирлик ва ноҳақ йўл билан мол топиш каби ишлар қаттиқ қораланмоқда. Чунки, ҳаром луқма инсоннинг нафақат дунёсига, балки охиратига ҳам катта зарар етказди.

Уламолар айтадиларки, ҳаром луқманинг 3 зарарлари бор. Улар қуйдагилар:

1. Муаммоларнинг кўпайиши ва уларнинг қийин ҳал бўлиши. Ҳаром луқма инсон ҳаётидан баракани кўтаради. Баъзан инсон бой бўлиши мумкин, аммо қалбида хотиржамлик бўлмайди. Оиласида келишмовчиликлар, ишларида орқага кетиш, доимий муаммолар пайдо бўлади. Чунки, ҳаром молда барака бўлмайди. Ҳалол ризқ эса оз бўлса ҳам инсонга роҳат ва хотиржамлик олиб келади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: **“Аллоҳ покдир ва фақат пок нарсани қабул қилади”.** (Имом Муслим ривояти). Демак, инсоннинг еган-ичгани ҳаром бўлса, унинг дуолари қабул бўлиши ҳам қийинлашади. Бу эса муаммоларнинг ечимсиз кўпайишига сабаб бўлади. Аммо, ҳалол луқманинг акси ўлароқ, инсон ҳаётига барака, осойишталик ва енгиллик олиб киради. Ҳалол меҳнат билан топилган ризқ қалбга нур бағишлайди.

2. Қиёматда ҳисоб-китобининг оғир бўлиши. Инсон қиёмат куни молини қаердан топгани ва қаерга сарфлагани ҳақида сўроқ қилинади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дедилар: **“Қиёмат куни банданинг қадами то молини қаердан топиб, қаерга сарфлагани ҳақида сўралмагунча жилмайди”.** (Имом Термизий ривояти). Ҳаром мол топган инсон учун ушбу саволларга жавоб бериш оғир кечади. Чунки ноҳақ мол инсон зиммасига ҳақдорларнинг ҳақини юклайди. Ҳалол ризқ топган инсон эса қиёматда енгил ҳисобга умид қилади. Чунки ҳалол меҳнат — ибодатга яқин амаллардандир.

3. Аллоҳ таолонинг ғазабига дучор бўлиш. Ҳаром мол инсонни Аллоҳ таолонинг розилигидан узоқлаштиради. Порахўрлик, фирибгарлик ва зулм билан топилган мол Аллоҳнинг ғазабига сабаб бўлади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: **“Ҳаромдан ўсган ҳар бир жисмга дўзах муносиброкдир”**, деганлар. (Табароний ривояти). Бу жуда қаттиқ огоҳлантиришдир. Инсон қисқа дунё манфаати учун абадий охиратни хавф остига қўймаслиги лозим. Ҳалол ризқ эса Аллоҳнинг розилигига, барака ва раҳматига сабаб бўлади. Ҳалол инсонни одамлар ҳам яхши кўради, унинг обрўси мустаҳкам бўлади.

Порахўрлик — жамият ҳаққини ейишдир. Порахўрлик нафақат бир инсонга қилинган зулм, балки бутун жамият ҳаққини ейиш ҳисобланади. Чунки пора адолатни бузади,

ҳақдорнинг ҳақини тортиб олади ва жамиятда ишончсизликни кучайтиради. Пора олган шахс баъзан бир инсоннинг ҳақини егандай кўриниши мумкин. Аслида эса у бутун халқнинг ҳақига хиёнат қилган бўлади. Чунки пора сабабли муносиб инсон четда қолиб, ҳақиқий эгаси бўлмаган кимсалар мансаб ёки имкониятга эга бўлади. Бу эса жамият тараққиётига катта зарар етказди. Шунинг учун Ислом дини порага қаттиқ қарши чиққан. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: **“Расулуллоҳ ﷺ пора берувчи ва пора олувчини лаънатладилар”**, деб айтганлар. (Имом Термизий ривояти). Бу ҳадис поранинг нақадар оғир гуноҳ эканини кўрсатади.

Ҳалол ризқ — барака манбаи. Айрим инсонлар ҳалол йўл билан топилган ризқни кам деб ўйлайдилар. Ҳолбуки, ҳақиқий барака молнинг кўплигида эмас, балки ҳалоллигидадир. Имом Ғазолий раҳимаҳуллоҳ айтганлар: “Ҳалол лукма кам деб ўйлаган шахс жоҳилдир”. Чунки, ҳалол ризқ оз бўлса ҳам инсонга хотиржамлик, барака ва саодат келтиради. Ҳаром мол эса кўп бўлса ҳам унинг ортидан ғам, хавотир ва муаммо келади. Ҳалол меҳнат билан топилган бир бурда нон, баъзан ҳаром йўл билан йиғилган катта бойликдан афзал бўлади. Сабаби ҳалол ризқда Аллоҳ таолонинг розилиги ва баракаси бор.

Хулоса қилиб айтганда, ҳалол лукма инсон ҳаётининг энг муҳим асосларидан биридир. Ҳаром лукма эса инсонни муаммоларга гирифтор қилади, қиёматда ҳисобини оғирлаштиради ва Аллоҳ таолонинг ғазабига сабаб бўлади. Шунинг учун, ҳар бир инсон, айниқса ёшлар ҳалол меҳнат қилишга, ҳалол ризқ топишга ва ҳаромдан узоқ бўлишга қаттиқ аҳамият бериши лозим. Зеро, ҳалоллик — инсоннинг ҳақиқий бойлиги ва икки дунё саодатининг калитидир.

МУНДАРИЖА

SO‘Z BOSH.....	3
НАФСНИ ТАРБИЯЛАШ – КОРРУПЦИЯНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЙЎЛИ Наврўзова Г.Н.....	5
КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ. Пардаева М.Д.	9
ЯЎҚУБИ ЧАРХИЙ ТАФСИРИДА ТАМАЪ МАСАЛАСИ: ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛ. Зойиров Э.Х.	13
HUSNI XULQ TUSHUNCHASI VA UNING MA'NAVİY-AXLOQIY MAZMUNI XORAZMIY IJODI TALQINIDA. Бобожонов Д.	15
DAVLAT XIZMATIDA KORRUPSIYAVIY XAVF-XATARLARNING OLDINI OLISH VA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING INSTITUTIONAL MASALALARI. Karimov B.Sh.....	18
KORRUPSIYA NAZARIYALARI VA MANFAATLAR TO‘QNASHUVINING ZAMONAVIY TALQINI. Bafoyev F.M.	20
KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA LI KUAN YU TAJRIBASI. Yunusova G.S. 26	
JAMIYATDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH MADANIYATINI YUKSALTIRISH MASALALARI. Muradov S.A.....	28
BUXORO JADIDLARI ASARLARIDA PORA VA TA'MAGIRLIK VA UNING SALBIY OQIBATLARI: FALSAFIY-PEDAGOGIK TAHLIL. Saloxov A.Q.	30
KORRUPSIYAGA MOYILLIKNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Ablakulov Sh.D. 33	
МЕДИАПЛАТФОРМЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ПРОТИВ КОРРУПЦИИ: ОГРАНИЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ. Исаева Д.А.....	35
DUNYO BO'YLAB KORRUPTSIYAGA QARSHI KURASH. Berdiyeva G.A.	38
O‘ZBEKISTON MATBUOTIDA YANGILANISH JARAYONLARI VA HUQUQIY ASOSINING YARATILISHI. O‘rinova B.....	40
KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH – BARCHAMIZNING BURCHIMIZ. Vohidova M.T.	44
АБУ АБДУЛЛОҲ РЎДАКИЙ УМУМИНСОНИЙ ҒОЯЛАРИДА СОФЛИК ВА ПОКЛИК ТАЛҚИНИ. Азимов А.А.	46
FUQAROLAR SIYOSIY MADANIYATINI SHAKLLANISHIDA MATBUOTNING ROLI. O‘rinova B.	48
АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ – КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. Сафаров Т.Т.	52
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПОДХОДОВ К ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ КОРРУПЦИИ. Алимова М.М., Жумаев А.	55
САЪДИДДИН ҲАМАВИЙНИНГ ТАСАВВУФИЙ ҚАРАШЛАРИДА ҲУРУФ ИЛМИНИНГ ЎРНИ. Ражабов А.Ш.	57
KORRUPSIYA – TARAQQIYOTGA QARSHI ILLAT. Hasanova Z.D.....	61
KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH: O‘ZBEKISTON VA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI. Alimova M.M.	64

RAQAMLI JAMIYATDA PROAKTIV VA KOMPOZIT YONDASHUV KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH OMILI SIFATIDA.	
Ixtiyarov F.	66
KORRUPTSIYANING OLDINI OLISHDA HALOLLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH MEKANIZMLARI.	
Rajabov N.N., Avezov O.R.	69
ИЖТИМОЙ ХАТАРЛИ ХУЛҚ-АТВОР СИФАТИДА КОРРУПЦИЯНИНГ ЖАМИЯТ ҲАЁТИГА ТАЪСИРИ. Маматназаров Л.Т.	
72	
ТА'ЛИМ, ЖАМИЯТ ВА РАQAMLI MAKON: KORRUPSIYAGA QARSHI ONGNI SHAKLLANTIRISH OMILLARI.	
Kalandarova F.A.	76
KORRUPSIYA TUSHUNCHASINING NAZARIY ASOSLARI VA AMALIY OQIBATLARI. Bozorova R.Sh.	
78	
КОРРУПЦИЯГА КУРАШИШДА ЖАМИЯТНИНГ ЎРНИ.	
Султонова Л.С.	81
АЗИЗИДДИН НАСАФИЙ ТАСАВВУФИЙ ҚАРАШЛАРИДА «ҲАЛОЛЛИК ВАКЦИНАСИ» ВА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШ МАСАЛАЛАРИ. Нарзиев З.И.	
83	
MAISHIY KORRUPSIYA VA UNING IJTIMOY XAVFI.	
Kalandarova F.A.	88
КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШ – ДАВЛАТ СИЁСАТИ.	
Юнусова Г.С., Хикматова А.О.	90
КОРРУПЦИЯ МУАММОСИ – ГЛОБАЛ МУАММОЛАРДАН БИРИДИР. Султонова Л.С., Ўктамов М.Б.	
92	
АНТИКОРРУПЦИОННАЯ ПОЛИТИКА В УЗБЕКИСТАНЕ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ. Кодирова М.Г.	
95	
КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШДА ИЖТИМОЙ ИШОНЧНИ МУСТАҲКАМЛАШНИНГ СОЦИОЛОГИК ОМИЛЛАРИ.	
Хусенов С.В.	102
YANGI O'ZBEKISTON POYDEVORINI YARATISHDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHNING AHAMIYATI.	
Nurmatova N.U., Safoyef J.N.	107
O'ZBEKISTONDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH BORASIDAGI ANIQ VA TIZIMLI HARAKATNING AMALGA OSHIRILISHI. Nurmatova N.U., Safoyev N.N.	
109	
ҲАЛОЛ ЛУҚМА — ИНСОН САОДАТИНИНГ АСОСИ	
Мухторов М.Д.	112

*Ijtimoiy ong va axloqiy tanlov: korrupsiyaga murosasizlikni
shakllantirish muammolari*

«IJTIMOIY ONG VA AXLOQIY TANLOV: KORRUPSIYAGA MUROSASIZLIKNI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI» MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-NAZARIY ANJUMAN MATERIALLARI TO‘PLAMI

Muharrir:

E.Eshov

Tex. muharrir:

D.Abduraxmonova

Musahhih:

M.Shodiyeva

Badiiy rahbar:

M.Sattorov

Nashriyot litsenziyasi № 022853. 04.03.2022.

Original maketdan bosishga ruxsat etildi: 20.05.2026.

Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. “Times New Roman” garnitura 1/16.

Elektrografik usulda. Oddiy bosma qog‘ozi.

Bosma tabog‘i 7,25. Adadi 100. Buyurtma №_

KAMOLOT

“BUXORO DETERMINANTI” MCHJ

bosmaxonasida chop etildi.

Buxoro shahar Namozgoh ko‘chasi 24-uy

Tel.: + 998 91 310 27 22

